พุทธวจน

หมวดธรรม

เปิดธรรมที่ถูกปิด

ภิกษุทั้งหลาย

สงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้

เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีอวิชชาเป็นเครื่องกั้น

มีตัณหาเป็นเครื่องผูก

ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ที่สุดเบื้องต้นย่อมไม่ปรากฏ ...

ภิกษุทั้งหลาย

เปรียบเหมือนท่อนไม้อันบุคคลซัดขึ้นไปสู่อากาศ

บางคราวตกเอาโคนลง บางคราวตกเอาตอนกลางลง

บางคราวตกเอาปลายลง ข้อนี้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย

สัตว์ทั้งหลายผู้มีอวิชชาเป็นเครื่องกั้น

มีตัณหาเป็นเครื่องผูก

ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน

บางคราวแล่นจากโลกนี้สู่โลกอื่น

บางคราวแล่นจากโลกอื่นสู่โลกนี้ ...

–บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๒๑๙/๔๓๘.

พุทธวจน-หมวดธรรม

เปิดธรรมที่ถูกปิด

ฉบับ

๑๙

สัตว์

พุทธวจนสถาบัน

ร่วมกันมุ่งมั่นศึกษา ปฏิบัติ เผยแผ่คำของตถาคต

พุทธวจน

ฉบับ ๑๙ **สัตว์**

ข้อมูลธรรมะนี้ จัดทำเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาสู่สาธารณชน
เป็นธรรมทาน

ลิขสิทธิ์ในต้นฉบับนี้ได้รับการสงวนไว้
ในการจะจัดทำหรือเผยแผ่ โปรดใช้ความละเอียดรอบคอบ
เพื่อรักษาความถูกต้องของข้อมูล ให้ขออนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษร
และปรึกษาด้านข้อมูลในการจัดทำเพื่อความสะดวกและประหยัด

ติดต่อได้ที่

มูลนิธิพุทธโฆษณ์	โทรศัพท์	๐๘ ๒๒๒๒ ๕๗๙๐-๙๔
พุทธวจนสมาคม	โทรศัพท์	๐๘ ๑๖๔๗ ๖๐๓๖
มูลนิธิพุทธวจน	โทรศัพท์	๐๘ ๑๔๕๗ ๒๓๕๒
คุณศรชา	โทรศัพท์	๐๘ ๑๕๑๓ ๑๖๑๑
คุณอารีวรรณ	โทรศัพท์	๐๘ ๕๐๕๘ ๖๘๘๘

ปีที่พิมพ์ ๒๕๖๒

ศิลปกรรม จุมพล รุจิเรกานุสรณ์, ปริญญา ปฐวินทรานนท์

จัดทำโดย มูลนิธิพุทธโฆษณ์
(เว็บไซต์ www.buddhakos.org)

คำอนุโมทนา

ขออนุโมทนากับคณะงานธัมมะ ผู้จัดทำหนังสือพุทธวจน ฉบับ **สัตว์** ที่มีความตั้งใจและมีเจตนาอันเป็นกุศลในการเผยแผ่คำสอนของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะที่ออกจากพระโอษฐ์ของพระองค์เอง ในการรวบรวมคำสอนของตถาคต อันเกี่ยวข้องกับสัตว์ผู้มีอวิชชาเป็นเครื่องกั้น ตัณหาเป็นเครื่องผูก ที่ยังต้องแล่นไป ท่องเที่ยวไป ในสังสารวัฏ.

ด้วยเหตุอันดีที่ได้กระทำมาแล้วนี้ ขอจงเป็นเหตุปัจจัยให้ผู้มีส่วนร่วมในการทำหนังสือ และผู้ที่ได้อ่าน ได้ศึกษา ได้นำไปปฏิบัติ พึงสำเร็จสมหวัง พบความเจริญรุ่งเรืองของชีวิตได้จริงในทางโลก และได้ดวงตาเห็นธรรมสำเร็จผลยังนิพพาน สมดังความปรารถนา ตามเหตุปัจจัยที่ได้สร้างมาอย่างดีแล้วด้วยเทอญ.

ขออนุโมทนา

ภิกขุคึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล

คำนำ

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า “เพราะไม่รู้ถึง ไม่แทงตลอดซึ่งอริยสัจคือทุกข์ อริยสัจคือเหตุให้เกิดทุกข์ อริยสัจคือความดับไม่เหลือของทุกข์ และอริยสัจคือทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือของทุกข์ เราและพวกเธอทั้งหลาย จึงได้ท่องเที่ยวไปแล้วในสังสารวัฏตลอด กาลยืดยาวนานถึงเพียงนี้.

สัตว์ทั้งหลายผู้มีอวิชชาเป็นเครื่องกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ท่องเที่ยวไปมาอยู่ บางคราวแล่นจากโลกนี้สู่โลกอื่น บางคราวแล่นจากโลกอื่นสู่โลกนี้ สัตว์เหล่านั้นได้เสวยทุกข์ ความเผ็ดร้อน ความพินาศ ได้เพิ่มพูนปฐพีที่เป็นป่าช้าตลอดกาลนาน ข้อนั้นเพราะความที่สัตว์เหล่านั้นไม่เห็นอริยสัจทั้งสี่.

ฉันทะ (ความพอใจ) ราคะ (ความกำหนัด) นันทิ (ความเพลิน) ตัณหา (ความอยาก) ใด ๆ มีอยู่ในรูป เวทนา สัญญา สังขารทั้งหลาย และวิญญาณ เพราะการติดแล้ว ข้องแล้วในรูป เวทนา สัญญา สังขารทั้งหลาย และวิญญาณ เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า **สัตว์** (ผู้ข้องติดในขันธ์ทั้ง ๕).

เมื่อเหตุให้เกิดทุกข์ ความดับไม่เหลือของทุกข์ และทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือของทุกข์ เป็นความจริงที่เราและพวกเธอทั้งหลายรู้ถึง และแทงตลอดแล้ว ตัณหาในภพ ก็ถูกถอนขึ้นขาด ตัณหาที่จะนำไปสู่ภพก็สิ้นไปหมด บัดนี้ความต้องเกิดขึ้นอีกไม่ได้มี ดังนี้.

พวกเธอทั้งหลาย จงปฏิบัติเพื่อความสิ้นไปแห่งตัณหาเถิด เพราะว่าความสิ้นไปแห่งตัณหานั้น คือ นิพพาน”

พุทธวจนฉบับ **สัตว์** ได้รวบรวมไว้ซึ่งตถาคตภาษิตอันเกี่ยวข้องกับสัตว์ผู้มีอวิชชาเป็นเครื่องกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูก เพื่อให้ผู้ที่ได้อ่าน ได้ศึกษา จะได้ทราบถึงเหตุที่เรียกว่า**สัตว์** เหตุที่สัตว์ทั้งหลายยังต้องท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ และข้อปฏิบัติเพื่อพ้นจากความเป็นสัตว์.

อันจะเป็นเหตุให้**อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว ย่อมละอวิชชาเสียได้ วิชชาย่อมเกิดขึ้น** เพราะความจางคลายไปแห่งอวิชชา เพราะความเกิดขึ้นแห่งวิชชา **อริยสาวกนั้น ย่อมไม่มีความถือมั่น**ว่า**เรามีอยู่** ดังนี้บ้าง ว่า**นี้เป็นเรา** ดังนี้บ้าง ว่า**เราจักมี** ดังนี้บ้าง ว่า**เราจักไม่มี** ดังนี้บ้าง ว่า**เราจักเป็นสัตว์มีรูป** ดังนี้บ้าง ว่า**เราจักเป็นสัตว์ไม่มีรูป** ดังนี้บ้าง ว่า**เราจักเป็นสัตว์มีสัญญา** ดังนี้บ้าง ว่า**เราจักเป็นสัตว์ไม่มีสัญญา** ดังนี้บ้าง ว่า**เราจักเป็นสัตว์มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่** ดังนี้บ้าง ดังนี้แล.

คณะงานธัมมะ วัดนาป่าพง

อักษรย่อ

เพื่อความสะดวกแก่ผู้ที่ยังไม่เข้าใจเรื่องอักษรย่อ ที่ใช้หมายแทนชื่อคัมภีร์ ซึ่งมีอยู่โดยมาก

มหาวิ. วิ.	มหาวิภังค์	วินัยปิฎก.
ภิกฺขุนี. วิ.	ภิกขุนีวิภังค์	วินัยปิฎก.
มหา. วิ.	มหาวรรค	วินัยปิฎก.
จุลฺล. วิ.	จุลวรรค	วินัยปิฎก.
ปริวาร. วิ.	ปริวารวรรค	วินัยปิฎก.
สี. ที.	สีลขันธวรรค	ทีฆนิกาย.
มหา. ที.	มหาวรรค	ทีฆนิกาย.
ปา. ที.	ปาฏิกวรรค	ทีฆนิกาย.
มู. ม.	มูลปัณณาสก์	มัชฌิมนิกาย.
ม. ม.	มัชฌิมปัณณาสก์	มัชฌิมนิกาย.
อุปริ. ม.	อุปริปัณณาสก์	มัชฌิมนิกาย.
สคาถ. สํ.	สคาถวรรค	สังยุตตนิกาย.
นิทาน. สํ.	นิทานวรรค	สังยุตตนิกาย.
ขนฺธ. สํ.	ขันธวารวรรค	สังยุตตนิกาย.
สฬา. สํ.	สฬายตนวรรค	สังยุตตนิกาย.
มหาวาร. สํ.	มหาวารวรรค	สังยุตตนิกาย.
เอก. อํ.	เอกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ทุก. อํ.	ทุกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ติก. อํ.	ติกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
จตุกฺก. อํ.	จตุกกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.

ปญฺจก. อํ.	ปัญจกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ฉกฺก. อํ.	ฉักกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
สตฺตก. อํ.	สัตตกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
อฏฺฐก. อํ.	อัฏฐกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
นวก. อํ.	นวกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ทสก. อํ.	ทสกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
เอกาทสก. อํ.	เอกาทสกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ขุ. ขุ.	ขุททกปาฐะ	ขุททกนิกาย.
ธ. ขุ.	ธรรมบท	ขุททกนิกาย.
อุ. ขุ.	อุทาน	ขุททกนิกาย.
อิติวุ. ขุ.	อิติวุตตกะ	ขุททกนิกาย.
สุตฺต. ขุ.	สุตตนิบาต	ขุททกนิกาย.
วิมาน. ขุ.	วิมานวัตถุ	ขุททกนิกาย.
เปต. ขุ.	เปตวัตถุ	ขุททกนิกาย.
เถร. ขุ.	เถรคาถา	ขุททกนิกาย.
เถรี. ขุ.	เถรีคาถา	ขุททกนิกาย.
ชา. ขุ.	ชาดก	ขุททกนิกาย.
มหานิ. ขุ.	มหานิทเทส	ขุททกนิกาย.
จูฬนิ. ขุ.	จูฬนิทเทส	ขุททกนิกาย.
ปฏิสมฺ. ขุ.	ปฏิสัมภิทามรรค	ขุททกนิกาย.
อปท. ขุ.	อปทาน	ขุททกนิกาย.
พุทฺธว. ขุ.	พุทธวงส์	ขุททกนิกาย.
จริยา. ขุ.	จริยาปิฎก	ขุททกนิกาย.

ตัวอย่าง : ๑๔/๑๗๑/๒๔๕ ให้อ่านว่า
ไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เล่ม ๑๔ หน้า ๑๗๑ ข้อที่ ๒๔๕

สารบัญ

ว่าด้วยสัตว์ ๑

๑. เหตุที่เรียกว่า “สัตว์” ๒

๒. เพราะไม่รู้อริยสัจ สัตว์จึงท่องเที่ยวไปแล้วในสังสารวัฏ ๕

๓. สัตว์ผู้มีอวิชชา ได้ท่องเที่ยวไปแล้วตลอดกาลยืดยาวนาน ๘

๔. สังสารวัฏ ไม่ปรากฏที่สุด แก่สัตว์ผู้มีอวิชชา ๑๐

๕. สัตว์ทั้งหลายถูกสังโยชน์ คือ ตัณหา ผูกมัดแล้ว ย่อมแล่นไป ท่องเที่ยวไป ๑๒

๖. หมู่สัตว์ถูกนิวรณ์ คือ อวิชชา หุ้มห่อแล้ว ย่อมแล่นไป ท่องเที่ยวไป ๑๓

๗. วิญญาณ ไม่ใช่สิ่งที่แล่นไป ท่องเที่ยวไป ๑๔

๘. ตัณหา คือ เชื้อแห่งการเกิด ๒๒

๙. เครื่องนำไปสู่ภพ ๒๓

๑๐. ความมีขึ้นแห่งภพ (นัยที่ ๑) ๒๔

๑๑. ความมีขึ้นแห่งภพ (นัยที่ ๒) ๒๖

๑๒. ภพ ๓ (กามภพ รูปภพ อรูปภพ) ๒๘

๑๓. กำเนิด ๔ ๒๙

๑๔. คติ ๕ ๓๐

๑๕. สัตตาวาส ๙ (ที่อยู่ ที่อาศัยของสัตว์) ๔๐

๑๖. วิญญาณฐิติ ๗ (ที่ตั้งอยู่ของวิญญาณ) ๔๓

๑๗. การได้อัตตา ๓ อย่าง ๔๙

๑๘. การก้าวลงสู่ครรภ์ ๔ ๕๓

๑๙. การก้าวลงสู่ครรภ์ของสัตว์ผู้เกิดในครรภ์ ๕๔

๒๐. เมื่อการก้าวลงสู่ครรภ์มีอยู่ นามรูปย่อมมี ๕๗

๒๑. การก่อตัวของนามรูปในท้องมารดา ๕๘

๒๒. สัตว์ตั้งอยู่ในครรภ์ได้อย่างไร ๖๑
๒๓. เหตุให้ได้ความเป็นหญิงหรือชาย ๖๒
๒๔. พัฒนาการของสัตว์ที่มาเกิดเป็นมนุษย์ สมัยโลกกลับเจริญขึ้น ๖๕
๒๕. เพราะระลึกย้อนหลังได้จำกัด จึงมีความเห็นที่ต่างกัน ๗๘
๒๖. สัตว์ทั้งหลาย เป็นทายาทแห่งกรรม ๘๔
๒๗. หมู่สัตว์ ผู้เป็นไปตามกรรม (นัยที่ ๑) ๙๐
๒๘. หมู่สัตว์ ผู้เป็นไปตามกรรม (นัยที่ ๒) ๙๒
๒๙. โรคสองอย่าง ๙๕
๓๐. เบ็ด ๖ ตัว เพื่อฆ่าสัตว์ทั้งหลาย ๙๖
๓๑. สิ่งที่ใคร ๆ ในโลกไม่ได้ตามปรารถนา ๙๘
๓๒. สิ่งที่ควรพิจารณาเนือง ๆ ๑๐๓
๓๓. สัตว์กลับมาเกิดเป็นมนุษย์มีน้อย เพราะไม่รู้อริยสัจ ๑๑๐

ปัญหาที่ไม่ควรถาม ๑๑๓

๓๔. ถ้ามัวรอให้รู้เรื่องที่ไม่จำเป็นเสียก่อน ก็ตายเปล่า ๑๑๔
๓๕. ตถาคตสอนเรื่องทุกข์ และความดับไม่เหลือของทุกข์ ๑๑๗
๓๖. ปัญหาที่ไม่ควรถาม (นัยที่ ๑) ๑๑๙
๓๗. ปัญหาที่ไม่ควรถาม (นัยที่ ๒) ๑๒๓
๓๘. พระอรหันต์ไปเกิดหรือไม่ไปเกิด ๑๓๖
๓๙. ตถาคตพ้นแล้วจากอุปาทานขันธ์ ๕ ๑๔๐
๔๐. ความเกิดขึ้น และความดับแห่งทุกข์ ๑๔๕
๔๑. อัตถิตาและนัตถิตา ๑๕๑
๔๒. โสดาบัน เป็นผู้หมดความสงสัย
ในฐานะ ๖ ประการ และในอริยสัจ ๔ ๑๕๔
๔๓. สังขตลักษณะ-อสังขตลักษณะ ๑๕๘
๔๔. ธรรมชาติ อันไม่เกิดแล้ว อันปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้แล้ว มีอยู่ ๑๕๙

ทางเพื่อพ้นจากความเป็นสัตว์ ๑๖๑
๔๕. ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อละขาดซึ่งภพ ๑๖๒
๔๖. เหตุปัจจัยเพื่อความเศร้าหมอง และความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย ๑๖๔
๔๗. ธาตุ ๔ มีอัสสาทะ อาทีนวะ และนิสสรณะ ๑๖๗
๔๘. ขันธ์ ๕ มีอัสสาทะ อาทีนวะ และนิสสรณะ ๑๖๙
๔๙. ความพรากจากโยคะ ๔ ๑๗๑
๕๐. ความดับสนิทไม่เหลือของโลก หาพบในกายนี้ ๑๗๕
๕๑. ยาถ่ายอันเป็นอริยะ ๑๗๖
๕๒. สิ่งที่ปุถุชนยึดถือ ๑๗๙
๕๓. ขันธ์ ๕ ไม่ใช่ของเรา ๑๘๓
๕๔. อายตนะภายใน ๖ ไม่ใช่ของเรา ๑๘๖
๕๕. อายตนะภายนอก ๖ ไม่ใช่ของเรา ๑๘๘
๕๖. จิต มโน วิญญาณ ไม่ใช่ของเรา ๑๙๐
๕๗. อะไร ๆ ก็ไม่ใช่ของเรา ๑๙๔
๕๘. ขันธ์ ๕ ไม่ใช่ตัวตนของเรา (นัยที่ ๑) ๒๐๑
๕๙. ขันธ์ ๕ ไม่ใช่ตัวตนของเรา (นัยที่ ๒) ๒๐๕
๖๐. ขันธ์ ๕ ไม่ใช่ตัวตนของเรา (นัยที่ ๓) ๒๑๐
๖๑. ย่อมทำลาย ย่อมไม่ก่อขึ้น ย่อมละทิ้ง ย่อมไม่ถือเอาซึ่งขันธ์ ๕ ๒๑๒
๖๒. อายตนะภายใน ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา ๒๒๐
๖๓. อายตนะภายนอก ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา ๒๒๒
๖๔. วิญญาณ ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา ๒๒๔
๖๕. ผัสสะ ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา ๒๒๖
๖๖. เวทนา ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา ๒๒๘
๖๗. สัญญา ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา ๒๓๐
๖๘. สัญเจตนา ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา ๒๓๒
๖๙. ตัณหา ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา ๒๓๔
๗๐. ธาตุ ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา ๒๓๖
๗๑. เมื่อละอวิชชาได้ ความเห็นว่า เรามีอยู่ ย่อมไม่มี ๒๓๘

ว่าด้วยสัตว์

เหตุที่เรียกว่า "สัตว์" ๐๑

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๒๓๒/๓๖๗.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า สัตว์ สัตว์ (สตฺโต สตฺโตติ) ดังนี้ อันว่าสัตว์มีได้ ด้วยเหตุเพียงเท่าไรเล่า พระเจ้าข้า.

ราธะ **ฉันทะ** (ความพอใจ) **ราคะ** (ความกำหนัด) **นันทิ** (ความเพลิน) **ตัณหา** (ความอยาก) **ใด ๆ มีอยู่ในรูป** เพราะการติดแล้ว ข้องแล้วในรูปนั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า**สัตว์** (ผู้ข้องติดในขันธ์ทั้ง ๕) ดังนี้ (รูเป โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺทิ ยา ตณฺหา ตตฺร สตฺโต ตตฺร วิสตฺโต ตสฺมา สตฺโตติ วุจฺจติ).

ราธะ **ฉันทะ ราคะ นันทิ ตัณหาใด ๆ มีอยู่ในเวทนา** เพราะการติดแล้ว ข้องแล้วในเวทนานั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า**สัตว์** ดังนี้.

ราธะ **ฉันทะ ราคะ นันทิ ตัณหาใด ๆ มีอยู่ในสัญญา** เพราะการติดแล้ว ข้องแล้วในสัญญานั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า**สัตว์** ดังนี้.

ราธะ **ฉันทะ ราคะ นันทิ ตัณหาใด ๆ มีอยู่ในสังขารทั้งหลาย** เพราะการติดแล้ว ข้องแล้วในสังขารทั้งหลายนั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า**สัตว์** ดังนี้.

ราธะ **ฉันทะ ราคะ นันทิ ตัณหาใด ๆ มีอยู่ในวิญญาณ** เพราะการติดแล้ว ข้องแล้วในวิญญาณนั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า**สัตว์** ดังนี้ (วิญฺญาเณ โย ฉนฺโท โย ราโค ยา นนฺทิ ยา ตณฺหา ตตฺร สตฺโต ตตฺร วิสตฺโต ตสฺมา สตฺโตติ วุจฺจติ).

ราธะ เปรียบเหมือนพวกกุมารน้อย ๆ หรือกุมารีน้อย ๆ เล่นเรือนน้อย ๆ ที่ทำด้วยดินอยู่ ตราบใด เขายังมีราคะ มีฉันทะ มีความรัก มีความกระหาย มีความเร่าร้อน และมีตัณหา ในเรือนน้อยที่ทำด้วยดินเหล่านั้น ตราบนั้น พวกเด็กน้อย ๆ นั้น ย่อมอาลัยเรือนน้อยที่ทำด้วยดินเหล่านั้น ย่อมอยากเล่น ย่อมอยากมีเรือนน้อยที่ทำด้วยดินเหล่านั้น ย่อมยึดถือเรือนน้อยที่ทำด้วยดินเหล่านั้นว่าเป็นของเรา ดังนี้.

ราธะ แต่เมื่อใด พวกกุมารน้อย ๆ หรือกุมารีน้อย ๆ เหล่านั้น ปราศจากราคะแล้ว ปราศจากฉันทะแล้ว ปราศจากความรักแล้ว ปราศจากความกระหายแล้ว ปราศจากความเร่าร้อนแล้ว ปราศจากตัณหาแล้ว ในเรือนน้อยที่ทำด้วยดินเหล่านั้น ในกาลนั้น พวกเขาย่อมทำเรือนน้อย ๆ ที่ทำด้วยดินเหล่านั้น ให้กระจัดกระจาย เรี่ยราย เกลื่อนกล่นไป กระทำให้จบการเล่นเสียด้วยมือและเท้าทั้งหลาย อุปมานี้ฉันใด.

ราธะ อุปไมยก็ฉันนั้น คือ แม้พวกเธอทั้งหลาย **จงเรี่ยรายกระจายออกซึ่งรูป** จงขจัดเสีย จงทำให้แหลกลาญ จงทำให้จบการเล่นอย่างถูกวิธี จงปฏิบัติเพื่อความสิ้นไปแห่งตัณหาเถิด **จงเรี่ยรายกระจายออกซึ่งเวทนา** จงขจัดเสีย จงทำให้แหลกลาญ จงทำให้จบการเล่นอย่างถูกวิธี จงปฏิบัติเพื่อความสิ้นไปแห่งตัณหาเถิด **จงเรี่ยรายกระจายออกซึ่งสัญญา** จงขจัดเสีย จงทำให้แหลกลาญ จงทำให้จบการเล่นอย่างถูกวิธี จงปฏิบัติเพื่อความสิ้นไปแห่งตัณหาเถิด **จงเรี่ยรายกระจายออกซึ่งสังขารทั้งหลาย** จงขจัดเสีย จงทำให้แหลกลาญ จงทำให้จบการเล่นอย่างถูกวิธี จงปฏิบัติเพื่อความสิ้นไปแห่งตัณหาเถิด **จงเรี่ยรายกระจายออกซึ่งวิญญาณ** จงขจัดเสีย จงทำให้แหลกลาญ จงทำให้จบการเล่นอย่างถูกวิธี จงปฏิบัติเพื่อความสิ้นไปแห่งตัณหาเถิด.

ราธะ เพราะว่า **ความสิ้นไปแห่งตัณหานั้น คือ นิพพาน** ดังนี้.

เพราะไม่รู้อริยสัจ สัตว์จึงท่องเที่ยวไปแล้วในสังสารวัฏ ๐๒

-บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๒๑๙/๔๓๘., -บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๕๔๑,๕๕๐/๑๖๙๘,๑๗๑๖.

ภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้ เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีอวิชชาเป็นเครื่องกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูก (อวิชฺชานีวรณานํ สตฺตานํ ตณฺหาสญฺโญชนานํ) ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ที่สุดเบื้องต้นย่อมไม่ปรากฏ สัตว์เหล่านั้นได้เสวยทุกข์ ความเผ็ดร้อน ความพินาศ ได้เพิ่มพูนปฐพีที่เป็นป่าช้าตลอดกาลนานเหมือนอย่างนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนท่อนไม้ อันบุคคลซัดขึ้นไปสู่อากาศ บางคราวตกเอาโคนลง บางคราวตกเอาตอนกลางลง บางคราวตกเอาปลายลง ข้อนี้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายผู้มีอวิชชาเป็นเครื่องกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน บางคราวแล่นจากโลกนี้สู่โลกอื่น บางคราวแล่นจากโลกอื่นสู่โลกนี้ ข้อนั้นเพราะเหตุอะไรเล่า ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุว่าสงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้ เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีอวิชชาเป็นเครื่องกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ที่สุดเบื้องต้นย่อมไม่ปรากฏ สัตว์เหล่านั้นได้เสวยทุกข์ ความเผ็ดร้อน ความพินาศ ได้เพิ่มพูนปฐพีที่เป็นป่าช้าตลอดกาลนานเหมือนอย่างนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ก็พอแล้วเพื่อจะเบื่อหน่ายในสังขารทั้งปวง พอแล้วเพื่อจะคลายกำหนัด พอแล้วเพื่อจะหลุดพ้น ดังนี้.

... ...

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนท่อนไม้ อันบุคคลซัดขึ้นไปสู่อากาศ บางคราวตกเอาโคนลง บางคราวตกเอาตอนกลางลง บางคราวตกเอาปลายลง ข้อนี้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายผู้มีอวิชชาเป็นเครื่องกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน บางคราวแล่นจากโลกนี้สู่โลกอื่น บางคราวแล่นจากโลกอื่นสู่โลกนี้ ข้อนั้นเพราะเหตุอะไรเล่า ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุว่าสัตว์เหล่านั้นไม่เห็นอริยสัจทั้งสี่.

อริยสัจทั้งสี่อะไรบ้าง คือ อริยสัจคือทุกข์ อริยสัจคือเหตุให้เกิดทุกข์ อริยสัจคือความดับไม่เหลือของทุกข์ อริยสัจคือทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือของทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ เธอพึงประกอบโยคกรรม อันเป็นเครื่องกระทำให้รู้ว่า ทุกข์เป็นอย่างนี้ เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างนี้ ความดับไม่เหลือของทุกข์เป็นอย่างนี้ ทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือของทุกข์เป็นอย่างนี้ ดังนี้.

... ...

ภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่รู้ถึง ไม่แทงตลอดซึ่งอริยสัจสี่อย่าง เราและพวกเธอทั้งหลาย จึงได้ท่องเที่ยวไปแล้วในสังสารวัฏ ตลอดกาลยืดยาวนานถึงเพียงนี้.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสัจสี่อย่าง อะไรบ้าง.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่รู้ถึง ไม่แทงตลอดซึ่งอริยสัจคือทุกข์ อริยสัจคือเหตุให้เกิดทุกข์ อริยสัจคือความดับไม่เหลือของทุกข์ และอริยสัจคือทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือของทุกข์ เราและพวกเธอทั้งหลาย จึงได้ท่องเที่ยวไปแล้วในสังสารวัฏ ตลอดกาลยืดยาวนานถึงเพียงนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออริยสัจคือทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับไม่เหลือของทุกข์ และทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือของทุกข์ เป็นความจริงที่เราและพวกเธอทั้งหลายรู้ถึงและแทงตลอดแล้ว ตัณหาในภพ ก็ถูกถอนขึ้นขาด ตัณหาที่จะนำไปสู่ภพ ก็สิ้นไปหมด บัดนี้ ความต้องเกิดขึ้นอีกไม่ได้มี ดังนี้.

สัตว์ผู้มีอวิชชา ได้ท่องเที่ยวไปแล้วตลอดกาลยืดยาวนาน ๐๓

-บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๒๑๖/๔๓๑.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กัปหนึ่งนานเท่าไหร่หนอ.

ภิกษุ **กัปหนึ่งนานแล** มิใช่ง่ายที่จะนับกัปนั้นว่า เท่านี้ปี เท่านี้ ๑๐๐ ปี เท่านี้ ๑,๐๐๐ ปี หรือว่าเท่านี้ ๑๐๐,๐๐๐ ปี.

ก็พระองค์อาจจะอุปมาได้ไหม พระเจ้าข้า.

อาจอุปมาได้ ภิกษุ.

ภิกษุ เปรียบเหมือน นครที่ทำด้วยเหล็ก ยาว ๑ โยชน์ กว้าง ๑ โยชน์ สูง ๑ โยชน์ เต็มด้วยเมล็ดพันธุ์ผักกาด มีเมล็ดพันธุ์ผักกาดรวมกันเป็นกลุ่มก้อน บุรุษพึงหยิบเอาเมล็ดพันธุ์ผักกาดเมล็ดหนึ่ง ๆ ออกจากนครนั้นโดยล่วงไป ๑๐๐ ปีต่อเมล็ด เมล็ดพันธุ์ผักกาดกองใหญ่นั้น พึงถึงความสิ้นไป หมดไป เพราะความพยายามนี้ยังเร็วกว่า ส่วนกัปหนึ่งยังไม่ถึงความสิ้นไป หมดไป กัปนานอย่างนี้แล บรรดากัปที่นานอย่างนี้ พวกเธอท่องเที่ยวไปแล้ว มิใช่ ๑ กัป มิใช่ ๑๐๐ กัป มิใช่ ๑,๐๐๐ กัป มิใช่ ๑๐๐,๐๐๐ กัป.

ข้อนั้นเพราะเหตุอะไรเล่า เพราะเหตุว่า สงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้ เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีอวิชชาเป็นเครื่องกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ที่สุดเบื้องต้นย่อมไม่ปรากฏ สัตว์เหล่านั้นได้เสวยทุกข์ ความเผ็ดร้อน ความพินาศ ได้เพิ่มพูนปฐพีที่เป็นป่าช้าตลอดกาลนานเหมือนอย่างนั้น.

ภิกษุ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ก็พอแล้วเพื่อจะเบื่อหน่ายในสังขารทั้งปวง พอแล้วเพื่อจะคลายกำหนัด พอแล้วเพื่อจะหลุดพ้น ดังนี้.

สังสารวัฏ ไม่ปรากฏที่สุด แก่สัตว์ผู้มีอวิชชา ๐๔

-บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๒๑๗/๔๓๕.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กัปทั้งหลายที่ผ่านไปแล้ว ล่วงไปแล้ว มากเท่าไรหนอ.

พราหมณ์ **กัปทั้งหลายที่ผ่านไปแล้ว ล่วงไปแล้ว มากแล** มิใช่ง่ายที่จะนับกัปเหล่านั้นว่า เท่านี้กัป เท่านี้ ๑๐๐ กัป เท่านี้ ๑,๐๐๐ กัป หรือว่าเท่านี้ ๑๐๐,๐๐๐ กัป.

ก็พระโคดมผู้เจริญอาจจะอุปมาได้ไหม.

อาจอุปมาได้ พราหมณ์.

พราหมณ์ แม่น้ำคงคานี้ย่อมเกิดแต่ที่ใด และย่อมถึงมหาสมุทร ณ ที่ใด เม็ดทรายในระยะนี้ไม่เป็นของง่ายที่จะกำหนดได้ว่า เท่านี้เม็ด เท่านี้ ๑๐๐ เม็ด เท่านี้ ๑,๐๐๐ เม็ด หรือว่าเท่านี้ ๑๐๐,๐๐๐ เม็ด.

พราหมณ์ กัปทั้งหลายที่ผ่านไปแล้ว ล่วงไปแล้ว มากกว่าเมล็ดทรายเหล่านั้น มิใช่ง่ายที่จะนับกัปเหล่านั้นว่า เท่านี้กัป เท่านี้ ๑๐๐ กัป เท่านี้ ๑,๐๐๐ กัป หรือว่าเท่านี้ ๑๐๐,๐๐๐ กัป.

ข้อนั้นเพราะเหตุอะไรเล่า เพราะเหตุว่า สงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้ เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีอวิชชาเป็นเครื่องกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ที่สุดเบื้องต้นย่อมไม่ปรากฏ สัตว์เหล่านั้นได้เสวยทุกข์ ความเผ็ดร้อน ความพินาศ ได้เพิ่มพูนปฐพีที่เป็นป่าช้าตลอดกาลนานเหมือนอย่างนั้น.

พราหมณ์ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ก็พอแล้วเพื่อจะเบื่อหน่ายในสังขารทั้งปวง พอแล้วเพื่อจะคลายกำหนัด พอแล้วเพื่อจะหลุดพ้น ดังนี้.

สัตว์ทั้งหลายถูกสังโยชน์ คือ ตัณหาผูกมัดแล้ว ย่อมแล่นไป ท่องเที่ยวไป ๐๕

-บาลี อิติวุ. ขุ. ๒๕/๒๓๖/๑๙๓.

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่มองเห็นสังโยชน์อื่น แม้อย่างหนึ่ง ซึ่งเมื่อสัตว์ทั้งหลาย (สตฺตา) ถูกสังโยชน์ผูกมัดแล้ว ย่อมแล่นไป ท่องเที่ยวไป ตลอดกาลยืดยาวนาน เหมือนอย่างสังโยชน์ คือ ตัณหานี้เลย.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะว่า**สัตว์ทั้งหลายที่ถูกสังโยชน์ คือ ตัณหาผูกมัดแล้ว ย่อมแล่นไป ท่องเที่ยวไป ตลอดกาลยืดยาวนาน.**

บุรุษผู้มีตัณหาเป็นเพื่อนสอง ท่องเที่ยวไปตลอดกาลยืดยาวนาน ย่อมไม่ล่วงพ้นสังสารวัฏอันมีความเป็นอย่างนี้และความเป็นอย่างอื่นไปได้.

ภิกษุรู้ซึ่งตัณหา อันเป็นเหตุให้เกิดแห่งทุกข์นี้ โดยความเป็นโทษแล้ว พึงเป็นผู้ไม่มีตัณหา ไม่มีความถือมั่น มีสติอยู่.

หมู่สัตว์ถูกนิวรณ์ คือ อวิชชา หุ้มห่อแล้ว ย่อมแล่นไป ท่องเที่ยวไป ๐๖

–บาลี อิติวุ. ขุ. ๒๕/๒๓๕/๑๙๒.

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่มองเห็นนิวรณ์อื่น แม้อย่างหนึ่ง ซึ่งเมื่อหมู่สัตว์ (ปชา) ถูกนิวรณ์หุ้มห่อแล้ว ย่อมแล่นไป ท่องเที่ยวไป ตลอดกาลยืดยาวนาน เหมือนอย่างนิวรณ์ คือ อวิชชานี้เลย.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะว่า**หมู่สัตว์ผู้ถูกนิวรณ์ คือ อวิชชาหุ้มห่อแล้ว ย่อมแล่นไป ท่องเที่ยวไป ตลอดกาลยืดยาวนาน.**

ธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้หมู่สัตว์ถูกธรรมนั้นหุ้มห่อแล้ว ต้องท่องเที่ยวไปตลอดกาลยืดยาวนาน เหมือนหมู่สัตว์ผู้ถูกโมหะหุ้มห่อแล้วไม่มีเลย.

ส่วนอริยสาวกเหล่าใด ละโมหะแล้ว ทำลายกองแห่งความมืดได้แล้ว อริยสาวกเหล่านั้น ย่อมไม่ท่องเที่ยวไปอีก เพราะอวิชชาอันเป็นต้นเหตุ ย่อมไม่มีแก่อริยสาวกเหล่านั้น.

วิญญาณ ไม่ใช่สิ่งที่แล่นไป ท่องเที่ยวไป | ๐๗

-บาลี มู. ม. ๑๒/๔๗๕/๔๔๒.

สาติ ได้ยินว่าเธอมีทิฏฐิอันชั่วเห็นปานนี้เกิดขึ้นว่า เราย่อมรู้ทั่วถึงธรรม ตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วว่า วิญญาณนี้นั่นแหละ ย่อมแล่นไป ย่อมท่องเที่ยวไป หาใช่สิ่งอื่นไม่ ดังนี้จริงหรือ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ย่อมรู้ทั่วถึงธรรม ตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วว่า วิญญาณนี้แหละ ย่อมแล่นไป ย่อมท่องเที่ยวไป หาใช่สิ่งอื่นไม่ ดังนี้จริง.

สาติ วิญญาณนั้นเป็นอย่างไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สภาวะที่พูดได้ รับรู้ได้ ย่อมเสวยวิบากของกรรมทั้งหลาย ทั้งส่วนดี ทั้งส่วนชั่วในที่นั้น ๆ นั่นเป็นวิญญาณ.

โมฆบุรุษ เธอรู้ทั่วถึงธรรมอย่างนี้ที่เราแสดงแล้วแก่ใครเล่า โมฆบุรุษ **วิญญาณเป็นปฏิจจสมุปปันนธรรม** (สิ่งที่อาศัยปัจจัยแล้วเกิดขึ้น) เราได้กล่าวแล้วโดยอเนกปริยาย **ถ้าเว้นจากปัจจัยแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณย่อมไม่มี** ดังนี้ไม่ใช่หรือ โมฆบุรุษ ก็เมื่อเป็นดังนั้น เธอกล่าวตู่เราด้วย ขุดตนเสียด้วย จะประสบสิ่งไม่ใช่บุญเป็นอันมากด้วย เพราะทิฏฐิที่ตนถือชั่วแล้ว โมฆบุรุษ ก็ความเห็นนั้นของเธอจักเป็นไปเพื่อความทุกข์ ไม่เกื้อกูลแก่เธอตลอดกาลนาน.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า.

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร ภิกษุสาติเกวัฏฏบุตรนี้ จะเป็นผู้ทำความเจริญในธรรมวินัยนี้ได้บ้างหรือไม่.

ข้อนี้จะมีได้อย่างไร ข้อนี้มีไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลอย่างนี้แล้ว ภิกษุสาติเกวัฏฏบุตร นั่งนิ่งเก้อเขิน คอตก ก้มหน้า ซบเซา ไม่มีปฏิภาณ พระผู้มีพระภาคทอดพระเนตรเห็นดังนั้นแล้ว ได้ตรัสว่า.

โมฆบุรุษ เธอจะปรากฏด้วยทิฏฐิอันชั่วนั้นของตนเอง เราจักสอบถามภิกษุทั้งหลายในที่นี้.

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอย่อมรู้ทั่วถึงธรรมที่เราแสดงแล้วเหมือนสาติภิกษุ กล่าวตู่เราด้วย ขุดตนเสียด้วย จะประสบสิ่งไม่ใช่บุญเป็นอันมากด้วย เพราะทิฏฐิที่ตนถือชั่วแล้วดังนี้ใช่ไหม.

ข้อนี้ไม่มีเลย พระเจ้าข้า เพราะวิญญาณอาศัยปัจจัยแล้วเกิดขึ้น พระผู้มีพระภาคตรัสแล้วแก่พวกข้าพระองค์ โดยอเนกปริยาย ถ้าเว้นจากปัจจัยแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณย่อมไม่มี.

ภิกษุทั้งหลาย ดีละ พวกเธอรู้ทั่วถึงธรรมที่เราแสดงอย่างนี้ถูกแล้ว ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณอาศัยปัจจัยแล้วเกิดขึ้น เราได้กล่าวแล้วโดยอเนกปริยาย ถ้าเว้นจากปัจจัยแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณไม่ได้มี ก็แต่ภิกษุสาติเกวัฏฏบุตรนี้

กล่าวตู่เราด้วย ขุดตนเสียด้วย จะประสบสิ่งไม่ใช่บุญเป็นอันมากด้วย เพราะทิฏฐิที่ตนถือชั่วแล้ว ความเห็นนั้นของโมฆบุรุษนั้น จักเป็นไปเพื่อความทุกข์ ไม่เกื้อกูลแก่เธอตลอดกาลนาน.

ภิกษุทั้งหลาย **วิญญาณอาศัยปัจจัยใด ๆ เกิดขึ้นก็ถึงความนับด้วยปัจจัยนั้น ๆ** วิญญาณอาศัยจักษุและรูปทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าจักษุวิญญาณ วิญญาณอาศัยโสตะและเสียงทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าโสตวิญญาณ วิญญาณอาศัยฆานะและกลิ่นทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าฆานวิญญาณ วิญญาณอาศัยชิวหาและรสทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าชิวหาวิญญาณ วิญญาณอาศัยกายและโผฏฐัพพะทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่ากายวิญญาณ วิญญาณอาศัยมโนและธรรมทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่ามโนวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนไฟอาศัยเชื้อใด ๆ ติดขึ้น ก็ถึงความนับด้วยเชื้อนั้น ๆ ไฟอาศัยไม้ติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟไม้ ไฟอาศัยป่าติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟป่า ไฟอาศัยหญ้าติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟหญ้า ไฟอาศัยมูลโคติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟมูลโค ไฟอาศัยแกลบติดขึ้น ก็ถึงความนับ

ว่าไฟแกลบ ไฟอาศัยหยากเยื่อติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟหยากเยื่อ ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันนั้นก็เหมือนกัน **วิญญาณอาศัยปัจจัยใด ๆ เกิดขึ้น ก็ถึงความนับด้วยปัจจัยนั้น ๆ** วิญญาณอาศัยจักษุและรูปทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า **จักษุวิญญาณ** วิญญาณอาศัยโสตะและเสียงทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า **โสตวิญญาณ** วิญญาณอาศัยฆานะและกลิ่นทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า **ฆานวิญญาณ** วิญญาณอาศัยชิวหาและรสทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า **ชิวหาวิญญาณ** วิญญาณอาศัยกายและโผฏฐัพพะทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า **กายวิญญาณ** วิญญาณอาศัยมโนและธรรมทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า **มโนวิญญาณ.**

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายย่อมเห็นความเกิดขึ้นของสิ่งนี้ (ภูตมิทํ)[๑] หรือไม่.

เห็น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายย่อมเห็นว่า สิ่งนั้นเกิดขึ้นเพราะอาหาร อย่างนั้นใช่ไหม.

เห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

---

๑. บาลีคำนี้ มีสำนวนแปลอย่างอื่นอีก เช่น ขันธปัญจกะ, ขันธ์ ๕ เป็นต้น. –ผู้รวบรวม

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายย่อมเห็นว่า สิ่งนั้นมีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหาร อย่างนั้นใช่ไหม.

เห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ความสงสัยและความเคลือบแคลงย่อมเกิดขึ้นว่า สิ่งนี้มีอยู่หรือไม่มี อย่างนั้นใช่ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ความสงสัยและความเคลือบแคลงย่อมเกิดขึ้นว่า สิ่งนั้นเกิดขึ้นเพราะอาหาร อย่างนั้นใช่ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ความสงสัยและความเคลือบแคลงย่อมเกิดขึ้นว่า สิ่งนั้นมีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหาร อย่างนั้นใช่ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า สิ่งนี้เกิดขึ้นแล้ว ย่อมละความสงสัยที่เกิดขึ้นเสียได้ อย่างนั้นใช่ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า สิ่งนั้นเกิดขึ้นเพราะอาหาร ย่อมละความสงสัยที่เกิดขึ้นเสียได้ อย่างนั้นใช่ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า สิ่งนั้นมีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหาร ย่อมละความสงสัยที่เกิดขึ้นเสียได้ อย่างนั้นใช่ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายหมดความสงสัยในข้อที่ว่า สิ่งนี้เกิดขึ้นแล้วเพราะเหตุอย่างนี้ ๆ ใช่ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายหมดความสงสัยในข้อที่ว่า สิ่งนั้นเกิดขึ้นเพราะอาหาร อย่างนั้นใช่ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายหมดความสงสัยในข้อที่ว่า สิ่งนั้นมีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหาร อย่างนั้นใช่ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า สิ่งนี้เกิดขึ้นแล้ว อย่างนั้นใช่ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า สิ่งนั้นเกิดขึ้นเพราะอาหาร อย่างนั้นใช่ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า สิ่งนั้นมีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหาร อย่างนั้นใช่ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย หากว่าเธอทั้งหลาย พึงติดอยู่ (อลฺลีเยถ) เพลิดเพลินอยู่ (เกฬาเยถ) ปรารถนาอยู่ (ธเนยฺยาถ) ยึดถือว่าเป็นของเราอยู่ (มมาเยถ) ซึ่งทิฏฐิอันบริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างนี้ เธอทั้งหลายพึงรู้ทั่วถึงธรรมที่เปรียบได้กับพ่วงแพอันเราแสดงแล้ว เพื่อประโยชน์ในการสลัดออก ไม่ใช่แสดงแล้วเพื่อให้ยึดถือไว้ อย่างนั้นใช่ไหม.

ข้อนี้ไม่เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย หากว่าเธอทั้งหลาย ไม่ติดอยู่ (น อลฺลีเยถ) ไม่เพลิดเพลินอยู่ (น เกฬาเยถ) ไม่ปรารถนาอยู่ (น ธเนยฺยาถ) ไม่ยึดถือว่าเป็นของเราอยู่ (น มมาเยถ) ซึ่งทิฏฐิอันบริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างนี้ เธอทั้งหลายพึงรู้ทั่วถึงธรรมที่เปรียบได้กับพ่วงแพอันเราแสดงแล้ว เพื่อประโยชน์ในการสลัดออก ไม่ใช่แสดงแล้ว เพื่อให้ยึดถือไว้ อย่างนั้นใช่ไหม.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

(จากนั้นทรงแสดงเรื่องอาหาร ๔ ปฏิจจสมุปบาท และธรรมอื่นอีกหลายประการ ผู้อ่านสามารถศึกษาได้จากเนื้อความเต็มของพระสูตรนี้. -ผู้รวบรวม)

ตัณหา คือ เชื้อแห่งการเกิด | ๐๘

-บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๔๘๕/๘๐๐.

วัจฉะ เราย่อมบัญญัติความบังเกิดขึ้นสำหรับผู้ที่ยังมีอุปาทานอยู่ (สอุปาทานสฺส) ไม่ใช่สำหรับผู้ที่ไม่มีอุปาทาน.

วัจฉะ เปรียบเหมือน ไฟที่มีเชื้อ ย่อมลุกโพลงขึ้นได้ (อคฺคิ สอุปาทาโน ชลติ) ที่ไม่มีเชื้อ ก็ลุกโพลงขึ้นไม่ได้ อุปมานี้ฉันใด อุปไมยก็ฉันนั้น.

วัจฉะ **เราย่อมบัญญัติความบังเกิดขึ้นสำหรับผู้ที่ยังมีอุปาทานอยู่ ไม่ใช่สำหรับผู้ที่ไม่มีอุปาทาน.**

พระโคดมผู้เจริญ ถ้าสมัยใด เปลวไฟ ถูกลมพัดหลุดปลิวไปไกล สมัยนั้น พระโคดมย่อมบัญญัติซึ่งอะไรว่าเป็นเชื้อแก่เปลวไฟนั้น ถ้าถือว่ามันยังมีเชื้ออยู่.

วัจฉะ สมัยใด เปลวไฟ ถูกลมพัดหลุดปลิวไปไกล เราย่อมบัญญัติเปลวไฟนั้นว่า มีลมนั่นแหละเป็นเชื้อ วัจฉะ เพราะว่า สมัยนั้น ลมย่อมเป็นเชื้อของเปลวไฟนั้น.

พระโคดมผู้เจริญ ถ้าสมัยใด สัตว์ทอดทิ้งกายนี้ และยังไม่บังเกิดขึ้นด้วยกายอื่น สมัยนั้น พระโคดมย่อมบัญญัติซึ่งอะไร ว่าเป็นเชื้อแก่สัตว์นั้น ถ้าถือว่ามันยังมีเชื้ออยู่.

วัจฉะ สมัยใด สัตว์ (สตฺโต) ทอดทิ้งกายนี้และยังไม่บังเกิดขึ้นด้วยกายอื่น **เรากล่าวสัตว์นี้ว่า มีตัณหานั่นแหละเป็นเชื้อ** เพราะว่า สมัยนั้น ตัณหาย่อมเป็นเชื้อของสัตว์นั้น.

เครื่องนำไปสู่ภพ ๐๙

–บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๒๓๗/๓๖๘.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า เครื่องนำไปสู่ภพ เครื่องนำไปสู่ภพ ดังนี้ ก็เครื่องนำไปสู่ภพเป็นอย่างไร และความดับไม่เหลือของเครื่องนำไปสู่ภพเป็นอย่างไร พระเจ้าข้า.

ราธะ **ฉันทะ** (ความพอใจ) **ราคะ** (ความกำหนัด) **นันทิ** (ความเพลิน) **ตัณหา** (ความอยาก) **อุปายะ** (ความเข้าถึง) และ**อุปาทาน** (ความถือมั่น) อันเป็นเครื่องตั้งทับ เครื่องเข้าไปอาศัย และเครื่องนอนเนื่องแห่งจิต (เจตโส อธิฏฺฐานา-ภินิเวสานุสยา) **ในรูป สิ่งเหล่านี้เราเรียกว่า เครื่องนำไปสู่ภพ ความดับไม่เหลือของเครื่องนำไปสู่ภพมีได้ เพราะความดับไม่เหลือของฉันทะ ราคะ นันทิ ตัณหา อุปายะ และอุปาทาน เหล่านั้นนั่นเอง.**

ราธะ **ฉันทะ ราคะ นันทิ ตัณหา อุปายะ** และ**อุปาทาน** อันเป็นเครื่องตั้งทับ เครื่องเข้าไปอาศัย และเครื่องนอนเนื่องแห่งจิต**ในเวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขารทั้งหลาย ... ในวิญญาณ สิ่งเหล่านี้เราเรียกว่า เครื่องนำไปสู่ภพ ความดับไม่เหลือของเครื่องนำไปสู่ภพมีได้ เพราะความดับไม่เหลือของฉันทะ ราคะ นันทิ ตัณหา อุปายะ และอุปาทาน เหล่านั้นนั่นเอง.**

ความมีขึ้นแห่งภพ (นัยที่ ๑) ๑๐

–บาลี ติก. อํ. ๒๐/๒๘๗/๕๑๖.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า ภพ ภพ ดังนี้ ภพ ย่อมมีได้ด้วยเหตุเพียงเท่าไร พระเจ้าข้า.

อานนท์ ถ้ากรรมมีกามธาตุ[๑] เป็นวิบาก จะไม่ได้มีแล้ว **กามภพ**จะพึงปรากฏได้หรือ.

ไม่พึงปรากฏเลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ **ด้วยเหตุนี้แหละ กรรมจึงเป็นผืนนา** (กมฺมํ เขตฺตํ) **วิญญาณเป็นพืช** (วิญฺญาณํ พีชํ) **ตัณหาเป็นยางของพืช** (ตณฺหา สิเนโห) **วิญญาณของสัตว์ทั้งหลายที่มีอวิชชาเป็นเครื่องกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ตั้งอยู่แล้วด้วยธาตุชั้นทราม การบังเกิดขึ้นในภพใหม่ต่อไป ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้** (อวิชฺชานีวรณานํ สตฺตานํ ตณฺหาสญฺโญชนานํ หีนาย ธาตุยา วิญฺญาณํ ปติฏฺฐิตํ เอวํ อายตึ ปุนพฺภวาภินิพฺพตฺติ โหติ).

อานนท์ ถ้ากรรมมีรูปธาตุ[๒] เป็นวิบาก จะไม่ได้มีแล้ว **รูปภพ**จะพึงปรากฏได้หรือ.

ไม่พึงปรากฏเลย พระเจ้าข้า.

---

๑. กามธาตุ = ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม. –ผู้รวบรวม

๒. รูปธาตุ = สิ่งที่เป็นรูปในส่วนละเอียด. –ผู้รวบรวม

อานนท์ **ด้วยเหตุนี้แหละ กรรมจึงเป็นผืนนา วิญญาณเป็นพืช ตัณหาเป็นยางของพืช วิญญาณของสัตว์ทั้งหลายที่มีอวิชชาเป็นเครื่องกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูกตั้งอยู่แล้วด้วยธาตุชั้นกลาง** (มชฺฌิมาย ธาตุยา) **การบังเกิดขึ้นในภพใหม่ต่อไป ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้.**

อานนท์ ถ้ากรรมมีอรูปธาตุ[๑] เป็นวิบาก จะไม่ได้มีแล้ว **อรูปภพ**จะพึงปรากฏได้หรือ.

ไม่พึงปรากฏเลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ **ด้วยเหตุนี้แหละ กรรมจึงเป็นผืนนา วิญญาณเป็นพืช ตัณหาเป็นยางของพืช วิญญาณของสัตว์ทั้งหลายที่มีอวิชชาเป็นเครื่องกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูกตั้งอยู่แล้วด้วยธาตุชั้นประณีต** (ปณีตาย ธาตุยา) **การบังเกิดขึ้นในภพใหม่ต่อไป ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้.**

อานนท์ **ภพ ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้แล.**

---

๑. อรูปธาตุ = สิ่งที่ไม่ใช่รูป เป็นนามธรรม เช่น เวทนา สัญญา สังขาร (ผู้ได้สมาธิระดับอากาสานัญจายตนะขึ้นไป). –ผู้รวบรวม

ความมีขึ้นแห่งภพ (นัยที่ ๒) ๑๑

-บาลี ติก. อํ. ๒๐/๒๘๘/๕๑๗.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า ภพ ภพ ดังนี้ ภพ ย่อมมีได้ด้วยเหตุเพียงเท่าไร พระเจ้าข้า.

อานนท์ ถ้ากรรมมีกามธาตุเป็นวิบาก จะไม่ได้มีแล้ว **กามภพ**จะพึงปรากฏได้หรือ.

ไม่พึงปรากฏเลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ **ด้วยเหตุนี้แหละ กรรมจึงเป็นผืนนา** (กมฺมํ เขตฺตํ) **วิญญาณเป็นพืช** (วิญฺญาณํ พีชํ) **ตัณหาเป็นยางของพืช** (ตณฺหา สิเนโห) **ความเจตนาก็ดี ความปรารถนาก็ดี ของสัตว์ทั้งหลายที่มีอวิชชาเป็นเครื่องกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูกตั้งอยู่แล้วด้วยธาตุชั้นทราม การบังเกิดขึ้นในภพใหม่ต่อไปย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้** (อวิชฺชานีวรณานํ สตฺตานํ ตณฺหา-สญฺโญชนานํ หีนาย ธาตุยา เจตนา ปติฏฺฐิตา ปตฺถนา ปติฏฺฐิตา เอวํ อายตึ ปุนพฺภวาภินิพฺพตฺติ โหติ).

อานนท์ ถ้ากรรมมีรูปธาตุเป็นวิบาก จะไม่ได้มีแล้ว **รูปภพ**จะพึงปรากฏได้หรือ.

ไม่พึงปรากฏเลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ **ด้วยเหตุนี้แหละ กรรมจึงเป็นผืนนา วิญญาณเป็นพืช ตัณหาเป็นยางของพืช ความเจตนาก็ดี ความปรารถนาก็ดี ของสัตว์ทั้งหลายที่มีอวิชชาเป็นเครื่องกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ตั้งอยู่แล้วด้วยธาตุชั้นกลาง** (มชฺฌิมาย ธาตุยา) **การบังเกิดขึ้นในภพใหม่ต่อไป ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้.**

อานนท์ ถ้ากรรมมีอรูปธาตุเป็นวิบาก จะไม่ได้มีแล้ว **อรูปภพ**จะพึงปรากฏได้หรือ.

ไม่พึงปรากฏเลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ **ด้วยเหตุนี้แหละ กรรมจึงเป็นผืนนา วิญญาณเป็นพืช ตัณหาเป็นยางของพืช ความเจตนาก็ดี ความปรารถนาก็ดี ของสัตว์ทั้งหลายที่มีอวิชชาเป็นเครื่องกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ตั้งอยู่แล้วด้วยธาตุชั้นประณีต** (ปณีตาย ธาตุยา) **การบังเกิดขึ้นในภพใหม่ต่อไป ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้.**

อานนท์ **ภพ ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้แล.**

ภพ ๓ (กามภพ รูปภพ อรูปภพ) ๑๒

-บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๕๒/๙๒.

ภิกษุทั้งหลาย **ภพ**[๑] **เป็นอย่างไรเล่า.**

ภิกษุทั้งหลาย ภพทั้งหลาย ๓ อย่าง เหล่านี้ คือ **กามภพ รูปภพ อรูปภพ** ภิกษุทั้งหลาย **นี้เรียกว่า ภพ.**

ความก่อขึ้นพร้อมแห่งภพ ย่อมมี
เพราะความก่อขึ้นพร้อมแห่งอุปาทาน

ความดับไม่เหลือแห่งภพ ย่อมมี
เพราะความดับไม่เหลือแห่งอุปาทาน

มรรคอันประกอบด้วยองค์แปดอันประเสริฐนั่นเอง เป็นปฏิปทาให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งภพ ได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ **ความเห็นชอบ** (สัมมาทิฏฐิ) **ความดำริชอบ** (สัมมาสังกัปปะ) **การพูดจาชอบ** (สัมมาวาจา) **การทำการงานชอบ** (สัมมากัมมันตะ) **การเลี้ยงชีวิตชอบ** (สัมมาอาชีวะ) **ความพากเพียรชอบ** (สัมมาวายามะ) **ความระลึกชอบ** (สัมมาสติ) **ความตั้งใจมั่นชอบ** (สัมมาสมาธิ).

---

๑. ภพ = สถานที่อันวิญญาณใช้ตั้งอาศัยเพื่อเกิดขึ้น หรือเจริญงอกงามต่อไป. -ผู้รวบรวม

กำเนิด ๔ | ๑๓

–บาลี มู. ม. ๑๒/๑๔๖/๑๖๙.

สารีบุตร กำเนิด ๔ ประการเหล่านี้มีอยู่ ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ

(๑) อัณฑชะกำเนิด (เกิดในไข่)

(๒) ชลาพุชะกำเนิด (เกิดในครรภ์)

(๓) สังเสทชะกำเนิด (เกิดในของสกปรก)

(๔) โอปปาติกะกำเนิด (เกิดผุดขึ้น)

สารีบุตร ก็อัณฑชะกำเนิด เป็นอย่างไรเล่า สัตว์ทั้งหลายเหล่าใด ชำแรกเปลือกแห่งฟองเกิด นี้เราเรียกว่า **อัณฑชะกำเนิด.**

สารีบุตร ก็ชลาพุชะกำเนิด เป็นอย่างไรเล่า สัตว์ทั้งหลายเหล่าใด ชำแรกไส้ (มดลูก) เกิด นี้เราเรียกว่า **ชลาพุชะกำเนิด.**

สารีบุตร ก็สังเสทชะกำเนิด เป็นอย่างไรเล่า สัตว์ทั้งหลายเหล่าใด ย่อมเกิดในปลาเน่า ในซากศพเน่า ในขนมบูด หรือในน้ำครำ ในของสกปรก นี้เราเรียกว่า **สังเสทชะกำเนิด.**

สารีบุตร ก็โอปปาติกะกำเนิด เป็นอย่างไรเล่า เทวดาทั้งหลาย สัตว์นรกทั้งหลาย มนุษย์บางพวก และวินิบาตบางพวก นี้เราเรียกว่า **โอปปาติกะกำเนิด** ... .

คติ ๕ | ๑๔

-บาลี มู. ม. ๑๒/๑๔๘/๑๗๐.

สารีบุตร คติ ๕ ประการเหล่านี้มีอยู่ ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

(๑) นรก

(๒) กำเนิดเดรัจฉาน

(๓) เปรตวิสัย

(๔) มนุษย์

(๕) เทวดา

สารีบุตร เราย่อมรู้ชัดซึ่งนรก ทางนำสัตว์ให้ถึงนรก และปฏิปทาอันจะนำสัตว์ให้ถึงนรก อนึ่ง สัตว์ผู้ปฏิบัติประการใด เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เราย่อมรู้ชัดซึ่งประการนั้นด้วย.

สารีบุตร เราย่อมรู้ชัดซึ่งกำเนิดเดรัจฉาน ทางนำสัตว์ให้ถึงกำเนิดเดรัจฉาน และปฏิปทาอันจะนำสัตว์ให้ถึงกำเนิดเดรัจฉาน อนึ่ง สัตว์ผู้ปฏิบัติประการใด เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย ย่อมเข้าถึงกำเนิดเดรัจฉาน เราย่อมรู้ชัดซึ่งประการนั้นด้วย.

สารีบุตร เราย่อมรู้ชัดซึ่งเปรตวิสัย ทางนำสัตว์ให้ถึงเปรตวิสัย และปฏิปทาอันจะนำสัตว์ให้ถึงเปรตวิสัย อนึ่ง สัตว์ผู้ปฏิบัติประการใด เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย ย่อมเข้าถึงเปรตวิสัย เราย่อมรู้ชัดซึ่งประการนั้นด้วย.

สารีบุตร เราย่อมรู้ชัดซึ่งเหล่ามนุษย์ ทางนำสัตว์ให้ถึงมนุษย์โลก และปฏิปทาอันจะนำสัตว์ให้ถึงมนุษย์โลก อนึ่ง สัตว์ผู้ปฏิบัติประการใด เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย ย่อมบังเกิดในหมู่มนุษย์ เราย่อมรู้ชัดซึ่งประการนั้นด้วย.

สารีบุตร เราย่อมรู้ชัดซึ่งเทวดาทั้งหลาย ทางนำสัตว์ให้ถึงเทวโลก และปฏิปทาอันจะนำสัตว์ให้ถึงเทวโลก อนึ่ง สัตว์ผู้ปฏิบัติประการใด เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เราย่อมรู้ชัดซึ่งประการนั้นด้วย.

สารีบุตร เราย่อมรู้ชัดซึ่งนิพพาน ทางนำสัตว์ให้ถึงนิพพาน และปฏิปทาอันจะนำสัตว์ให้ถึงนิพพาน อนึ่ง สัตว์ผู้ปฏิบัติประการใด ย่อมกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะไม่ได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงแล้วแลอยู่ เราย่อมรู้ชัดซึ่งประการนั้นด้วย.

สารีบุตร เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย จักเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก โดยสมัยต่อมาเราได้เห็นบุคคลนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย เข้าถึงแล้วซึ่งอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เสวยทุกขเวทนาอันแรงกล้า เผ็ดร้อนโดยส่วนเดียว ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์.

สารีบุตร เปรียบเหมือน**หลุมถ่านเพลิง ลึกยิ่งกว่าชั่วบุรุษ เต็มไปด้วยถ่านเพลิง ปราศจากเปลว ปราศจากควัน** ลำดับนั้น บุรุษผู้มีตัวอันความร้อนแผดเผาเหน็ดเหนื่อย หิว กระหาย มุ่งมาสู่หลุมถ่านเพลิงนั้นแหละโดยหนทางสายเดียว บุรุษผู้มีจักษุเห็นเขาแล้ว พึงกล่าวอย่างนี้ว่า บุรุษผู้เจริญนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น จักมาถึงหลุมถ่านเพลิงนี้ทีเดียว โดยสมัยต่อมาบุรุษผู้มีจักษุนั้น พึงเห็นเขาตกลงในหลุมถ่านเพลิงนั้นเสวยทุกขเวทนาอันแรงกล้า เผ็ดร้อนโดยส่วนเดียว.

สารีบุตร ฉันใดก็ฉันนั้น เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า **บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น เบื้องหน้าจากการตาย**

เพราะกายแตกทำลาย จักเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก โดยสมัยต่อมา เราย่อมเห็นบุคคลนั้น เบื้องหน้าจากการตาย เพราะกายแตกทำลาย เข้าถึงแล้วซึ่งอบาย ทุคติ วินิบาต นรก **เสวยทุกขเวทนาอันแรงกล้า เผ็ดร้อนโดยส่วนเดียว** ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์.

สารีบุตร เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ ด้วยใจอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย จักเข้าถึงกำเนิดเดรัจฉาน โดยสมัยต่อมา เราย่อมเห็นบุคคลนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย เข้าถึงแล้วซึ่งกำเนิดเดรัจฉาน เสวยทุกขเวทนาอันแรงกล้า เผ็ดร้อน ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์.

สารีบุตร เปรียบเหมือน**หลุมคูถ ลึกยิ่งกว่าชั่วบุรุษ เต็มไปด้วยคูถ** ลำดับนั้น บุรุษผู้มีตัวอันความร้อนแผดเผา เหน็ดเหนื่อย หิว กระหาย มุ่งมาสู่หลุมคูถนั้นแหละ โดยหนทางสายเดียว บุรุษผู้มีจักษุเห็นเขาแล้ว พึงกล่าวอย่างนี้ว่า บุรุษผู้เจริญนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น จักมาถึงหลุมคูถนี้ทีเดียว โดยสมัยต่อมา บุรุษผู้มีจักษุนั้น พึงเห็นเขาตกลงในหลุมคูถนั้น เสวยทุกขเวทนาอันแรงกล้า เผ็ดร้อน.

สารีบุตร ฉันใดก็ฉันนั้น เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า **บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย จักเข้าถึงกำเนิดเดรัจฉาน** โดยสมัยต่อมา เราย่อมเห็นบุคคลนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย เข้าถึงแล้วซึ่งกำเนิดเดรัจฉาน **เสวยทุกขเวทนาอันแรงกล้า เผ็ดร้อน** ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ล่วงจักษุของมนุษย์.

สารีบุตร เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย จักเข้าถึงเปรตวิสัย โดยสมัยต่อมา เราย่อมเห็นบุคคลนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย เข้าถึงแล้วซึ่งเปรตวิสัย เสวยทุกขเวทนาเป็นอันมาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์.

สารีบุตร เปรียบเหมือน**ต้นไม้เกิดในพื้นที่อันไม่เสมอ มีใบอ่อนและใบแก่อันเบาบาง มีเงาอันโปร่ง** ลำดับนั้น บุรุษผู้มีตัวอันความร้อนแผดเผา เหน็ดเหนื่อย หิวกระหาย มุ่งมาสู่ต้นไม้นั้นแหละ โดยหนทางสายเดียว บุรุษผู้มี

จักษุเห็นเขาแล้ว พึงกล่าวอย่างนี้ว่า บุรุษผู้เจริญนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น จักมาถึงต้นไม้นี้ทีเดียว โดยสมัยต่อมา บุรุษผู้มีจักษุนั้น พึงเห็นเขานั่งหรือนอนในเงาต้นไม้นั้น เสวยทุกขเวทนาเป็นอันมาก.

สารีบุตร ฉันใดก็ฉันนั้น เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า **บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย จักเข้าถึงเปรตวิสัย** โดยสมัยต่อมา เราย่อมเห็นบุคคลนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย เข้าถึงแล้วซึ่งเปรตวิสัย **เสวยทุกขเวทนาเป็นอันมาก** ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์.

สารีบุตร เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย จักบังเกิดในหมู่มนุษย์ โดยสมัยต่อมา เราย่อมเห็นบุคคลนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย บังเกิดแล้วในหมู่มนุษย์ เสวยสุขเวทนาเป็นอันมาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์.

สารีบุตร เปรียบเหมือน**ต้นไม้เกิดในพื้นที่อันเสมอ มีใบอ่อนและใบแก่อันหนา มีเงาหนาทึบ** ลำดับนั้น บุรุษผู้มีตัวอันความร้อนแผดเผา เหน็ดเหนื่อย หิว กระหาย มุ่งมาสู่ต้นไม้นั้นแหละ โดยหนทางสายเดียว บุรุษผู้มีจักษุเห็นเขาแล้ว พึงกล่าวอย่างนี้ว่า บุรุษผู้เจริญนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น จักมาถึงต้นไม้นี้ทีเดียว โดยสมัยต่อมา บุรุษผู้มีจักษุนั้น พึงเห็นเขานั่งหรือนอนในเงาต้นไม้นั้น เสวยสุขเวทนาเป็นอันมาก.

สารีบุตร ฉันใดก็ฉันนั้น เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า **บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย จักบังเกิดในหมู่มนุษย์** โดยสมัยต่อมา เราย่อมเห็นบุคคลนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย บังเกิดแล้วในหมู่มนุษย์ เสวยสุขเวทนาเป็นอันมาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์.

สารีบุตร เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ โดยสมัยต่อมา เราย่อม

เห็นบุคคลนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย เข้าถึงแล้วซึ่งสุคติโลกสวรรค์ เสวยสุขเวทนาโดยส่วนเดียว ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์.

สารีบุตร เปรียบเหมือน**ปราสาท ในปราสาทนั้นมีเรือนยอด ซึ่งฉาบทาแล้ว ทั้งภายในและภายนอก หาช่องลมไม่ได้ มีวงกรอบอันสนิท มีบานประตู และหน้าต่างอันปิดสนิทดี ในเรือนยอดนั้น มีบัลลังก์อันลาดด้วยผ้าโกเชาว์ขนยาว ลาดด้วยเครื่องลาดทำด้วยขนแกะสีขาว ลาดด้วยขนเจียมเป็นแผ่นทึบ มีเครื่องลาดอย่างดีทำด้วยหนังชะมด มีเพดานกั้นในเบื้องบน มีหมอนแดงวาง ณ ข้างทั้งสอง** ลำดับนั้น บุรุษผู้มีตัวอันความร้อนแผดเผา เหน็ดเหนื่อย หิว กระหาย มุ่งมาสู่ปราสาทนั้นแหละ โดยหนทางสายเดียว บุรุษผู้มีจักษุเห็นเขาแล้ว พึงกล่าวอย่างนี้ว่า บุรุษผู้เจริญนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น จักมาถึงปราสาทนี้ทีเดียว โดยสมัยต่อมา บุรุษผู้มีจักษุนั้น พึงเห็นเขานั่งหรือนอนบนบัลลังก์ในเรือนยอด ณ ปราสาทนั้น เสวยสุขเวทนาโดยส่วนเดียว.

สารีบุตร ฉันใดก็ฉันนั้น เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า **บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น**

ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ โดยสมัยต่อมา เราย่อมเห็นบุคคลนั้น เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย เข้าถึงแล้วซึ่งสุคติโลกสวรรค์ เสวยสุขเวทนาโดยส่วนเดียว ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์.

สารีบุตร เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้นและขึ้นสู่หนทางนั้น จักกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะไม่ได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ โดยสมัยต่อมาเราย่อมเห็นบุรุษนั้น กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะไม่ได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงแล้วแลอยู่ เสวยสุขเวทนาโดยส่วนเดียว.

สารีบุตร เปรียบเหมือน**สระโบกขรณี มีน้ำอันเย็นใสสะอาด มีท่าอันดี น่ารื่นรมย์ และในที่ไม่ไกลจากสระโบกขรณีนั้น มีแนวป่าอันทึบ** ลำดับนั้น บุรุษผู้มีตัวอันความร้อนแผดเผา เหน็ดเหนื่อย หิว กระหาย มุ่งมาสู่สระโบกขรณีนั้นแหละ โดยหนทางสายเดียว บุรุษผู้มีจักษุ

เห็นเขาแล้ว พึงกล่าวอย่างนี้ว่า บุรุษผู้เจริญนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น จักมาถึงสระโบกขรณีนี้ทีเดียว โดยสมัยต่อมา บุรุษผู้มีจักษุนั้น พึงเห็นเขาลงสู่สระโบกขรณีนั้น อาบและดื่ม ระงับความกระวนกระวาย ความเหน็ดเหนื่อย และความร้อนหมดแล้ว ขึ้นไปนั่งหรือนอนในแนวป่านั้น เสวยสุขเวทนาโดยส่วนเดียว.

สารีบุตร ฉันใดก็ฉันนั้น เราย่อมกำหนดรู้ใจบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า **บุคคลนี้ ปฏิบัติอย่างนั้น ดำเนินอย่างนั้น และขึ้นสู่หนทางนั้น จักกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะไม่ได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่** โดยสมัยต่อมา เราย่อมเห็นบุรุษนั้น กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะไม่ได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงแล้วแลอยู่ เสวยสุขเวทนาโดยส่วนเดียว.

สัตตาวาส ๙ (ที่อยู่ ที่อาศัยของสัตว์) ๑๕

-บาลี นวก. อํ. ๒๓/๔๑๓/๒๒๘.

ภิกษุทั้งหลาย สัตตาวาส[๑] ๙ มีอยู่ สัตตาวาส ๙ อะไรบ้าง คือ

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย (สตฺตา) ที่มีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกันมีอยู่ ได้แก่ มนุษย์ทั้งหลาย เทวดาบางพวก และวินิบาตบางพวก นี้คือสัตตาวาสที่ ๑.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย ที่มีกายต่างกัน มีสัญญาอย่างเดียวกันมีอยู่ ได้แก่ พวกเทวดาพรหมกายิกา (เทวดาผู้นับเนื่องในหมู่พรหม) ผู้เกิดในปฐมภูมิ[๒] (ปฐมานิพฺพตฺตา) นี้คือสัตตาวาสที่ ๒.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย ที่มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาต่างกันมีอยู่ ได้แก่ พวกเทวดาอาภัสสระ นี้คือสัตตาวาสที่ ๓.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย ที่มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกันมีอยู่ ได้แก่ พวกเทวดาสุภกิณหะ นี้คือสัตตาวาสที่ ๔.

---

๑. ที่อยู่ ที่อาศัยของสัตว์.

๒. ปฐมภูมิ ภูมิเบื้องต้น สามารถเข้าถึงได้หลายทาง เช่น ผู้ได้ปฐมฌาน, ผู้เจริญเมตตา, ผู้กระทำกุศลกรรมบท ๑๐, ผู้ประกอบพร้อมด้วย ศรัทธา ศีล สุตตะ จาคะ ปัญญา เป็นต้น.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย ที่ไม่มีสัญญา ไม่เสวยเวทนามีอยู่ ได้แก่ พวกเทวดาอสัญญีสัตว์[๑] นี้คือสัตตาวาสที่ ๕.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย เพราะก้าวล่วงเสียได้ซึ่งรูปสัญญา[๒] โดยประการทั้งปวง เพราะความดับไปแห่งปฏิฆสัญญา[๓] เพราะไม่ใส่ใจนานัตตสัญญา[๔] จึงเข้าถึงอากาสานัญจายตนะ[๕] มีการทำในใจว่า อากาศไม่มีที่สุด ดังนี้ มีอยู่ นี้คือสัตตาวาสที่ ๖.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย เพราะก้าวล่วงเสียได้ซึ่งอากาสานัญจายตนะโดยประการทั้งปวง จึงเข้าถึงวิญญาณัญจายตนะ[๖] มีการทำในใจว่า วิญญาณไม่มีที่สุด ดังนี้ มีอยู่ นี้คือสัตตาวาสที่ ๗.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย เพราะก้าวล่วงเสียได้ซึ่งวิญญาณัญจายตนะโดยประการทั้งปวง จึงเข้าถึงอากิญจัญญายตนะ[๗] มีการทำในใจว่า อะไรๆ ก็ไม่มี ดังนี้ มีอยู่ นี้คือสัตตาวาสที่ ๘.

---

๑. สัตว์ผู้ไม่มีสัญญา ไม่เสวยเวทนา เข้าถึงโดยผู้ที่ได้สัญญาเวทยิตนิโรธ เป็นต้น.

๒. รูปสัญญา ความหมายรู้ในรูป.

๓. ปฏิฆสัญญา ความหมายรู้อันไม่น่ายินดีในส่วนรูป.

๔. นานัตตสัญญา ความหมายรู้อันมีประการต่างๆ ในส่วนรูป.

๕. ความหมายรู้ในความไม่มีที่สิ้นสุดของอากาศ.

๖. ความหมายรู้ในความไม่มีที่สุดของวิญญาณ.

๗. ความหมายรู้ในความไม่มีอะไร.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย เพราะก้าวล่วงเสียได้ซึ่งอากิญจัญญายตนะโดยประการทั้งปวง จึงเข้าถึงเนวสัญญา-นาสัญญายตนะ[๑] ดังนี้ มีอยู่ นี้คือสัตตาวาสที่ ๙.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล สัตตาวาส ๙.

---

๑. ความหมายรู้ว่า สัญญามีก็ไม่ใช่ สัญญาไม่มีก็ไม่ใช่.

วิญญาณฐิติ ๗ (ที่ตั้งอยู่ของวิญญาณ) | ๑๖

–บาลี มหา. ที. ๑๐/๘๑/๖๕.

อานนท์ วิญญาณฐิติ (ที่ตั้งอยู่ของวิญญาณ) ๗ เหล่านี้ และอายตนะ ๒ มีอยู่ **วิญญาณฐิติ ๗** อะไรบ้าง คือ

อานนท์ สัตว์ทั้งหลาย (สตฺตา) ที่มีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกันมีอยู่ ได้แก่ มนุษย์ทั้งหลาย เทวดาบางพวก และวินิบาตบางพวก นี้คือ**วิญญาณฐิติที่ ๑.**

อานนท์ สัตว์ทั้งหลาย ที่มีกายต่างกัน มีสัญญาอย่างเดียวกันมีอยู่ ได้แก่ พวกเทวดาพรหมกายิกา ที่บังเกิดโดยปฐมภูมิ นี้คือ**วิญญาณฐิติที่ ๒.**[๑]

อานนท์ สัตว์ทั้งหลาย ที่มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาต่างกันมีอยู่ ได้แก่ พวกเทวดาอาภัสสระ นี้คือ**วิญญาณฐิติที่ ๓.**

อานนท์ สัตว์ทั้งหลาย ที่มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกันมีอยู่ ได้แก่ พวกเทวดาสุภกิณหะ นี้คือ**วิญญาณฐิติที่ ๔.**

---

๑. ในพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เฉพาะในพระสูตรนี้ วิญญาณฐิติที่ ๒ มีคำว่า อบายทั้ง ๔ อยู่ แต่ไม่ตรงกับพระสูตรอื่นที่กล่าวถึงวิญญาณฐิติ ๗ (คือใน ๒ สูตรของพระสารีบุตรที่พระพุทธเจ้ารับรอง ๑ สูตร และพระสารีบุตรทรงจำเอง ๑ สูตร) และไม่ตรงกับพระไตรปิฎกฉบับภาษามอญและและภาษายุโรป ดังนั้น คำว่า อบายทั้ง ๔ จึงไม่ได้นำมาใส่ในที่นี้. –ผู้รวบรวม

อานนท์ สัตว์ทั้งหลาย เพราะก้าวล่วงเสียได้ซึ่งรูปสัญญาโดยประการทั้งปวง เพราะความดับไปแห่งปฏิฆสัญญา เพราะไม่ใส่ใจนานัตตสัญญา จึงเข้าถึงอากาสานัญจายตนะ มีการทำในใจว่า อากาศไม่มีที่สุด ดังนี้ มีอยู่ นี้คือ**วิญญาณฐิติที่ ๕.**

อานนท์ สัตว์ทั้งหลาย เพราะก้าวล่วงเสียได้ซึ่งอากาสานัญจายตนะโดยประการทั้งปวง จึงเข้าถึงวิญญาณัญจายตนะ มีการทำในใจว่า วิญญาณไม่มีที่สุด ดังนี้ มีอยู่ นี้คือ**วิญญาณฐิติที่ ๖.**

อานนท์ สัตว์ทั้งหลาย เพราะก้าวล่วงเสียได้ซึ่งวิญญาณัญจายตนะโดยประการทั้งปวง จึงเข้าถึงอากิญจัญญายตนะ มีการทำในใจว่า อะไร ๆ ก็ไม่มี ดังนี้ มีอยู่ นี้คือ**วิญญาณฐิติที่ ๗.**

ส่วน**อายตนะ ๒** นั้น คือ **อสัญญีสัตตายตนะที่ ๑** และ**เนวสัญญานาสัญญายตนะที่ ๒.**

อานนท์ ในบรรดาวิญญาณฐิติ ๗ และอายตนะ ๒ นั้น วิญญาณฐิติที่ ๑ อันใดมีอยู่ คือ สัตว์ทั้งหลาย ที่มีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน ได้แก่ มนุษย์ทั้งหลาย เทวดาบางพวก และวินิบาตบางพวก อานนท์ ผู้ใดรู้ชัดวิญญาณฐิติที่ ๑ นั้น รู้ชัดการเกิด (สมุทัย) แห่งสิ่งนั้น รู้ชัดความดับ (อัตถังคมะ)

แห่งสิ่งนั้น รู้ชัดรสอร่อย (อัสสาทะ) แห่งสิ่งนั้น รู้ชัดโทษอันต่ำทราม (อาทีนวะ) แห่งสิ่งนั้น และรู้ชัดอุบายเครื่องสลัดออก (นิสสรณะ) แห่งสิ่งนั้น ดังนี้แล้ว ควรหรือที่ผู้นั้นจะเพลิดเพลินยิ่งซึ่งวิญญาณฐิติที่ ๑ นั้น.

ข้อนั้น เป็นไปไม่ได้ พระเจ้าข้า.

อานนท์ ในบรรดาวิญญาณฐิติ ๗ และอายตนะ ๒ นั้น วิญญาณฐิติที่ ๒ อันใดมีอยู่ ... อานนท์ ผู้ใดรู้ชัดวิญญาณฐิติที่ ๒ นั้น รู้ชัดการเกิดแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดความดับแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดรสอร่อยแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดโทษอันต่ำทรามแห่งสิ่งนั้น และรู้ชัดอุบายเครื่องสลัดออกแห่งสิ่งนั้น ดังนี้แล้ว ควรหรือที่ผู้นั้นจะเพลิดเพลินยิ่งซึ่งวิญญาณฐิติที่ ๒ นั้น.

ข้อนั้น เป็นไปไม่ได้ พระเจ้าข้า.

อานนท์ ในบรรดาวิญญาณฐิติ ๗ และอายตนะ ๒ นั้น วิญญาณฐิติที่๓ อันใดมีอยู่ ... อานนท์ ผู้ใดรู้ชัดวิญญาณฐิติที่ ๓ นั้น รู้ชัดการเกิดแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดความดับแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดรสอร่อยแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดโทษอันต่ำทรามแห่งสิ่งนั้น และรู้ชัดอุบายเครื่องสลัดออกแห่งสิ่งนั้น ดังนี้แล้ว ควรหรือที่ผู้นั้นจะเพลิดเพลินยิ่งซึ่งวิญญาณฐิติที่ ๓ นั้น.

ข้อนั้น เป็นไปไม่ได้ พระเจ้าข้า.

อานนท์ ในบรรดาวิญญาณฐิติ ๗ และอายตนะ ๒ นั้น วิญญาณฐิติที่ ๔ อันใดมีอยู่ ... อานนท์ ผู้ใดรู้ชัดวิญญาณฐิติที่ ๔ นั้น รู้ชัดการเกิดแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดความดับแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดรสอร่อยแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดโทษอันต่ำทรามแห่งสิ่งนั้น และรู้ชัดอุบายเครื่องสลัดออกแห่งสิ่งนั้น ดังนี้แล้ว ควรหรือที่ผู้นั้นจะเพลิดเพลินยิ่งซึ่งวิญญาณฐิติที่ ๔ นั้น.

ข้อนั้น เป็นไปไม่ได้ พระเจ้าข้า.

อานนท์ ในบรรดาวิญญาณฐิติ ๗ และอายตนะ ๒ นั้น วิญญาณฐิติที่ ๕ อันใดมีอยู่ ... อานนท์ ผู้ใดรู้ชัดวิญญาณฐิติที่ ๕ นั้น รู้ชัดการเกิดแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดความดับแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดรสอร่อยแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดโทษอันต่ำทรามแห่งสิ่งนั้น และรู้ชัดอุบายเครื่องสลัดออกแห่งสิ่งนั้น ดังนี้แล้ว ควรหรือที่ผู้นั้นจะเพลิดเพลินยิ่งซึ่งวิญญาณฐิติที่ ๕ นั้น.

ข้อนั้น เป็นไปไม่ได้ พระเจ้าข้า.

อานนท์ ในบรรดาวิญญาณฐิติ ๗ และอายตนะ ๒ นั้น วิญญาณฐิติที่ ๖ อันใดมีอยู่ ... อานนท์ ผู้ใดรู้ชัดวิญญาณฐิติที่ ๖ นั้น รู้ชัดการเกิดแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดความดับแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดรสอร่อยแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดโทษอันต่ำทรามแห่งสิ่งนั้น และ

รู้ชัดอุบายเครื่องสลัดออกแห่งสิ่งนั้น ดังนี้แล้ว ควรหรือที่ผู้นั้นจะเพลิดเพลินยิ่งซึ่งวิญญาณฐิติที่ ๖ นั้น.

ข้อนั้น เป็นไปไม่ได้ พระเจ้าข้า.

อานนท์ ในบรรดาวิญญาณฐิติ ๗ และอายตนะ ๒ นั้น วิญญาณฐิติที่ ๗ อันใดมีอยู่ ... อานนท์ ผู้ใดรู้ชัดวิญญาณฐิติที่ ๗ นั้น รู้ชัดการเกิดแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดความดับแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดรสอร่อยแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดโทษอันต่ำทรามแห่งสิ่งนั้น และรู้ชัดอุบายเครื่องสลัดออกแห่งสิ่งนั้น ดังนี้แล้ว ควรหรือที่ผู้นั้นจะเพลิดเพลินยิ่งซึ่งวิญญาณฐิติที่ ๗ นั้น.

ข้อนั้น เป็นไปไม่ได้ พระเจ้าข้า.

อานนท์ ในบรรดาวิญญาณฐิติ ๗ และอายตนะ ๒ นั้น อสัญญีสัตตายตนะอันใดมีอยู่ อานนท์ ผู้ใดรู้ชัดอสัญญีสัตตายตนะนั้น รู้ชัดการเกิดแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดความดับแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดรสอร่อยแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดโทษอันต่ำทรามแห่งสิ่งนั้น และรู้ชัดอุบายเครื่องสลัดออกแห่งสิ่งนั้น ดังนี้แล้ว ควรหรือที่ผู้นั้นจะเพลิดเพลินยิ่งซึ่งอสัญญีสัตตายตนะนั้น.

ข้อนั้น เป็นไปไม่ได้ พระเจ้าข้า.

อานนท์ ในบรรดาวิญญาณฐิติ ๗ และอายตนะ ๒ นั้น เนวสัญญานาสัญญายตนะอันใดมีอยู่ อานนท์ ผู้ใดรู้ชัดเนวสัญญานาสัญญายตนะนั้น รู้ชัดการเกิดแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดความดับแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดรสอร่อยแห่งสิ่งนั้น รู้ชัดโทษอันต่ำทรามแห่งสิ่งนั้น และรู้ชัดอุบายเครื่องสลัดออกแห่งสิ่งนั้น ดังนี้แล้ว ควรหรือที่ผู้นั้น จะเพลิดเพลินยิ่งซึ่งเนวสัญญานาสัญญายตนะนั้น.

ข้อนั้น เป็นไปไม่ได้ พระเจ้าข้า.

อานนท์ เมื่อใดแล ภิกษุรู้แจ้งชัดตามเป็นจริงซึ่งการเกิด ความดับ รสอร่อย โทษอันต่ำทราม และอุบายเครื่องสลัดออกแห่งวิญญาณฐิติ ๗ เหล่านี้ และแห่งอายตนะ ๒ เหล่านี้ด้วยแล้ว เป็นผู้หลุดพ้นเพราะความไม่ยึดมั่น.

อานนท์ ภิกษุนี้เรากล่าวว่า ผู้เป็นปัญญาวิมุตติ.

การได้อัตตา ๓ อย่าง ๑๗

–บาลี สี. ที. ๙/๒๔๑,๒๔๕/๓๐๒,๓๐๙.

โปฏฐปาทะ ความได้อัตตา ๓ เหล่านี้ คือ **ความได้อัตตาที่หยาบ** (โอฬาริโก อตฺตปฏิลาโภ) **ความได้อัตตาที่สำเร็จด้วยใจ** (มโนมโย อตฺตปฏิลาโภ) **ความได้อัตตาที่หารูปไม่ได้** (อรูโป อตฺตปฏิลาโภ).

ความได้อัตตาที่หยาบ เป็นอย่างไร คือ อัตตาที่มีรูปประกอบด้วยมหาภูต ๔ บริโภคอาหารคือคำข้าว นี้คือความได้อัตตาที่หยาบ.

ความได้อัตตาที่สำเร็จด้วยใจ เป็นอย่างไร คือ อัตตาที่มีรูปสำเร็จด้วยใจ มีอวัยวะน้อยใหญ่ครบถ้วน มีอินทรีย์ไม่บกพร่อง นี้คือความได้อัตตาที่สำเร็จด้วยใจ.

ความได้อัตตาที่หารูปไม่ได้ เป็นอย่างไร คือ อัตตาอันหารูปไม่ได้ สำเร็จด้วยสัญญา นี้คือความได้อัตตาที่หารูปไม่ได้ ... .

จิตตะ สมัยใด มีการได้อัตตาที่หยาบ สมัยนั้นไม่นับว่าได้อัตตาที่สำเร็จด้วยใจ ไม่นับว่าได้อัตตาที่หารูปไม่ได้ นับว่าได้อัตตาที่หยาบอย่างเดียว.

จิตตะ สมัยใด มีการได้อัตตาที่สำเร็จด้วยใจ สมัยนั้นไม่นับว่าได้อัตตาที่หยาบ ไม่นับว่าได้อัตตาที่หารูปไม่ได้ นับว่าได้อัตตาที่สำเร็จด้วยใจอย่างเดียว.

จิตตะ สมัยใด มีการได้อัตตาที่หารูปไม่ได้ สมัยนั้น ไม่นับว่าได้อัตตาที่หยาบ ไม่นับว่าได้อัตตาที่สำเร็จด้วยใจ นับว่าได้อัตตาที่หารูปไม่ได้อย่างเดียว.

จิตตะ ถ้าชนทั้งหลายพึงถามท่านว่า เธอได้มีแล้วในอดีตกาล ไม่ใช่ว่าเธอไม่ได้มีแล้ว เธอจักมีในอนาคตกาล ไม่ใช่ว่าเธอจักไม่มี เธอมีอยู่ในบัดนี้ ไม่ใช่ว่าเธอไม่มีอยู่เช่นนั้นหรือ เมื่อท่านถูกถามอย่างนี้ ท่านจะพึงตอบเขาว่าอย่างไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าเขาถามข้าพระองค์อย่างนั้น ข้าพระองค์พึงตอบเขาว่า ข้าพเจ้าได้มีแล้วในอดีตกาล ไม่ใช่ว่าไม่มีแล้ว ข้าพเจ้าจักมีในอนาคตกาล ไม่ใช่ว่าจักไม่มี ข้าพเจ้ามีอยู่ในบัดนี้ ไม่ใช่ว่าไม่มีอยู่.

จิตตะ ถ้าเขาพึงถามเธอว่า ท่านได้อัตตภาพที่เป็นอดีตแล้ว การที่ท่านได้อัตตภาพเช่นนี้เท่านั้น เป็นของเที่ยงแท้ การได้อัตตภาพที่เป็นอนาคตและที่เป็นปัจจุบัน เป็นโมฆะ ท่านจักได้อัตตภาพที่เป็นอนาคต การได้อัตตภาพเช่นนี้เท่านั้น เป็นของเที่ยงแท้ การได้อัตตภาพที่เป็นอดีตและที่เป็นปัจจุบัน เป็นโมฆะ ท่านได้อัตตภาพที่เป็นปัจจุบันในบัดนี้ การได้อัตตภาพเช่นนี้เท่านั้น เป็นของเที่ยงแท้ การได้อัตตภาพที่เป็นอดีตและที่เป็นอนาคต เป็นโมฆะ อย่างนั้นหรือ เมื่อเธอถูกถามอย่างนี้แล้ว จะตอบเขาว่าอย่างไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าเขาถามข้าพระองค์อย่างนี้ ข้าพระองค์จะตอบเขาว่า ข้าพเจ้าได้อัตตภาพที่เป็นอดีตแล้ว การได้อัตตภาพเช่นนี้เท่านั้น เป็นของเที่ยงแท้ในสมัยนั้น การได้อัตตภาพที่เป็นอนาคตและที่เป็นปัจจุบัน เป็นโมฆะ ข้าพเจ้าจักได้อัตตภาพที่เป็นอนาคต การได้อัตตภาพเช่นนี้เท่านั้น เป็นของเที่ยงแท้ในสมัยนั้น การได้อัตตภาพที่เป็นอดีตและที่เป็นปัจจุบัน เป็นโมฆะ ข้าพเจ้าได้อัตตภาพที่เป็นปัจจุบันในบัดนี้ การได้อัตตภาพเช่นนี้เท่านั้น เป็นของเที่ยงแท้ในสมัยนั้น การได้อัตตภาพที่เป็นอดีตและที่เป็นอนาคต เป็นโมฆะ.

จิตตะ อย่างนั้นแหละ สมัยใด มีการได้อัตตาที่หยาบ สมัยนั้น ไม่นับว่าได้อัตตาที่สำเร็จด้วยใจ ไม่นับว่าได้อัตตาที่หารูปไม่ได้ นับว่าได้อัตตาที่หยาบอย่างเดียว.

จิตตะ สมัยใด มีการได้อัตตาที่สำเร็จด้วยใจ สมัยนั้น ไม่นับว่าได้อัตตาที่หยาบ ไม่นับว่าได้อัตตาที่หารูปไม่ได้ นับว่าได้อัตตาที่สำเร็จด้วยใจอย่างเดียว.

จิตตะ สมัยใด มีการได้อัตตาที่หารูปไม่ได้ สมัยนั้น ไม่นับว่าได้อัตตาที่หยาบ ไม่นับว่าได้อัตตาที่สำเร็จด้วยใจ นับว่าได้อัตตาที่หารูปไม่ได้อย่างเดียว.

จิตตะ เหมือนอย่างว่า นมสดเกิดจากแม่โค นมส้มเกิดจากนมสด เนยข้นเกิดจากนมส้ม เนยใสเกิดจากเนยข้น หัวเนยใสเกิดจากเนยใส สมัยใดเป็นนมสด สมัยนั้น ไม่นับว่าเป็นนมส้ม เนยข้น เนยใส หรือหัวเนยใส แต่นับว่าเป็นนมสดอย่างเดียวเท่านั้น สมัยใดเป็นนมส้ม สมัยนั้น ไม่นับว่า

เป็นนมสด เนยข้น เนยใส หรือหัวเนยใส แต่นับว่าเป็นนมส้มอย่างเดียวเท่านั้น สมัยใดเป็นเนยข้น สมัยนั้น ไม่นับว่าเป็นนมสด นมส้ม เนยใส หรือหัวเนยใส แต่นับว่าเป็นเนยข้นอย่างเดียวเท่านั้น สมัยใดเป็นเนยใส สมัยนั้นไม่นับว่าเป็นนมสด นมส้ม เนยข้น หรือหัวเนยใส แต่นับว่าเป็นเนยใสอย่างเดียวเท่านั้น สมัยใดเป็นหัวเนยใส สมัยนั้น ไม่นับว่าเป็นนมสด นมส้ม เนยข้น หรือเนยใส แต่นับว่าเป็นหัวเนยใสอย่างเดียวเท่านั้น.

จิตตะ ฉันใดก็ฉันนั้นเหมือนกัน สมัยใดมีการได้อัตตาที่หยาบ สมัยนั้น ไม่นับว่าได้อัตตาที่สำเร็จด้วยใจ ไม่นับว่าได้อัตตาที่หารูปไม่ได้ แต่นับว่าได้อัตตาที่หยาบอย่างเดียวเท่านั้น สมัยใดมีการได้อัตตาที่สำเร็จด้วยใจ สมัยนั้น ไม่นับว่าได้อัตตาที่หยาบ ไม่นับว่าได้อัตตาที่หารูปไม่ได้ แต่นับว่าได้อัตตาที่สำเร็จด้วยใจอย่างเดียวเท่านั้น สมัยใดมีการได้อัตตาที่หารูปไม่ได้ สมัยนั้น ไม่นับว่าได้อัตตาที่หยาบ ไม่นับว่าได้อัตตาที่สำเร็จด้วยใจ แต่นับว่าได้อัตตาที่หารูปไม่ได้อย่างเดียวเท่านั้น.

จิตตะ เหล่านี้แลเป็นชื่อตามโลก เป็นภาษาของโลก เป็นโวหารของโลก เป็นบัญญัติของโลก **ที่ตถาคตกล่าวอยู่ แต่ไม่ได้ยึดถือ.**

การก้าวลงสู่ครรภ์ ๔ | ๑๘

–บาลี ปา. ที. ๑๑/๑๑๑/๗๗.

... ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง ซึ่งเป็นข้อธรรมที่เยี่ยม คือ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมในการก้าวลงสู่ครรภ์ การก้าวลงสู่ครรภ์ ๔ เหล่านี้คือ

สัตว์บางชนิดในโลกนี้ **ไม่รู้สึกตัวก้าวลงสู่ครรภ์**มารดา **ไม่รู้สึกตัวอยู่ในครรภ์**มารดา **ไม่รู้สึกตัวคลอดจากครรภ์**มารดา **นี้เป็นการก้าวลงสู่ครรภ์ข้อที่ ๑.**

ข้ออื่นยังมีอีก สัตว์บางชนิดในโลกนี้ **รู้สึกตัวก้าวลงสู่ครรภ์**มารดาอย่างเดียว แต่**ไม่รู้สึกตัวอยู่ในครรภ์มารดา ไม่รู้สึกตัวคลอดจากครรภ์**มารดา **นี้เป็นการก้าวลงสู่ครรภ์ข้อที่ ๒.**

ข้ออื่นยังมีอีก สัตว์บางชนิดในโลกนี้ **รู้สึกตัวก้าวลงสู่ครรภ์**มารดา **รู้สึกตัวอยู่ในครรภ์**มารดา แต่**ไม่รู้สึกตัวคลอดจากครรภ์**มารดา **นี้เป็นการก้าวลงสู่ครรภ์ข้อที่ ๓.**

ข้ออื่นยังมีอีก สัตว์บางชนิดในโลกนี้ **รู้สึกตัวก้าวลงสู่ครรภ์**มารดา **รู้สึกตัวอยู่ในครรภ์**มารดา **รู้สึกตัวคลอดจากครรภ์**มารดา **นี้เป็นการก้าวลงสู่ครรภ์ข้อที่ ๔.**

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นี้ก็เป็นข้อธรรมที่เยี่ยมในการก้าวลงสู่ครรภ์ ... .

การก้าวลงสู่ครรภ์ ของสัตว์ผู้เกิดในครรภ์ ๑๙

–บาลี มู. ม. ๑๒/๔๘๗/๔๕๒.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะการประจวบพร้อมแห่งปัจจัย ๓ ประการ การก้าวลงสู่ครรภ์ของสัตว์ผู้เกิดในครรภ์ ย่อมมีขึ้น (ติณฺณํ โข ปน ภิกฺขเว สนฺนิปาตา คพฺภสฺสาวกฺกนฺติ โหติ)

ในกรณีนี้ คือ **มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน แต่มารดาไม่มีระดู ทั้งคันธัพพะ** (สัตว์ที่จะปฏิสนธิในครรภ์) **ก็ยังไม่ได้เข้าไปตั้งอยู่เฉพาะแล้ว การก้าวลงสู่ครรภ์**ของสัตว์ผู้เกิดในครรภ์ (คพฺภสฺสาวกฺกนฺติ) **ก็ยังมีไม่ได้**ก่อน.

ในกรณีนี้ **แม้มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน มารดาก็มีระดู** แต่**คันธัพพะยังไม่เข้าไปตั้งอยู่เฉพาะ**แล้ว **การก้าวลงสู่ครรภ์**ของสัตว์ผู้เกิดในครรภ์ **ก็ยังมีไม่ได้**ก่อนอยู่นั่นเอง.

ภิกษุทั้งหลาย แต่ในกาลใด **มารดาบิดาอยู่ร่วมกัน**ด้วย **มารดามีระดูด้วย คันธัพพะเข้าไปตั้งอยู่เฉพาะ**แล้วด้วย **การก้าวลงสู่ครรภ์ของสัตว์ผู้เกิดในครรภ์ ย่อมมี**เพราะการประจวบพร้อมแห่งปัจจัย ๓ ประการ ด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย มารดาย่อมบริหารซึ่งสัตว์ผู้เกิดในครรภ์นั้นด้วยท้อง ตลอดเวลา ๙ เดือนบ้าง ๑๐ เดือนบ้าง ด้วยความวิตกกังวลอันใหญ่หลวง เป็นภาระหนัก.

ภิกษุทั้งหลาย มารดาย่อมคลอดซึ่งทารกนั้น โดยกาลอันล่วงไป ๙ เดือนบ้าง ๑๐ เดือนบ้าง ด้วยความวิตกกังวลอันใหญ่หลวง เป็นภาระหนัก เลี้ยงแล้วซึ่งทารกอันเป็นผู้เกิดแล้วนั้น ด้วยโลหิตแห่งตน ภิกษุทั้งหลายในอริยวินัย สิ่งที่เรียกว่า โลหิตนั้น หมายถึงน้ำนมแห่งมารดา.

ภิกษุทั้งหลาย กุมารนั้น อาศัยความเจริญและความเติบโตแห่งอินทรีย์ทั้งหลายแล้ว เล่นอยู่ด้วยของเล่นสำหรับเด็ก กล่าวคือ เล่นไถเล็ก ๆ เล่นตีไม้หึ่ง เล่นหกคะเมน เล่นกังหัน เล่นตวงทราย เล่นรถเล็ก ๆ เล่นธนูเล็ก ๆ.

ภิกษุทั้งหลาย กุมารนั้น อาศัยความเจริญและความเติบโตแห่งอินทรีย์ทั้งหลายแล้ว เป็นผู้เอิบอิ่มเพียบพร้อม ถูกปรนเปรอด้วยกามคุณ ๕ คือ รูปที่เห็นได้ด้วยตา เสียงที่ได้ยินด้วยหู กลิ่นที่รู้ได้ด้วยจมูก รสที่รู้ได้ด้วยลิ้น โผฏฐัพพะที่รู้ได้ด้วยกาย อันน่าปรารถนาน่ารักใคร่น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก เป็นที่เข้าไปตั้งอาศัยอยู่แห่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความหนัด นำมาซึ่งความรัก.

กุมารนั้น ครั้นเห็นรูปด้วยตาแล้ว ... ได้ยินเสียงด้วยหูแล้ว ... ได้กลิ่นด้วยจมูกแล้ว ... รู้รสด้วยลิ้นแล้ว ... รู้สึกโผฏฐัพพะด้วยกายแล้ว ... รู้แจ้งธรรมด้วยใจแล้ว ย่อมกำหนัดยินดีในรูป ... เสียง ... กลิ่น ... รส ... โผฏฐัพพะ ...

ธรรมที่มีลักษณะน่ารัก ย่อมขัดเคืองในรูป ... เสียง ... กลิ่น ... รส ... โผฏฐัพพะ ... ธรรมที่มีลักษณะน่าชัง กุมารนั้น ย่อมเป็นผู้มีสติในกายไม่ตั้งมั่น และมีจิตเป็นอกุศลอยู่ เขาย่อมไม่รู้ชัดตามที่เป็นจริง ซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือ แห่งธรรมอันเป็นบาปอกุศลทั้งหลายด้วย.

กุมารนั้น เมื่อประกอบด้วยความยินดีและความยินร้ายอยู่เช่นนี้แล้ว เสวยอยู่ซึ่งเวทนาใด ๆ เป็นสุขก็ตาม เป็นทุกข์ก็ตาม ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุขก็ตาม เขาย่อมเพลิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ เมาหมกอยู่ ซึ่งเวทนานั้น ๆ เมื่อเป็นผู้เพลิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ เมาหมกอยู่ ซึ่งเวทนานั้น ๆ นันทิ (ความเพลิน) ย่อมเกิดขึ้น นันทิใดในเวทนาทั้งหลายนันทินั้น คืออุปาทาน เพราะอุปาทานของกุมารนั้นเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

เมื่อการก้าวลงสู่ครรภ์มีอยู่ นามรูปย่อมมี ๒๐

–บาลี ติก. อํ. ๒๐/๒๒๗/๕๐๑.

... ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยซึ่งธาตุทั้ง ๖ ประการ การก้าวลงสู่ครรภ์ย่อมมี เมื่อการก้าวลงสู่ครรภ์มีอยู่ นามรูปย่อมมี เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา.

ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมบัญญัติว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ความดับไม่เหลือของทุกข์ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับไม่เหลือของทุกข์ ดังนี้ แก่ผู้เสวยเวทนาอยู่ ผู้รู้อยู่ (เวทิยมานสฺส ปนาหํ).

การก่อตัวของนามรูปในท้องมารดา | ๒๑

-บาลี มหา. ที. ๑๐/๗๔/๖๐.

... อานนท์ ก็คำนี้ว่า เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูปดังนี้ เป็นคำที่เรากล่าวแล้ว.

อานนท์ เธอต้องทราบความข้อนี้ โดยปริยายดังต่อไปนี้ เหมือนที่เรากล่าวไว้แล้วว่า **เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป.**

อานนท์ ถ้าหากว่าวิญญาณไม่ก้าวลงในท้องแห่งมารดา นามรูปจะก่อตัวขึ้นมาในท้องแห่งมารดาได้ไหม.

ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ ถ้าหากว่าวิญญาณก้าวลงในท้องแห่งมารดาแล้ว สลายลงเสีย นามรูปจะบังเกิดขึ้นเพื่อความเป็นอย่างนี้ได้ไหม.

ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ ถ้าหากว่าวิญญาณของเด็กอ่อนที่เป็นชายหรือเป็นหญิงก็ตาม ขาดความสืบต่อ นามรูปจะถึงซึ่งความเจริญ ความงอกงาม ความไพบูลย์ได้ไหม.

ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ นั่นแหละคือเหตุ นั่นแหละคือนิทาน นั่นแหละคือสมุทัย นั่นแหละคือ**ปัจจัยของนามรูป นั้นคือวิญญาณ.**

อานนท์ ก็คำนี้ว่า เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ ดังนี้ เป็นคำที่เรากล่าวแล้ว.

อานนท์ เธอต้องทราบความข้อนี้ โดยปริยายดังต่อไปนี้ เหมือนที่เรากล่าวไว้แล้วว่า **เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ.**

อานนท์ ถ้าหากว่าวิญญาณ ไม่ได้มีที่ตั้งอาศัยในนามรูปแล้ว ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งทุกข์ คือ ชาติ ชรา มรณะต่อไป จะปรากฏได้ไหม.

ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ นั่นแหละคือเหตุ นั่นแหละคือนิทาน นั่นแหละคือสมุทัย นั่นแหละคือ**ปัจจัยของวิญญาณ นั้นคือนามรูป.**

อานนท์ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ สัตว์โลกจึงเกิดบ้าง จึงแก่บ้าง จึงตายบ้าง จึงจุติบ้าง จึงอุบัติบ้าง ทางแห่งการเรียก (อธิวจน) ก็มีเพียงเท่านี้ ทางแห่งการพูดจา (นิรุตฺติ)

ก็มีเพียงเท่านี้ ทางแห่งการบัญญัติ (ปญฺญตฺติ) ก็มีเพียงเท่านี้ เรื่องที่จะต้องรู้ด้วยปัญญา (ปญฺญาวจร) ก็มีเพียงเท่านี้ ความเวียนว่ายในวัฏฏะก็มีเพียงเท่านี้ นามรูปพร้อมทั้งวิญญาณตั้งอยู่ เพื่อการบัญญัติซึ่งความเป็นอย่างนี้.

สัตว์ตั้งอยู่ในครรภ์ได้อย่างไร ๒๒

–บาลี สคาถ. สํ. ๑๕/๓๐๗/๘๐๒.

อินทกยักษ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นแล้วได้กราบทูลด้วยคาถาว่า.

ท่านผู้รู้ทั้งหลายกล่าวว่า รูปหาใช่ชีพไม่ สัตว์นี้จะประสพร่างกายนี้ได้อย่างไรหนอ กระดูกและก้อนเนื้อจะมาแต่ไหน สัตว์นี้จะติดอยู่ในครรภ์ได้อย่างไร.

รูปนี้เป็นกลละ[๑]จากกลละเป็นอัพพุทะ[๒]จากอัพพุทะเกิดเป็นเปสิ (ชิ้นเนื้อ) จากเปสิเกิดเป็นฆนะ (ก้อน) จากฆนะเกิดเป็นปัญจสาขา[๓] ต่อจากนั้น มีผม ขน และเล็บ (เป็นต้น) เกิดขึ้น มารดาของสัตว์ในครรภ์บริโภคข้าว น้ำ โภชนาหารอย่างใด สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์มารดา ก็ยังอัตตภาพให้เป็นไปด้วยอาหารอย่างนั้นในครรภ์นั้น.

---

๑. กลละ รูปเริ่มแรกที่ปฏิสนธิในครรภ์มารดา.

๒. ยังไม่พบความหมายโดยนัยแห่งพุทธวจน.

๓. ปัญจสาขา กิ่งห้า คือ แขน ๒ ขา ๒ หัว ๑ ของทารกที่อยู่ในครรภ์.

เหตุให้ได้ความเป็นหญิงหรือชาย ๒๓

-บาลี สตฺตก. อํ. ๒๓/๕๘/๔๘.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมปริยายอันเป็นความเกี่ยวข้อง (สญฺโญค) และความไม่เกี่ยวข้อง (วิสญฺโญค) แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมปริยายอันเป็นความเกี่ยวข้องและความไม่เกี่ยวข้อง เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย หญิงย่อมสนใจสภาพแห่งหญิงในภายใน ทั้งกิริยา ท่าทาง ความไว้ตัว ความพอใจ เสียง และเครื่องประดับของหญิง เธอย่อมยินดี พอใจในสภาพนั้น ๆ ของตน เมื่อเธอยินดี พอใจในสภาพนั้น ๆ ของตนแล้ว ย่อมสนใจถึงสภาพของชายในภายนอก ทั้งกิริยา ท่าทาง ความไว้ตัว ความพอใจ เสียง และเครื่องประดับของชาย เธอย่อมยินดี พอใจในสภาพนั้น ๆ ของชาย เมื่อเธอยินดี พอใจในสภาพนั้น ๆ ของชายแล้ว ย่อมมุ่งหวังการสมาคมกับชาย และสุขโสมนัสที่เกิดขึ้น เพราะการสมาคมกับชายเป็นเหตุ.

ภิกษุทั้งหลาย **สัตว์ทั้งหลาย** (สตฺตา) **ผู้พอใจในความเป็นหญิงก็ถึงความเกี่ยวข้องกับชาย** ด้วยอาการอย่างนี้แล **หญิงจึงไม่ล่วงพ้นความเป็นหญิงไปได้.**

ภิกษุทั้งหลาย ชายย่อมสนใจสภาพแห่งชายในภายใน ทั้งกิริยา ท่าทาง ความไว้ตัว ความพอใจ เสียง และเครื่องประดับของชาย เขาย่อมยินดี พอใจในสภาพนั้น ๆ ของตน เมื่อเขายินดี พอใจในสภาพนั้น ๆ ของตนแล้ว ย่อมสนใจถึงสภาพของหญิงในภายนอก ทั้งกิริยา ท่าทาง ความไว้ตัว ความพอใจ เสียง และเครื่องประดับของหญิง เขาย่อมยินดี พอใจในสภาพนั้น ๆ ของหญิง เมื่อเขายินดี พอใจในสภาพนั้น ๆ ของหญิงแล้ว ย่อมมุ่งหวังการสมาคมกับหญิง และสุขโสมนัสที่เกิดขึ้น เพราะการสมาคมกับหญิงเป็นเหตุ.

ภิกษุทั้งหลาย **สัตว์ทั้งหลายผู้พอใจในความเป็นชาย ก็ถึงความเกี่ยวข้องกับหญิง** ด้วยอาการอย่างนี้แล **ชายจึงไม่ล่วงพ้นความเป็นชายไปได้.**

ภิกษุทั้งหลาย ความเกี่ยวข้อง ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย ความไม่เกี่ยวข้อง เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย หญิงย่อมไม่สนใจในสภาพแห่งหญิงในภายใน ทั้งกิริยา ท่าทาง ความไว้ตัว ความพอใจ เสียง และเครื่องประดับของหญิง เมื่อเธอไม่ยินดี ไม่พอใจในสภาพนั้น ๆ แห่งหญิงแล้ว ย่อมไม่สนใจถึงสภาพแห่งชายในภายนอก ทั้งกิริยา ท่าทาง ความไว้ตัว ความพอใจ เสียง

และเครื่องประดับแห่งชาย เมื่อเธอไม่ยินดี ไม่พอใจในสภาพแห่งชายนั้น ๆ แล้ว ย่อมไม่มุ่งหวังการสมาคมกับชาย และสุขโสมนัสที่เกิดขึ้น เพราะการสมาคมกับชายเป็นเหตุ.

ภิกษุทั้งหลาย **สัตว์ทั้งหลายผู้ไม่พอใจในความเป็นหญิง ก็ถึงความไม่เกี่ยวข้องกับชาย** ด้วยอาการอย่างนี้แล **หญิงจึงล่วงพ้นความเป็นหญิงไปได้.**

ภิกษุทั้งหลาย ชายย่อมไม่สนใจในสภาพแห่งชายในภายใน ทั้งกิริยา ท่าทาง ความไว้ตัว ความพอใจ เสียง และเครื่องประดับของชาย เมื่อเขาไม่ยินดี ไม่พอใจในสภาพนั้น ๆ แห่งชายแล้ว ย่อมไม่สนใจถึงสภาพแห่งหญิงในภายนอก ทั้งกิริยา ท่าทาง ความไว้ตัว ความพอใจ เสียง และเครื่องประดับของหญิง เมื่อเขาไม่ยินดี ไม่พอใจในสภาพนั้น ๆ แห่งหญิงแล้ว ย่อมไม่มุ่งหวังการสมาคมกับหญิง และสุขโสมนัสที่เกิดขึ้น เพราะการสมาคมกับหญิงเป็นเหตุ.

ภิกษุทั้งหลาย **สัตว์ทั้งหลายผู้ไม่พอใจในความเป็นชาย ก็ถึงความไม่เกี่ยวข้องกับหญิง** ด้วยอาการอย่างนี้แล **ชายจึงล่วงพ้นความเป็นชายไปได้.**

ภิกษุทั้งหลาย ความไม่เกี่ยวข้อง ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย นี้แล ชื่อว่า ธรรมปริยายอันเป็นความเกี่ยวข้อง และความไม่เกี่ยวข้อง.

พัฒนาการของสัตว์ที่มาเกิด เป็นมนุษย์ สมัยที่โลกกลับเจริญขึ้น ๒๔

–บาลี ปา. ที. ๑๑/๙๒/๕๖.

วาเสฏฐะและภารทวาชะ มีสมัยซึ่งในกาลบางครั้งบางคราวโดยการล่วงไปแห่งกาลนานไกล ที่โลกนี้จะพินาศ เมื่อโลกกำลังพินาศอยู่ โดยมาก เหล่าสัตว์ (สตฺตา) ย่อมเกิดในอาภัสสระ (อาภสฺสร) สัตว์เหล่านั้น ได้สำเร็จทางใจ มีปีติเป็นอาหาร มีรัศมีซ่านออกจากกายตนเอง สัญจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม สถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาลยืดยาวช้านาน.

วาเสฏฐะและภารทวาชะ มีสมัยซึ่งในกาลบางครั้งบางคราวโดยการล่วงไปแห่งกาลนานไกล ที่โลกนี้จะกลับเจริญขึ้น เมื่อโลกกำลังเจริญขึ้นอยู่ โดยมาก เหล่าสัตว์พากันจุติ (เคลื่อน) จากอาภัสสระ (อาภสฺสรกายา) มาสู่ความเป็นอย่างนี้ และสัตว์เหล่านั้น ได้สำเร็จทางใจ มีปีติเป็นอาหาร มีรัศมีซ่านออกจากกายตนเอง สัญจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม สถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาลยืดยาวช้านาน ก็ในสมัยนั้นจักรวาลทั้งสิ้นนี้ เป็นน้ำทั้งนั้น มืดมนมองไม่เห็นอะไร ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็ยังไม่ปรากฏ ดาวนักษัตรและดาวทั้งหลายก็ยังไม่ปรากฏ กลางคืนและกลางวันก็ยังไม่ปรากฏ เดือนและ

ปักษ์ก็ยังไม่ปรากฏ ฤดูและปีก็ยังไม่ปรากฏ เพศชายและเพศหญิงก็ยังไม่ปรากฏ **สัตว์ทั้งหลาย ถึงซึ่งการนับเพียงว่าสัตว์ (สตฺต) เท่านั้น.**

วาเสฏฐะและภารทวาชะ ครั้นต่อมา โดยการล่วงไปแห่งกาลนานไกล ได้เกิดมีง้วนดิน (รสปฐวี) ขึ้นปรากฏแก่สัตว์เหล่านั้น ง้วนดินนี้ลอยอยู่ทั่วไปบนน้ำ เหมือนนมสดที่บุคคลเคี่ยวให้งวด แล้วตั้งไว้ให้เย็น จับเป็นฝาอยู่ข้างบน ง้วนดินนั้นถึงพร้อมด้วยสี กลิ่น รส มีสีคล้ายเนยใส หรือเนยข้นอย่างดี มีรสอร่อยดุจรวงผึ้งเล็ก อันหาโทษไม่ได้.

เมื่อสัตว์เหล่านั้น พากันเอานิ้วช้อนง้วนดินขึ้นลองลิ้มดูอยู่ รสของง้วนดินได้ซาบซ่านไปแล้ว สัตว์เหล่านั้นจึงเกิดความอยากขึ้น ต่อมาก็ได้พากันพยายามเพื่อจะปั้นง้วนดินให้เป็นคำ ๆ ด้วยมือแล้วบริโภค ในคราวที่พากันบริโภคง้วนดินอยู่ รัศมีกายของสัตว์เหล่านั้นก็ได้หายไป เมื่อรัศมีกายหายไป ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ย่อมปรากฏ เมื่อดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ปรากฏ ดาวนักษัตรและดาวทั้งหลายย่อมปรากฏ เมื่อดาวนักษัตรและดาวทั้งหลายปรากฏ กลางคืนและกลางวันย่อมปรากฏ เมื่อกลางคืนและกลางวันปรากฏ เดือนและปักษ์ย่อมปรากฏ เมื่อเดือนและปักษ์ปรากฏ ฤดูและปีย่อมปรากฏ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล โลกนี้จึงกลับเจริญขึ้นอีก.

ครั้นต่อมา สัตว์เหล่านั้น พากันบริโภคง้วนดินรับประทานง้วนดิน มีง้วนดินเป็นอาหาร ดำรงอยู่ได้สิ้นกาลช้านาน ด้วยเหตุที่สัตว์เหล่านั้น มัวเพลิดเพลินบริโภคง้วนดินรับประทานง้วนดิน มีง้วนดินเป็นอาหาร ดำรงอยู่ได้สิ้นกาลช้านาน สัตว์เหล่านั้นจึงมีร่างกายแข็งกล้าขึ้นทุกที ทั้งผิวพรรณก็ปรากฏว่าแตกต่างกันออกไป สัตว์บางพวกมีผิวพรรณงาม สัตว์บางพวกมีผิวพรรณไม่งาม ในสัตว์ทั้งสองพวกนั้น สัตว์พวกที่มีผิวพรรณงาม ได้พากันดูหมิ่นสัตว์พวกที่มีผิวพรรณไม่งาม เมื่อสัตว์ทั้งสองพวกนั้น เกิดมีการไว้ตัวดูหมิ่นกันเพราะทะนงตัวปรารภผิวพรรณเป็นปัจจัย ง้วนดินจึงหายไป.

เมื่อง้วนดินหายไปแล้ว ก็ได้เกิดมีกระบิดิน (ภูมิปปฺ-ปฏิก) ขึ้น สัตว์เหล่านั้นได้ใช้กระบิดินเป็นอาหาร ดำรงอยู่สิ้นกาลช้านาน ผิวพรรณก็ปรากฏว่าแตกต่างกันออกไป ด้วยเพราะมีการไว้ตัวดูหมิ่นกัน เพราะทะนงตัวปรารภผิวพรรณเป็นปัจจัย กระบิดินจึงหายไป เมื่อกระบิดินหายไปแล้ว ก็ได้เกิดมีเครือดิน (ปทาลตา) ขึ้น สัตว์เหล่านั้นได้ใช้เครือดินเป็นอาหาร ดำรงอยู่สิ้นกาลช้านาน ผิวพรรณก็ปรากฏว่าแตกต่างกันออกไป ด้วยเพราะมีการไว้ตัวดูหมิ่นกันเพราะทะนงตัวปรารถผิวพรรณเป็นปัจจัย เครือดินจึงหายไป เมื่อเครือดินหายไปแล้ว ก็ได้มีข้าวสาลีเกิดขึ้น ในที่ที่ไม่ต้องไถเป็นข้าวไม่มีรำ ไม่มีแกลบ ขาวสะอาด มีกลิ่นหอม มีเมล็ด

เป็นข้าวสาร ตอนเย็นสัตว์เหล่านั้น นำเอาข้าวสาลีใดมาเพื่อบริโภคในเวลาเย็น ตอนเช้าข้าวสาลีนั้น ก็มีเมล็ดสุกแล้วงอกขึ้นแทนที่ ตอนเช้าสัตว์เหล่านั้น นำเอาข้าวสาลีใดมาเพื่อบริโภคในเวลาเช้า ตอนเย็นข้าวสาลีนั้น ก็มีเมล็ดสุกแล้วงอกขึ้นแทนที่ ไม่ปรากฏว่าพร่องไปเลย สัตว์เหล่านั้นจึงได้บริโภคข้าวสาลีนั้นเป็นอาหาร ดำรงอยู่สิ้นกาลช้านาน ด้วยประการที่สัตว์เหล่านั้นมีข้าวสาลีเป็นอาหาร ดำรงอยู่สิ้นกาลช้านาน สัตว์เหล่านั้นจึงมีร่างกายแข็งกล้าขึ้นทุกที ทั้งผิวพรรณก็ปรากฏว่าแตกต่างกันออกไป สตรีก็มีเพศหญิงปรากฏ และบุรุษก็มีเพศชายปรากฏ ด้วยว่า สตรีก็เพ่งดูบุรุษอยู่เสมอ และบุรุษก็เพ่งดูสตรีอยู่เสมอ เมื่อคนทั้งสองเพศต่างก็เพ่งดูกันและกันอยู่เสมอ ก็เกิดความกำหนัด เกิดความเร่าร้อนขึ้นในกาย เพราะความเร่าร้อนเหล่านั้นเป็นปัจจัย เขาทั้งสองจึงเสพเมถุนธรรมกัน.

ในสมัยนั้น สัตว์พวกใด เห็นสัตว์พวกอื่นเสพเมถุน-ธรรมกันอยู่ ย่อมโปรยฝุ่นใส่บ้าง โปรยเถ้าใส่บ้าง โยนมูลโคใส่บ้าง พร้อมกับพูดว่า คนชาติชั่วจงฉิบหาย คนชาติชั่วจงฉิบหาย ดังนี้ แล้วพูดต่อไปว่า ก็ทำไมขึ้นชื่อว่าสัตว์ จึงทำแก่สัตว์เช่นนี้เล่า ข้อที่ว่ามานั้น จึงได้เป็นธรรมเนียมมาจนถึงทุกวันนี้ว่า ในชนบทบางแห่ง คนทั้งหลาย โปรยฝุ่นใส่บ้าง

โปรยเถ้าใส่บ้าง โยนมูลโคใส่บ้าง ในระหว่างที่เขาจะนำสัตว์ผู้ประพฤติชั่วร้ายไปสู่ที่ประหาร พวกพราหมณ์มาระลึกถึงอักขระที่รู้กันว่าเป็นของดี อันเป็นของโบราณนั้นเท่านั้น แต่พวกเขาไม่รู้ชัดถึงเนื้อความแห่งอักขระนั้นเลย.

ในสมัยนั้น การโปรยฝุ่นใส่กันเป็นต้นนั้น สมมติกันว่าไม่เป็นธรรม มาในบัดนี้ กลับสมมติกันว่าเป็นธรรม ก็สมัยนั้น สัตว์พวกใดเสพเมถุนธรรมกัน สัตว์พวกนั้นเข้าบ้านหรือนิคมไม่ได้ สิ้นสองเดือนบ้าง สามเดือนบ้าง เมื่อใดสัตว์ทั้งหลายพากันเสพอสัทธรรมนั่นอยู่เสมอ เมื่อนั้นจึงพยายามสร้างบ้านเรือนกันขึ้น เพื่อเป็นที่กำบังอสัทธรรมนั้น.

ครั้งนั้น สัตว์ผู้หนึ่งเกิดความเกียจคร้าน จึงได้เก็บข้าวสาลีมาไว้เพื่อบริโภคเสียคราวเดียว ทั้งเวลาเช้าและเวลาเย็น ต่อมาสัตว์พวกอื่นก็ถือเอาแบบอย่างของสัตว์ผู้นั้น โดยเก็บข้าวสาลีมาไว้เพื่อบริโภคเสียคราวเดียว ทั้งเวลาเช้าและเวลาเย็นบ้าง เก็บไว้เพื่อบริโภคสิ้น ๒ วันบ้าง เก็บไว้เพื่อบริโภคสิ้น ๔ วันบ้าง เก็บไว้เพื่อบริโภคสิ้น ๘ วันบ้าง.

เมื่อใด สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น พยายามเก็บสะสมข้าวสาลีไว้เพื่อบริโภค เมื่อนั้นข้าวสาลีนั้นจึงกลายเป็นข้าวที่มีรำห่อเมล็ดบ้าง มีแกลบหุ้มเมล็ดบ้าง ต้นที่ถูกเกี่ยวแล้วก็ไม่กลับงอกขึ้นแทนที่ ปรากฏความพร่องให้เห็น จึงได้มีข้าวสาลีเป็นหย่อม ๆ.

(ต่อมาสัตว์เหล่านั้นพากันจับกลุ่มและได้ปรับทุกข์แก่กันและกัน ถึงเรื่องที่มีการปรากฏของอกุศลธรรมอันเป็นบาป ทำให้สัตว์เหล่านี้จากที่เคยเป็นผู้ได้สำเร็จทางใจ มีปีติเป็นอาหาร มีรัศมีซ่านออกจากกายตน แล้วก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงมาเรื่อย ๆ จนกระทั่งมาถึงในสมัยที่ดำรงอยู่ด้วยการบริโภคข้าวสาลี ที่มีรำห่อเมล็ด มีแกลบหุ้มเมล็ด ต้นที่ถูกเกี่ยวแล้วก็ไม่กลับงอกขึ้นแทนที่ ปรากฏความบกพร่องให้เห็น จากนั้นจึงได้มีการแบ่งส่วนข้าวสาลีและปักปันเขตแดนกัน)

วาเสฏฐะและภารทวาชะ ครั้งนั้นแล สัตว์ผู้หนึ่งเป็นคนโลภ สงวนส่วนของตนไว้ ไปเก็บเอาส่วนอื่นที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค สัตว์เหล่านั้นจึงช่วยกันจับสัตว์ผู้นั้น ครั้นแล้วได้ตักเตือนอย่างนี้ว่า แน่ะสัตว์ผู้เจริญ ก็ท่านกระทำกรรมอันชั่วช้านัก ที่สงวนส่วนของตนไว้ ไปเก็บเอาส่วนอื่น ที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค ท่านอย่าได้กระทำกรรมอันชั่วช้าเห็นปานนี้อีกเลย สัตว์ผู้นั้นได้รับคำของสัตว์เหล่านั้นแล้ว.

แม้ครั้งที่ ๒ สัตว์ผู้นั้นก็ยังขืนทำเช่นเดิมและรับคำสัตว์ทั้งหลายว่าจะไม่ทำอีก แม้ครั้งที่ ๓ สัตว์ผู้นั้นก็ยังขืนทำเช่นเดิมอีก สัตว์เหล่านั้นจึงช่วยกันจับสัตว์ผู้นั้น ครั้นแล้วได้ตักเตือนว่า แน่ะสัตว์ผู้เจริญ ท่านทำกระกรรมอันชั่วช้านักที่สงวนส่วนของตนไว้ ไปเก็บเอาส่วนอื่น ที่เขาไม่ได้ให้มาบริโภค ท่านอย่าได้กระทำกรรมอันชั่วช้าเห็นปานนี้อีกเลย

สัตว์พวกหนึ่งประหารด้วยฝ่ามือบ้าง สัตว์พวกหนึ่งประหารด้วยก้อนดินบ้าง พวกหนึ่งประหารด้วยท่อนไม้บ้าง ในเพราะมีเหตุเช่นนี้เป็นต้นมา การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จึงปรากฏ การติเตียนจึงปรากฏ การกล่าวเท็จจึงปรากฏ การถือท่อนไม้จึงปรากฏ.

ครั้งนั้นแล พวกสัตว์ที่เป็นผู้ใหญ่จึงประชุมกันครั้นแล้ว ต่างก็ปรับทุกข์กันว่า ท่านผู้เจริญเอ๋ย การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จักปรากฏ การติเตียนจักปรากฏ การพูดเท็จจักปรากฏ การถือท่อนไม้จักปรากฏ ในเพราะอกุศลธรรมอันเป็นบาปเหล่าใด อกุศลธรรมอันเป็นบาปเหล่านั้น เกิดขึ้นแล้วในสัตว์ทั้งหลาย อย่ากระนั้นเลย พวกเราจักสมมติ (แต่งตั้ง) สัตว์ผู้หนึ่งให้เป็นผู้ว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว ให้เป็นผู้ติเตียนผู้ที่ควรติเตียน ให้เป็นผู้ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดยชอบ ส่วนพวกเราจักแบ่งส่วนข้าวสาลีให้แก่ผู้นั้น ดังนี้ ครั้นแล้ว สัตว์เหล่านั้นพากันเข้าไปหาสัตว์ที่สวยงามกว่า น่าดูน่าชมกว่า น่าเลื่อมใสกว่า และน่าเกรงขามกว่าแล้วจึงแจ้งเรื่องนี้ว่า มาเถิดท่านผู้เจริญ ขอท่านจงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว จงติเตียนผู้ที่ควรติเตียน จงขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดยชอบเถิด ส่วนพวกข้าพเจ้าจักแบ่งส่วนข้าวสาลีให้แก่ท่าน.

สัตว์ผู้นั้นรับคำแล้ว จึงว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว ติเตียนผู้ที่ควรติเตียน ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดยชอบ ส่วนสัตว์เหล่านั้นก็แบ่งส่วนข้าวสาลีให้แก่สัตว์ที่เป็นหัวหน้านั้น เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้า อันมหาชนสมมติ (แต่งตั้ง) นั้น อักขระว่า มหาชนสมมติ มหาชนสมมติ (มหาสมฺมต) จึงเกิดขึ้นเป็นอันดับแรก พราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้า เป็นใหญ่ยิ่งแห่งเขตทั้งหลายนั้น อักขระว่า กษัตริย์ กษัตริย์ (ขตฺติย) จึงเกิดขึ้นเป็นอันดับที่ ๒ เพราะเหตุที่ผู้เป็นหัวหน้า ยังชนเหล่าอื่นให้สุขใจได้โดยธรรม อักขระว่า ราชา ราชา (ราช) จึงเกิดขึ้นเป็นอันดับที่ ๓.

ด้วยเหตุดังที่กล่าวมานี้ การบังเกิดขึ้นแห่งพวกกษัตริย์นั้นจึงมีขึ้นได้ เพราะอักขระที่รู้กันว่าเป็นของดี เป็นของโบราณอย่างนี้ เรื่องของสัตว์เหล่านั้น จะต่างกันหรือเหมือนกัน จะไม่ต่างกันหรือไม่เหมือนกัน ก็ด้วยธรรมเท่านั้น ไม่ใช่นอกไปจากธรรม ความจริง ธรรมเท่านั้นเป็นของประเสริฐสุดในหมู่มหาชน ทั้งในปัจจุบัน (ทิฏฺฐธรรม) และภายหน้า (อภิสมฺปราย)

ครั้งนั้นแล สัตว์บางจำพวก ได้มีความคิดขึ้นอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญเอ๋ย การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้

จักปรากฏ การติเตียนจักปรากฏ การกล่าวเท็จจักปรากฏ การถือท่อนไม้จักปรากฏ การขับไล่จักปรากฏ ในเพราะอกุศลธรรมอันเป็นบาปเหล่าใด อกุศลธรรมอันเป็นบาปเหล่านั้นเกิดขึ้นแล้วในสัตว์ทั้งหลาย อย่ากระนั้นเลย พวกเราควรไปลอยอกุศลธรรมอันเป็นบาปนี้เถิด ดังนี้ ครั้นแล้วสัตว์เหล่านั้นจึงได้พากันลอยอกุศลธรรมอันเป็นบาปทิ้งไป เพราะเหตุที่สัตว์เหล่านั้นพากันลอยอกุศลธรรมอันเป็นบาปอยู่ดังนี้ อักขระว่า พวกพราหมณ์ พวกพราหมณ์ (พฺราหฺมณ) จึงเกิดขึ้นเป็นอันดับแรก.

พราหมณ์เหล่านั้น พากันสร้างกระท่อม ซึ่งมุงและบังด้วยใบไม้ในราวป่า เพ่งอยู่ในกระท่อม ซึ่งมุงและบังด้วยใบไม้นั้น พวกเขาไม่มีการหุงต้ม ไม่มีการตำข้าวทั้งในเวลาเย็นและเวลาเช้า จึงได้พากันเที่ยวแสวงหาอาหารตามหมู่บ้าน นิคม และเมืองหลวง เพื่อบริโภคในเวลาเย็นและเวลาเช้า เขาเหล่านั้นครั้นได้อาหารแล้ว จึงพากันกลับไปเพ่งอยู่ในกระท่อม ซึ่งมุงและบังด้วยใบไม้ในราวป่าอีกคนทั้งหลาย เห็นการกระทำของพวกพราหมณ์นั้นแล้วจึงพากันพูดอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญเอ๋ย สัตว์พวกนี้พากันมาสร้างกระท่อม ซึ่งมุงและบังด้วยใบไม้ในราวป่า แล้วเพ่งอยู่

ในกระท่อม ซึ่งมุงและบังด้วยใบไม้นั้น ไม่มีการหุงต้ม ไม่มีการตำข้าว ทั้งในเวลาเย็นและเวลาเช้า จึงพากันเที่ยวแสวงหาอาหารตามหมู่บ้าน นิคม และเมืองหลวง เพื่อบริโภค ในเวลาเย็นและเวลาเช้า เขาเหล่านั้นครั้นได้อาหารแล้ว จึงพากันกลับไปเพ่งอยู่ในกระท่อม ซึ่งมุงและบังด้วยใบไม้ในราวป่าอีก ดังนี้ เพราะเหตุนั้น อักขระว่า พวกเจริญฌาน พวกเจริญฌาน (ฌายิกา) จึงเกิดขึ้นเป็นอันดับที่ ๒.

บรรดาสัตว์เหล่านั้น สัตว์บางพวกเมื่อไม่อาจสำเร็จฌานได้ที่กระท่อม ซึ่งมุงและบังด้วยใบไม้ในราวป่า จึงเที่ยวไปยังหมู่บ้านและนิคมที่ใกล้เคียง แล้วก็จัดทำคัมภีร์อยู่ คนทั้งหลาย เห็นการกระทำของพวกพราหมณ์นั้นแล้ว จึงพูดอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญเอ๋ย ก็สัตว์เหล่านี้ ไม่อาจสำเร็จฌานได้ที่กระท่อม ซึ่งมุงและบังด้วยใบไม้ในราวป่า จึงเที่ยวไปยังหมู่บ้านและนิคมที่ใกล้เคียง จัดทำคัมภีร์อยู่ บัดนี้พวกชนเหล่านี้ไม่เพ่งอยู่ บัดนี้พวกชนเหล่านี้ไม่เพ่งอยู่ ดังนี้ เพราะเหตุนั้น อักขระว่า อัชฌายิกา อัชฌายิกา (อชฺฌายิกา) จึงเกิดขึ้นเป็นอันดับที่ ๓ ก็สมัยนั้น การทรงจำ การสอน การบอกมนต์ถูกสมมติว่าเลว มาในบัดนี้ สมมติกันว่าประเสริฐ ด้วยเหตุดังที่กล่าวมานี้ การเกิดขึ้นแห่งพวกพราหมณ์นั้นจึงมีขึ้นได้

บรรดาสัตว์เหล่านั้น สัตว์บางจำพวกยึดมั่นเมถุนธรรม แล้วประกอบการงานเป็นแผนก ๆ เพราะเหตุที่สัตว์เหล่านั้นยึดมั่นเมถุนธรรม แล้วประกอบการงานเป็นแผนก ๆ นั้นแล อักขระว่า เวสสา เวสสา (เวสฺสา) จึงเกิดขึ้น ด้วยเหตุดังที่กล่าวมานี้ การเกิดขึ้นของเวสส์นั้น จึงมีขึ้นได้.

บรรดาสัตว์เหล่านั้น สัตว์บางจำพวกประพฤติตนโหดร้าย ทำงานต่ำต้อย เพราะเหตุที่สัตว์เหล่านั้นประพฤติตนโหดร้าย ทำงานต่ำต้อยนั้นแล อักขระว่า สุททา สุททา (สุทฺทา) จึงเกิดขึ้น ด้วยเหตุดังที่กล่าวมานี้ การเกิดขึ้นแห่งพวกสูทท์นั้น จึงมีขึ้นได้.

มีสมัยที่กษัตริย์บ้าง พราหมณ์บ้าง เวสส์บ้าง สูทท์บ้าง ตำหนิธรรมของตน จึงได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ด้วยประสงค์ว่า เราจักเป็นสมณะ ด้วยประการดังที่กล่าวมานี้ พวกสมณะจึงเกิดมีขึ้นได้ จากวรรณะทั้งสี่ เหล่านี้.

กษัตริย์ก็ดี พราหมณ์ก็ดี เวสส์ก็ดี สูทท์ก็ดี สมณะก็ดี ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เป็นมิจฉาทิฏฐิ ย่อมยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ เพราะยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิเป็นเหตุ เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ทั้งสิ้น.

กษัตริย์ก็ดี พราหมณ์ก็ดี เวสส์ก็ดี สูทท์ก็ดี สมณะก็ดี ประพฤติกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต เป็นสัมมาทิฏฐิ ย่อมยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิ เพราะยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิเป็นเหตุ เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

กษัตริย์ก็ดี พราหมณ์ก็ดี เวสส์ก็ดี สูทท์ก็ดี สมณะก็ดี มีปกติกระทำกรรมทั้งสอง (คือสุจริตและทุจริต) ด้วยกาย มีปกติกระทำกรรมทั้งสองด้วยวาจา มีปกติกระทำกรรมทั้งสองด้วยใจ มีความเห็นปนกัน ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจความเห็นปนกัน เพราะยึดถือการกระทำด้วยอำนาจความเห็นปนกันเป็นเหตุ เบื้องหน้าจากการตายเพราะกายแตกทำลาย ย่อมเสวยสุขบ้าง ทุกข์บ้าง.

กษัตริย์ก็ดี พราหมณ์ก็ดี เวสส์ก็ดี สูทท์ก็ดี สำรวมกาย สำรวมวาจา สำรวมใจ **อาศัยการเจริญโพธิปักขิยธรรมทั้ง ๗ แล้ว ย่อมปรินิพพานในปัจจุบันนี้ทีเดียว.**

ก็บรรดาวรรณะทั้งสี่นี้ วรรณะใด เป็นภิกษุ สิ้นอาสวะแล้ว มีพรหมจรรย์อยู่จบแล้ว มีกิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว วางภาระเสียได้แล้ว บรรลุถึงประโยชน์ของตนแล้ว หมดเครื่องเกาะเกี่ยวในภพแล้ว หลุดพ้นแล้ว เพราะรู้โดยชอบ

วรรณะนั้นปรากฏว่า เป็นผู้เลิศกว่าคนทั้งหลายโดยธรรมแท้จริง มิใช่นอกไปจากธรรมเลย ความจริงธรรมเท่านั้นเป็นของประเสริฐที่สุดในหมู่มหาชน ทั้งในปัจจุบัน และภายหน้า.

กษัตริย์เป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่ชนผู้รังเกียจด้วยโคตร ท่านผู้ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่เทวดาและมนุษย์ ... .

เพราะระลึกย้อนหลังได้จำกัด จึงมีความเห็นที่ต่างกัน ๒๕

-บาลี สี. ที. ๙/๒๒/๓๑.

ภิกษุทั้งหลาย มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีทิฏฐิว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง จึงบัญญัติอัตตาและโลกว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ด้วยเหตุ ๔ ประการ.

(๑) ภิกษุทั้งหลาย เมื่อโลกกำลังพินาศอยู่ โดยมาก เหล่าสัตว์ (สตฺตา) ย่อมเกิดในอาภัสสระ สัตว์เหล่านั้น ได้สำเร็จทางใจ มีปีติเป็นอาหาร มีรัศมีซ่านออกจากกาย ตนเอง สัญจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม สถิตอยู่ ในภพนั้นสิ้นกาลยืดยาวช้านาน ภิกษุทั้งหลาย มีสมัย บางครั้งบางคราว โดยระยะกาลยืดยาวช้านาน ที่โลกนี้กลับ เจริญขึ้น เมื่อโลกกำลังเจริญอยู่ วิมานของพรหมปรากฏว่า ว่างเปล่า ครั้งนั้น สัตว์ผู้ใดผู้หนึ่งจุติจากชั้นอาภัสสระ เพราะสิ้นอายุหรือเพราะสิ้นบุญ ย่อมเข้าถึงวิมานพรหม ที่ว่างเปล่า ... เพราะสัตว์ผู้นั้นอยู่ในวิมานนั้นแต่ผู้เดียว เป็นเวลานาน จึงเกิดความกระสัน ความดิ้นรนขึ้นว่า โอหนอ แม้สัตว์เหล่าอื่นก็พึงมาเป็นอย่างนี้บ้าง ต่อมาสัตว์เหล่าอื่น ก็จุติจากชั้นอาภัสสระ เพราะสิ้นอายุหรือเพราะสิ้นบุญ ย่อมเข้าถึงวิมานพรหม เป็นสหายของสัตว์ผู้นั้น.

ภิกษุทั้งหลาย บรรดาสัตว์จำพวกนั้น ผู้ใดเกิดก่อน ผู้นั้นย่อมมีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า เราเป็นพรหม เราเป็นมหาพรหม เป็นใหญ่ ไม่มีใครข่มได้ เห็นถ่องแท้ เป็นผู้กุมอำนาจ เป็นอิสระ เป็นผู้สร้าง เป็นผู้นิรมิต เป็นผู้ประเสริฐ เป็นผู้บงการ เป็นผู้ทรงอำนาจ เป็นบิดาของหมู่สัตว์ผู้เป็นแล้วและกำลังเป็น สัตว์เหล่านี้เรานิรมิต แม้พวกสัตว์ที่เกิดภายหลัง ก็มีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญนี้แลเป็นพรหม เป็นมหาพรหม เป็นใหญ่ ไม่มีใครข่มได้ เห็นถ่องแท้ เป็นผู้กุมอำนาจ เป็นอิสระ เป็นผู้สร้าง เป็นผู้นิรมิต เป็นผู้ประเสริฐ เป็นผู้บงการ เป็นผู้ทรงอำนาจ เป็นบิดาของหมู่สัตว์ผู้เป็นแล้วและกำลังเป็น (ปิตา ภูตภพฺยานํ) พวกเราอันพระพรหมผู้เจริญนี้นิรมิตแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย บรรดาสัตว์จำพวกนั้น ผู้ใดเกิดก่อน ผู้นั้นมีอายุยืนกว่า มีผิวพรรณกว่า มีศักดิ์มากกว่า ส่วนผู้ที่เกิดภายหลังมีอายุน้อยกว่า มีผิวพรรณทรามกว่า มีศักดิ์น้อยกว่า.

ภิกษุทั้งหลาย ก็เป็นฐานะที่จะมีได้แล ที่สัตว์ผู้ใดผู้หนึ่งจุติจากชั้นนั้นแล้วมาเป็นอย่างนี้ เมื่อมาเป็นอย่างนี้แล้วจึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เมื่อบวชแล้ว อาศัย

ความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส อาศัยความเพียรที่ตั้งมั่น อาศัยความประกอบเนือง ๆ อาศัยความไม่ประมาท อาศัยมนสิการโดยชอบ แล้วบรรลุเจโตสมาธิ อันเป็นเครื่องตั้งมั่นแห่งจิต ตามระลึกถึงขันธ์ที่เคยอาศัยอยู่ในกาลก่อนนั้นได้ หลังแต่นั้นไปประลึกไม่ได้ เขาจึงกล่าวอย่างนี้ว่า พระพรหมผู้เจริญนั้นเป็นผู้เที่ยง ยั่งยืน คงทน มีความไม่แปรปรวนเป็นธรรมดา จักตั้งอยู่เที่ยงเสมอไปเช่นนั้นทีเดียว ส่วนพวกเราที่พระพรหมผู้เจริญนั้นนิรมิตแล้ว เป็นผู้ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน มีอายุน้อย ยังต้องจุติมาเป็นอย่างนี้เช่นนี้.

ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นฐานะที่ ๑** ซึ่งสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง อาศัยแล้ว ปรารภแล้ว จึงมีทิฏฐิว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ย่อมบัญญัติอัตตาและโลกว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง.

(๒) ภิกษุทั้งหลาย พวกเทวดาชื่อว่าขิฑฑาปโทสิกะมีอยู่ พวกนั้นพากันหมกมุ่นอยู่แต่ในความรื่นรมย์ คือการสรวลเสและการเล่นหัวจนเกินเวลา สติก็ย่อมหลงลืม เพราะสติหลงลืม จึงพากันจุติจากชั้นนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ก็เป็นฐานะที่จะมีได้แล ที่สัตว์ผู้ใดผู้หนึ่งจุติจากชั้นนั้นแล้วมาเป็นอย่างนี้ เมื่อมาเป็นอย่างนี้แล้ว

จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ... แล้วบรรลุเจโตสมาธิอันเป็นเครื่องตั้งมั่นแห่งจิต ตามระลึกถึงขันธ์ที่เคยอาศัยอยู่ในกาลก่อนนั้นได้ หลังแต่นั้นไประลึกไม่ได้ เขาจึงกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านพวกเทวดาผู้มิใช่เหล่าขิฑฑาปโทสิกะ ย่อมไม่พากันหมกมุ่นอยู่แต่ในความรื่นรมย์ พวกเหล่านั้นจึงไม่จุติจากชั้นนั้น เป็นผู้เที่ยง ยั่งยืน คงทน มีความไม่แปรปรวนเป็นธรรมดา จักตั้งอยู่เที่ยงเสมอไปเช่นนั้นทีเดียว ส่วนพวกเราเหล่าขิฑฑาปโทสิกะ หมกมุ่นอยู่แต่ในความรื่นรมย์ พวกเราจึงพากันจุติจากชั้นนั้น เป็นผู้ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน มีอายุน้อยยังต้องจุติมาเป็นอย่างนี้เช่นนี้.

ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นฐานะที่ ๒** ซึ่งสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง อาศัยแล้ว ปรารภแล้ว จึงมีทิฏฐิว่า บางอย่างเที่ยงบางอย่างไม่เที่ยง ย่อมบัญญัติอัตตาและโลกว่า บางอย่างเที่ยงบางอย่างไม่เที่ยง.

(๓) ภิกษุทั้งหลาย พวกเทวดาชื่อว่ามโนปโทสิกะมีอยู่ พวกนั้นมักเพ่งโทษกันและกันเกินควร เมื่อมัวเพ่งโทษกันและกันเกินควร ย่อมคิดมุ่งร้ายกันและกัน เมื่อต่างคิดมุ่งร้ายกันและกัน จึงลำบากกายและลำบากใจ พากันจุติจากชั้นนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ก็เป็นฐานะที่จะมีได้แล ที่สัตว์ผู้ใดผู้หนึ่งจุติจากชั้นนั้นแล้วมาเป็นอย่างนี้ เมื่อมาเป็นอย่างนี้แล้ว จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เมื่อบวชแล้ว อาศัยความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส อาศัยความเพียรที่ตั้งมั่น อาศัยความประกอบเนือง ๆ อาศัยความไม่ประมาท อาศัยมนสิการโดยชอบ แล้วบรรลุเจโตสมาธิ อันเป็นเครื่องตั้งมั่นแห่งจิต ตามระลึกถึงขันธ์ที่เคยอาศัยอยู่ในกาลก่อนนั้นได้ หลังแต่นั้นไประลึกไม่ได้ เขาจึงกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านพวกเทวดาผู้มิใช่เหล่ามโนปโทสิกะ ย่อมไม่มัวเพ่งโทษกันและกันเกินควร จึงไม่จุติจากชั้นนั้น เป็นผู้เที่ยง ยั่งยืน คงทน มีความไม่แปรปรวนเป็นธรรมดา จักตั้งอยู่เที่ยงเสมอไปเช่นนั้นทีเดียว ส่วนพวกเราได้เป็นพวกมโนปโทสิกะ มัวเพ่งโทษกันและกันเกินควร พวกเราจึงพากันจุติจากชั้นนั้น เป็นผู้ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน มีอายุน้อยยังต้องจุติมาเป็นอย่างนี้เช่นนี้.

ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นฐานะที่ ๓** ซึ่งสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง อาศัยแล้ว ปรารภแล้ว จึงมีทิฏฐิว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ย่อมบัญญัติอัตตาและโลกว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง.

(๔) อนึ่ง ในฐานะที่ ๔ สมณพราหมณ์ผู้เจริญอาศัยอะไร ปรารภอะไร จึงมีทิฏฐิว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ย่อมบัญญัติอัตตาและโลกว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง.

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ เป็นนักตรึก เป็นนักค้นคิด กล่าวแสดงปฏิภาณของตน ตามที่ตรึกได้ ตามที่ค้นคิดได้อย่างนี้ว่า สิ่งที่เรียกว่าตาก็ดี หูก็ดี จมูกก็ดี ลิ้นก็ดี กายก็ดี นี้ได้ชื่อว่าอัตตา เป็นของไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่คงทน มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ส่วนสิ่งที่เรียกว่าจิต หรือใจ หรือวิญญาณ นี้ชื่อว่าอัตตาเป็นของเที่ยง ยั่งยืน คงทน มีความไม่แปรปรวนเป็นธรรมดา จักตั้งอยู่เที่ยงเสมอไปเช่นนั้นทีเดียว.

ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นฐานะที่ ๔** ซึ่งสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง อาศัยแล้ว ปรารภแล้ว จึงมีทิฏฐิว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง ย่อมบัญญัติอัตตาและโลกว่า บางอย่างเที่ยง บางอย่างไม่เที่ยง.

สัตว์ทั้งหลาย เป็นทายาทแห่งกรรม | ๒๖

-บาลี ทสก. อํ. ๒๔/๓๐๙/๑๙๓.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมปริยาย อันเป็นเหตุแห่งความกระเสือกกระสนไปตามกรรม แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ก็ธรรมปริยายอันแสดงความกระเสือกกระสนไปตามกรรมนั้นเป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กระทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักเป็นผู้รับผลกรรมนั้น (กมฺมสฺสกา ภิกฺขเว สตฺตา กมฺมทายาทา กมฺมโยนี กมฺมพนฺธู กมฺมปฏิสรณา ยํ กมฺมํ กโรนฺติ กลฺยาณํ วา ปาปกํ วา ตสฺส ทายาทา ภวนฺติ).

ภิกษุทั้งหลาย คนบางคนในกรณีนี้ เป็นผู้ฆ่าสัตว์หยาบช้า มีฝ่ามือเปื้อนด้วยโลหิต มีแต่การฆ่าและการทุบตี ไม่มีความเอ็นดูในสัตว์มีชีวิต เขากระเสือกกระสนด้วยกาย กระเสือกกระสนด้วยวาจา กระเสือกกระสนด้วยใจ กายกรรมของเขาคด วจีกรรมของเขาคด มโนกรรมของเขาคด คติของเขาคด อุปบัติ (การเข้าถึงภพ) ของเขาคด.

ภิกษุทั้งหลาย สำหรับผู้มีคติคด มีอุปบัติคดนั้น เรากล่าวคติอย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดาคติสองอย่างแก่เขา คือ เหล่าสัตว์นรก ผู้มีทุกข์โดยส่วนเดียว หรือว่าสัตว์เดรัจฉานผู้มีกำเนิดกระเสือกกระสน ได้แก่ งู แมลงป่อง ตะขาบ พังพอน แมว หนู นกเค้า หรือสัตว์เดรัจฉานเหล่าอื่นที่เห็นมนุษย์แล้วกระเสือกกระสน.

ภิกษุทั้งหลาย ภูตสัตว์ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ คือ อุปบัติย่อมมีแก่ภูตสัตว์ เขาทำกรรมใดไว้ เขาย่อมอุปบัติด้วยกรรมนั้น ผัสสะทั้งหลายย่อมถูกต้องภูตสัตว์นั้นผู้อุปบัติแล้ว ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นทายาทแห่งกรรม ด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย คนบางคนในกรณีนี้ เป็นผู้ลักทรัพย์ ... เป็นผู้ประพฤติผิดในกาม ... เป็นผู้พูดเท็จ ... เป็นผู้พูดยุยงให้แตกกัน ... เป็นผู้พูดคำหยาบ ... เป็นผู้พูดเพ้อเจ้อ ... เป็นผู้โลภเพ่งเล็งทรัพย์ของผู้อื่น ... เป็นผู้มีจิตพยาบาท ... เป็นผู้มีความเห็นผิด (มิจฉาทิฏฐิ) มีทัสสนะวิปริตว่า ทานที่ให้แล้วไม่มี (ผล) ยัญที่บูชาแล้วไม่มี (ผล) การบูชาที่บูชาแล้วไม่มี (ผล) ผลวิบากแห่งกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกอื่นไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี โอปปาติกะสัตว์ไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินไปโดยชอบ ปฏิบัติโดยชอบ

ถึงกับกระทำให้แจ้งโลกนี้และโลกอื่น ด้วยปัญญาโดยชอบเอง แล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ก็ไม่มี ดังนี้ เขากระเสือกกระสนด้วยกาย กระเสือกกระสนด้วยวาจา กระเสือกกระสนด้วยใจ กายกรรมของเขาคด วจีกรรมของเขาคด มโนกรรมของเขาคด คติของเขาคด อุปบัติของเขาคด.

ภิกษุทั้งหลาย สำหรับผู้มีคติคด มีอุปบัติคดนั้น เรากล่าวคติอย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดาคติสองอย่างแก่เขา คือ เหล่าสัตว์นรก ผู้มีทุกข์โดยส่วนเดียว หรือว่าสัตว์เดรัจฉานผู้มีกำเนิดกระเสือกกระสน ได้แก่ งู แมลงป่อง ตะขาบ พังพอน แมว หนู นกเค้า หรือสัตว์เดรัจฉานเหล่าอื่นที่เห็นมนุษย์แล้วกระเสือกกระสน

ภิกษุทั้งหลาย ภูตสัตว์ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ คือ อุปบัติย่อมมีแก่ภูตสัตว์ เขาทำกรรมใดไว้ เขาย่อมอุปบัติด้วยกรรมนั้น ผัสสะทั้งหลายย่อมถูกต้องภูตสัตว์นั้นผู้อุปบัติแล้ว ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นทายาทแห่งกรรม ด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กระทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักเป็นผู้รับผลแห่งกรรมนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางท่อนไม้ วางศัสตรา มีความละอาย ถึงความเอ็นดูกรุณาเกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งหลาย (สพฺพปาณภูเตสุ) เขาไม่กระเสือกกระสนด้วยกาย ไม่กระเสือกกระสนด้วยวาจา ไม่กระเสือกกระสนด้วยใจ กายกรรมของเขาตรง วจีกรรมของเขาตรง มโนกรรมของเขาตรง คติของเขาตรง อุปบัติของเขาตรง.

ภิกษุทั้งหลาย สำหรับผู้มีคติตรง มีอุปบัติตรงนั้น เรากล่าวคติอย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดาคติสองอย่างแก่เขา คือ เหล่าสัตว์ผู้มีสุขโดยส่วนเดียว (เอกนฺตสุขา สตฺตา) หรือว่าตระกูลอันสูง คือ ตระกูลขัตติยมหาศาล ตระกูลพราหมณ์มหาศาล หรือตระกูลคหบดีมหาศาล อันมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีทองและเงินมาก มีอุปกรณ์แห่งทรัพย์มาก.

ภิกษุทั้งหลาย ภูตสัตว์ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ คือ อุปบัติย่อมมีแก่ภูตสัตว์ เขาทำกรรมใดไว้ เขาย่อมอุปบัติด้วยกรรมนั้น ผัสสะทั้งหลายย่อมถูกต้องภูตสัตว์นั้นผู้อุปบัติแล้ว ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นทายาทแห่งกรรม ด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ละการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ... ละการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม ... ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ ... ละการพูดยุยงให้แตกกัน เว้นขาดจากการพูดยุยงให้แตกกัน ... ละการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ ... ละการพูดเพ้อเจ้อ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ ... เป็นผู้ไม่โลภเพ่งเล็งทรัพย์ของผู้อื่น ... เป็นผู้ไม่มีจิตพยาบาท ... เป็นผู้มีความเห็นถูกต้อง (สัมมาทิฏฐิ) มีทัสสนะไม่วิปริตว่า ทานที่ให้แล้วมี (ผล) ยัญที่บูชาแล้วมี (ผล) การบูชาที่บูชาแล้วมี (ผล) ผลวิบากแห่งกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วมี โลกนี้มี โลกอื่นมี มารดามี บิดามี โอปปาติกะสัตว์มี สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินไปโดยชอบ ปฏิบัติโดยชอบ ถึงกับกระทำให้แจ้งโลกนี้และโลกอื่น ด้วยปัญญาโดยชอบเอง แล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้ก็มี ดังนี้ เขาไม่กระเสือกกระสนด้วยกาย ไม่กระเสือกกระสนด้วยวาจา ไม่กระเสือกกระสนด้วยใจ กายกรรมของเขาตรง วจีกรรมของเขาตรง มโนกรรมของเขาตรง คติของเขาตรง อุปบัติของเขาตรง.

ภิกษุทั้งหลาย สำหรับผู้มีคติตรง มีอุปบัติตรงนั้น เรากล่าวคติอย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดาคติสองอย่างแก่เขา

คือ เหล่าสัตว์ผู้มีสุขโดยส่วนเดียว หรือว่าตระกูลอันสูง คือ ตระกูลขัตติยมหาศาล ตระกูลพราหมณ์มหาศาล หรือ ตระกูลคหบดีมหาศาล อันมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีทองและเงินมาก มีอุปกรณ์แห่งทรัพย์มาก.

ภิกษุทั้งหลาย ภูตสัตว์ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ คือ อุปบัติย่อมมีแก่ภูตสัตว์ เขาทำกรรมใดไว้ เขาย่อมอุปบัติด้วยกรรมนั้น ผัสสะทั้งหลายย่อมถูกต้องภูตสัตว์นั้นผู้อุปบัติแล้ว ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นทายาทแห่งกรรม ด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กระทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักเป็นผู้รับผลแห่งกรรมนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย นี้แหละคือธรรมปริยาย อันเป็นเหตุแห่งความกระเสือกกระสนไปตามกรรม.

หมู่สัตว์ ผู้เป็นไปตามกรรม (นัยที่ ๑) | ๒๗

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๓๓๔/๕๐๕.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเรือน ๒ หลังมีประตูตรงกัน บุรุษผู้มีตาดียืนอยู่ระหว่างกลางเรือน ๒ หลังนั้น พึงเห็นมนุษย์กำลังเข้าเรือนบ้าง กำลังออกจากเรือนบ้าง กำลังเดินมาบ้าง กำลังเดินไปบ้าง ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เราย่อมมองเห็นหมู่สัตว์กำลังจุติ กำลังอุบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์ ย่อมทราบชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมได้ว่า สัตว์ผู้กำลังเป็นอยู่เหล่านี้ ประกอบด้วยกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ติเตียนพระอริยะ เป็นสัมมาทิฏฐิ เชื่อมั่นกรรมด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิ เมื่อตายไปแล้ว เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ก็มี.

สัตว์ผู้กำลังเป็นอยู่เหล่านี้ ประกอบด้วยกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ติเตียนพระอริยะ เป็นสัมมาทิฏฐิ เชื่อมั่นกรรมด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิ เมื่อตายไปแล้ว บังเกิดในหมู่มนุษย์ก็มี.

สัตว์ผู้กำลังเป็นอยู่เหล่านี้ ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ติเตียนพระอริยะ เป็นมิจฉาทิฏฐิ เชื่อมั่นกรรมด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ เมื่อตายไปแล้ว เข้าถึงเปรตวิสัยก็มี.

สัตว์ผู้กำลังเป็นอยู่เหล่านี้ ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ติเตียนพระอริยะ เป็นมิจฉาทิฏฐิ เชื่อมั่นกรรมด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ เมื่อตายไปแล้ว เข้าถึงกำเนิดเดรัจฉานก็มี.

สัตว์ผู้กำลังเป็นอยู่เหล่านี้ ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ติเตียนพระอริยะ เป็นมิจฉาทิฏฐิ เชื่อมั่นกรรมด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ เมื่อตายไปแล้ว เข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรกก็มี ... .

หมู่สัตว์ ผู้เป็นไปตามกรรม (นัยที่ ๒) | ๒๘

-บาลี สุ. ขุ. ๒๕/๔๕๓/๓๘๒., -บาลี ทสก. อํ. ๒๔/๓๑๗/๑๙๓.

วาเสฏฐะ ก็ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดอาศัยการรักษาโคเลี้ยงชีวิต ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า ผู้นั้นเป็นชาวนาไม่ใช่พราหมณ์.

วาเสฏฐะ อนึ่ง ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดเลี้ยงชีวิตด้วยศิลปะมากอย่าง ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า ผู้นั้นเป็นศิลปินไม่ใช่พราหมณ์.

วาเสฏฐะ อนึ่ง ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดอาศัยการค้าขายเลี้ยงชีวิต ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า ผู้นั้นเป็นพ่อค้าไม่ใช่พราหมณ์.

วาเสฏฐะ อนึ่ง ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดเลี้ยงชีวิตด้วยการรับใช้ผู้อื่น ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า ผู้นั้นเป็นคนรับใช้ไม่ใช่พราหมณ์.

วาเสฏฐะ อนึ่ง ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดอาศัยของที่เขาไม่ให้เลี้ยงชีวิต ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า ผู้นั้นเป็นโจรไม่ใช่พราหมณ์.

วาเสฏฐะ อนึ่ง ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดอาศัยศาตราวุธเลี้ยงชีวิต ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า ผู้นั้นเป็นนักรบไม่ใช่พราหมณ์.

วาเสฏฐะ อนึ่ง ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดเลี้ยงชีวิตด้วยการงานของปุโรหิต ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า ผู้นั้นเป็นปุโรหิตไม่ใช่พราหมณ์.

วาเสฏฐะ อนึ่ง ในหมู่มนุษย์ ผู้ใดปกครองบ้านและเมือง ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า ผู้นี้เป็นพระราชาไม่ใช่พราหมณ์.

และเราก็ไม่เรียกบุคคลผู้เกิดในกำเนิดไหน ๆ หรือเกิดจากมารดาว่าเป็นพราหมณ์ บุคคลถึงจะเรียกกันว่าท่านผู้เจริญ ผู้นั้นก็ยังเป็นผู้มีกิเลสเครื่องกังวลอยู่นั่นเอง เราเรียก บุคคลผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ผู้ไม่ยึดมั่นนั้นว่าเป็นพราหมณ์ เราเรียกผู้ที่ตัดสังโยชน์ทั้งหมดได้เด็ดขาดแล้ว ไม่หวาดสะดุ้ง พ้นจากกิเลสที่ทำให้ขัดข้องได้แล้ว ปลอดจากกิเลสทุกอย่างแล้ว ว่าเป็นพราหมณ์ ... .

บุคคลเป็นพราหมณ์เพราะชาติ (กำเนิด) ก็หามิได้ จะมิใช่พราหมณ์เพราะชาติ (กำเนิด) ก็หามิได้ บุคคลเป็นพราหมณ์เพราะกรรม ไม่เป็นพราหมณ์ ก็เพราะกรรม บุคคลเป็นชาวนา ก็เพราะกรรม เป็นศิลปิน ก็เพราะกรรม บุคคลเป็นพ่อค้า ก็เพราะกรรม เป็นคนรับใช้ ก็เพราะกรรม บุคคลเป็นโจร ก็เพราะกรรม เป็นนักรบ ก็เพราะกรรม บุคคลเป็นปุโรหิต ก็เพราะกรรม เป็นพระราชา ก็เพราะกรรม.

บัณฑิตทั้งหลายย่อมเห็นซึ่งกรรมนั้น ตามที่เป็นจริงอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้เห็นซึ่งปฏิจจสมุปบาท เป็นผู้ฉลาดในเรื่องวิบากแห่งกรรม.

โลกย่อมเป็นไปตามกรรม (กมฺมุนา วตฺตตี โลโก) หมู่สัตว์ย่อมเป็นไปตามกรรม (กมฺมุนา วตฺตตี ปชา).

สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นเครื่องรึงรัด (กมฺมนิพนฺธนา สตฺตา) เหมือนลิ่มสลักขันยึดรถที่กำลังแล่นไปอยู่.

สัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กระทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักเป็นผู้รับผลแห่งกรรมนั้น (กมฺมสฺสกา ภิกฺขเว สตฺตา กมฺมทายาทา กมฺมโยนี กมฺมพนฺธู กมฺมปฏิสรณา ยํ กมฺมํ กโรนฺติ กลฺยาณํ วา ปาปกํ วา ตสฺส ทายาทา ภวนฺติ).

โรคสองอย่าง ๒๙

–บาลี จตุกฺก. อํ. ๒๑/๑๙๑/๑๕๗.

ภิกษุทั้งหลาย โรคสองอย่างเหล่านี้มีอยู่ สองอย่างอะไรบ้าง คือ **โรคทางกายและโรคทางใจ.**

ภิกษุทั้งหลาย ย่อมเห็นกันอยู่แล้วว่า สัตว์ทั้งหลาย (สตฺตา) ที่ยืนยันถึงความไม่มีโรคทางกายตลอด ๑ ปีบ้าง ๒ ปีบ้าง ๓ ปีบ้าง ๔ ปีบ้าง ๕ ปีบ้าง ๑๐ ปีบ้าง ๒๐ ปีบ้าง ๓๐ ปีบ้าง ๔๐ ปีบ้าง ๕๐ ปีบ้าง และที่ยืนยันถึงความไม่มีโรคทางกายแม้ยิ่งกว่า ๑๐๐ ปีบ้าง ก็ยังพอมีปรากฏ.

ภิกษุทั้งหลาย แต่หมู่สัตว์ (สตฺตา) ที่จะกล้ายืนยันถึงความไม่มีโรคทางใจแม้ชั่วเวลาเพียงครู่เดียว (มุหุตฺต) เว้นแต่ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว นับว่าหาได้แสนยากในโลก.

เบ็ด ๖ ตัว เพื่อฆ่าสัตว์ทั้งหลาย | ๓๐

-บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๙๗/๒๘๙.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนพรานเบ็ด ซัดเบ็ดที่เกี่ยวเหยื่อลงไปในห้วงน้ำลึก ปลาที่เห็นแก่เหยื่อตัวใดตัวหนึ่ง จะพึงกลืนเบ็ดนั้นเข้าไป ภิกษุทั้งหลาย ด้วยอาการอย่างนี้แหละ ปลาที่กลืนเบ็ดตัวนั้น ถึงแล้วซึ่งความพินาศ ถึงแล้วซึ่งความฉิบหายเพราะพรานเบ็ด ถูกพรานเบ็ดนั้นทำได้ตามความชอบใจ.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันใดก็ฉันนั้น เบ็ด ๖ ตัวเหล่านี้ มีอยู่ในโลก เพื่อความฉิบหายของสัตว์ทั้งหลาย (สตฺตานํ) เพื่อฆ่าสัตว์ทั้งหลาย เบ็ด ๖ ตัวนั้นอะไรบ้าง คือ

รูปที่เห็นด้วยตามีอยู่ ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าปรารถนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ เป็นที่ยวนตายวนใจให้รัก เป็นที่เข้าไปตั้งอาศัยอยู่แห่งความใคร่ และเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัดย้อมใจ ถ้าภิกษุเพลิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ เมาหมกอยู่ซึ่งรูปนั้น ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้ เราเรียกว่า ผู้กลืนเบ็ดของมาร ถึงแล้วซึ่งความพินาศ ถึงแล้วซึ่งความฉิบหาย ถูกมารผู้มีบาปทำได้ตามความชอบใจ.

เสียงที่ได้ยินด้วยหูมีอยู่ ... กลิ่นรู้ได้ด้วยจมูกมีอยู่ ... รสที่รู้ได้ด้วยลิ้นมีอยู่ ... โผฏฐัพพะที่รู้ได้ด้วยกายมีอยู่ ... ธรรมที่รู้แจ้งด้วยใจมีอยู่ ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าปรารถนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ เป็นที่ยวนตายวนใจให้รัก เป็นที่เข้าไปตั้งอาศัยอยู่แห่งความใคร่ และเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัดย้อมใจ ถ้าภิกษุเพลิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ เมาหมกอยู่ซึ่งธรรมนั้น ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้ เราเรียกว่า ผู้กลืนเบ็ดของมาร ถึงแล้วซึ่งความพินาศ ถึงแล้วซึ่งความฉิบหาย ถูกมารผู้มีบาปทำได้ตามความชอบใจ.

สิ่งที่ใคร ๆ ในโลกไม่ได้ตามปรารถนา | ๓๑

-บาลี ปญฺจก. อํ. ๒๒/๕๙/๔๘.

ภิกษุทั้งหลาย **ฐานะ ๕ ประการเหล่านี้ อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลก ไม่พึงได้ตามปรารถนา** ๕ ประการอะไรบ้าง คือ สมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลก ไม่อาจได้ตามปรารถนาว่า

(๑) สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา **อย่าแก่เลย**

(๒) สิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา **อย่าเจ็บไข้เลย**

(๓) สิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา **อย่าตายเลย**

(๔) สิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา **อย่าสิ้นไปเลย**

(๕) สิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา **อย่าวินาศเลย**

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา ก็ย่อมแก่สำหรับปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาแก่แล้ว เขาก็ไม่พิจารณาเห็นโดยประจักษ์ว่า ไม่ใช่สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา จะแก่สำหรับเราผู้เดียวเท่านั้น โดยที่แท้แล้ว สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา ย่อมแก่สำหรับสัตว์ทั้งปวง (สตฺตานํ) ที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ก็เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา แก่แล้ว เราจะมามัว

เศร้าโศก กระวนกระวาย ร่ำไรรำพัน ทุบอกร่ำไห้ ถึงความหลงใหล แม้อาหารก็ไม่ย่อย กายก็เศร้าหมอง การงานก็หยุดชะงัก พวกอมิตรก็ดีใจ มิตรสหายก็เศร้าใจ ดังนี้ ปุถุชนนั้นเมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา แก่แล้ว ย่อมเศร้าโศก กระวนกระวาย ร่ำไรรำพัน เป็นผู้ทุบอกร่ำไห้ ย่อมถึงความหลงใหล ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับนี้ถูกลูกศรแห่งความโศก อันมีพิษเสียบแทงแล้ว ทำตนเองให้เดือดร้อนอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก สิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ก็ย่อมเจ็บไข้สำหรับปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ... สิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา ก็ย่อมตายสำหรับปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ... สิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา ก็ย่อมสิ้นไปสำหรับปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ... สิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา ก็ย่อมวินาศสำหรับปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ เมื่อสิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดาวินาศแล้ว เขาก็ไม่พิจารณาเห็นโดยประจักษ์ว่า ไม่ใช่สิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา จะวินาศสำหรับเราผู้เดียวเท่านั้นโดยที่แท้แล้ว สิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา ย่อมวินาศสำหรับสัตว์ทั้งปวง ที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ก็เมื่อสิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา วินาศแล้ว เราจะมามัว

เศร้าโศก กระวนกระวาย ร่ำไรรำพัน ทุบอกร่ำไห้ ถึงความหลงใหล แม้อาหารก็ไม่ย่อย กายก็เศร้าหมอง การงานก็หยุดชะงัก พวกอมิตรก็ดีใจ มิตรสหายก็เศร้าใจ ดังนี้ ปุถุชนนั้นเมื่อสิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา วินาศแล้ว ย่อมเศร้าโศก กระวนกระวาย ร่ำไรรำพัน เป็นผู้ทุบอกร่ำไห้ ย่อมถึงความหลงใหล ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับนี้ ถูกลูกศรแห่งความโศก อันมีพิษเสียบแทงแล้ว ทำตนเองให้เดือดร้อนอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา ก็ย่อมแก่สำหรับอริยสาวกผู้ได้สดับ เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาแก่แล้ว อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา จะแก่สำหรับเราผู้เดียวเท่านั้น โดยที่แท้แล้ว สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา ย่อมแก่สำหรับสัตว์ทั้งปวง ที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ก็เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา แก่แล้ว เราจะมามัวเศร้าโศก กระวนกระวาย ร่ำไรรำพัน ทุบอกร่ำไห้ ถึงความหลงใหล แม้อาหารก็ไม่ย่อย กายก็เศร้าหมอง การงานก็หยุดชะงัก พวกอมิตรก็ดีใจ มิตรสหายก็เศร้าใจ ดังนี้ อริยสาวกนั้น เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา แก่แล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก ไม่กระวนกระวาย

ไม่ร่ำไรรำพัน ไม่เป็นผู้ทุบอกร่ำไห้ ไม่ถึงความหลงใหล ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า อริยสาวกผู้ได้สดับนี้ ถอนลูกศรแห่งความโศก อันมีพิษเสียบแทงปุถุชนผู้ไม่ได้สดับแล้ว ทำตนเองให้เดือดร้อนอยู่ อริยสาวกผู้ไม่มีความโศก ถอนลูกศรได้แล้ว ย่อมปรินิพพานด้วยตน.

ภิกษุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก สิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ก็ย่อมเจ็บไข้สำหรับอริยสาวกผู้ได้สดับ ... สิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา ก็ย่อมตายสำหรับอริยสาวกผู้ได้สดับ ... สิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา ก็ย่อมสิ้นไปสำหรับอริยสาวกผู้ได้สดับ ... สิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา ก็ย่อมวินาศสำหรับอริยสาวกผู้ได้สดับ เมื่อสิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา วินาศแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่สิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา จะวินาศสำหรับเราผู้เดียวเท่านั้น โดยที่แท้แล้ว สิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา ย่อมวินาศสำหรับสัตว์ทั้งปวง ที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ก็เมื่อสิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา วินาศแล้ว เราจะมามัวเศร้าโศก กระวนกระวาย ร่ำไรรำพัน ทุบอกร่ำไห้ ถึงความหลงใหล แม้อาหารก็ไม่ย่อย กายก็เศร้าหมอง การงานก็หยุดชะงัก พวกอมิตรก็ดีใจ มิตรสหายก็เศร้าใจ ดังนี้

อริยสาวกนั้น เมื่อสิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา วินาศแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก ไม่กระวนกระวาย ไม่ร่ำไรรำพัน ไม่เป็นผู้ทุบอกร่ำไห้ ไม่ถึงความหลงใหล ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่าอริยสาวกผู้ได้สดับนี้ ถอนลูกศรแห่งความโศก อันมีพิษเสียบแทงปุถุชนผู้ไม่ได้สดับแล้ว ทำตนเองให้เดือดร้อนอยู่ อริยสาวกผู้ไม่มีความโศก ถอนลูกศรได้แล้ว ย่อมปรินิพพานเฉพาะตน.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล ฐานะ ๕ ประการ อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกไม่พึงได้ตามปรารถนา.

สิ่งที่ควรพิจารณาเนือง ๆ ๓๒

–บาลี ปญฺจก. อํ. ๒๒/๘๑/๕๗.

ภิกษุทั้งหลาย **ฐานะ ๕ ประการนี้ อันสตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต ควรพิจารณาเนือง ๆ** ๕ ประการ เป็นอย่างไร คือ สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต ควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า

(๑) เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้

(๒) เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้

(๓) เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้

(๔) เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น

(๕) เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง ทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจะเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า

เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ ภิกษุทั้งหลาย ความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาวมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลาย ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ ย่อมละความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาวนั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือว่าทำให้เบาบางลงได้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ ภิกษุทั้งหลาย ความมัวเมาในความไม่มีโรคมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลาย ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ ย่อมละความมัวเมาในความไม่มีโรคนั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือว่าทำให้เบาบางลงได้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ ภิกษุทั้งหลาย ความมัวเมาในชีวิตมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลาย ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ ย่อมละความมัวเมาในชีวิตนั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือว่าทำให้เบาบางลงได้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น ภิกษุทั้งหลาย ความพอใจ ความรักใคร่ในของรักมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลาย ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ ย่อมละความพอใจ ความรักใคร่นั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือว่าทำให้เบาบางลงได้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง ทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจะเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ภิกษุทั้งหลาย กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต มีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ ย่อมละทุจริตเหล่านั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือว่าทำให้เบาบางลงได้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง ทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจะเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้น ย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้น ย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้น ย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่จะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ

การอุบัติ ล้วนจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้น ย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง ทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง ทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จะเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้น ย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

สัตว์ทั้งหลาย ย่อมมีความแก่เป็นธรรมดา มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา มีความตายเป็นธรรมดา สัตว์ทั้งหลายย่อมเป็นไปตามธรรมดา พวกปุถุชนย่อมเกลียด ถ้าเราพึงเกลียดธรรมนั้น ในพวกสัตว์ผู้มีอย่างนั้นเป็นธรรมดา ข้อนั้นไม่สมควรแก่เราผู้เป็นอยู่อย่างนี้ เรานั้นเป็นอยู่อย่างนี้ ทราบธรรมที่หาอุปธิไม่ได้ เห็นการออกบวชโดยเป็นธรรมเกษมครอบงำความมัวเมาทั้งปวงในความไม่มีโรค ในความเป็นหนุ่มสาวและในชีวิต ความอุตสาหะได้มีแล้วแก่เราผู้เห็นเฉพาะซึ่งนิพพาน บัดนี้ เราไม่ควรเพื่อเสพกามทั้งหลายจักเป็นผู้ประพฤติไม่ถอยหลัง ตั้งหน้าประพฤติพรหมจรรย์.

สัตว์กลับมาเกิดเป็นมนุษย์มีน้อย เพราะไม่รู้อริยสัจ ๓๓

-บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๕๗๘/๑๗๕๗.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร ฝุ่นนิดหนึ่งที่เราช้อนขึ้นด้วยปลายเล็บนี้กับมหาปฐพีนี้ ข้างไหนจะมากกว่ากัน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มหาปฐพีนั่นแหละเป็นดินที่มากกว่าฝุ่นนิดหนึ่งเท่าที่ทรงช้อนขึ้นด้วยปลายพระนขานี้ เป็นของมีประมาณน้อย ฝุ่นนั้นเมื่อนำเข้าไปเทียบกับมหาปฐพี ย่อมไม่ถึงซึ่งการคำนวณได้ เปรียบเทียบได้ ไม่เข้าถึงแม้ซึ่งส่วนเสี้ยว.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันใดก็ฉันนั้น สัตว์ (สตฺตา) ที่กลับมาเกิดสู่หมู่มนุษย์มีน้อย สัตว์ที่กลับมาเกิดเป็นอย่างอื่นจากหมู่มนุษย์ มีมากกว่าโดยแท้ ข้อนั้นเพราะเหตุอะไรเล่า ภิกษุทั้งหลาย เพราะความที่สัตว์เหล่านั้นไม่เห็นอริยสัจทั้งสี่.

อริยสัจทั้งสี่ อะไรบ้าง คือ อริยสัจคือทุกข์ อริยสัจคือเหตุให้เกิดทุกข์ อริยสัจคือความดับไม่เหลือของทุกข์ อริยสัจคือทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือของทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ เธอพึงประกอบโยคกรรม อันเป็นเครื่องกระทำให้รู้ว่า ทุกข์เป็นอย่างนี้

เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างนี้ ความดับไม่เหลือของทุกข์เป็นอย่างนี้ ทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือของทุกข์เป็นอย่างนี้ ดังนี้.

ในสูตรอื่น ๆ ได้ตรัสไว้โดยนัยอื่นอีก ได้แก่

สัตว์ที่จุติจากมนุษย์ไปแล้ว จะกลับมาเกิดในหมู่มนุษย์ มีน้อย สัตว์ที่จุติจากมนุษย์ไปแล้ว จะกลับมาเกิดในหมู่เทวดา มีน้อย โดยที่แท้ สัตว์ที่จุติจากมนุษย์ไปแล้ว กลับไปเกิดในนรก ในกำเนิดเดรัจฉาน ในเปรติวิสัย มีมากกว่า ดังนี้ก็มี.

สัตว์ที่จุติจากเทวดาแล้ว จะกลับมาเกิดในหมู่เทวดา มีน้อย สัตว์ที่จุติจากเทวดาแล้ว จะกลับไปเกิดในหมู่มนุษย์ มีน้อย โดยที่แท้ สัตว์ที่จุติจากเทวดาไปแล้ว กลับไปเกิดในนรก ในกำเนิดเดรัจฉาน ในเปรตวิสัย มีมากกว่า ดังนี้ก็มี.

สัตว์ที่จุติจากนรกไปแล้ว จะกลับไปเกิดในหมู่มนุษย์ มีน้อย สัตว์ที่จุติจากนรกไปแล้ว จะกลับไปเกิดในหมู่ทวดา มีน้อย โดยที่แท้ สัตว์ที่จุติจากนรกไปแล้ว กลับไปเกิดในนรก ในกำเนิดเดรัจฉาน ในเปรตวิสัย มีมากกว่า ดังนี้ก็มี.

สัตว์ที่จุติจากกำเนิดเดรัจฉานไปแล้ว จะกลับไปเกิดในหมู่มนุษย์ มีน้อย สัตว์ที่จุติจากกำเนิดเดรัจฉานไปแล้ว จะกลับไปเกิดในหมู่เทวดา มีน้อย โดยที่แท้ สัตว์ที่จุติจากกำเนิดเดรัจฉานไปแล้ว กลับไปเกิดในนรก ในกำเนิดเดรัจฉาน ในเปรตวิสัย มีมากกว่า ดังนี้ก็มี.

สัตว์ที่จุติจากเปรตวิสัยไปแล้ว จะกลับไปเกิดในหมู่มนุษย์มีน้อย สัตว์ที่จุติจากเปรตวิสัยไปแล้ว จะกลับไปเกิดในหมู่เทวดามีน้อย โดยที่แท้ สัตว์ที่จุติจากเปรตวิสัยไปแล้ว กลับไปเกิดในนรกในกำเนิดเดรัจฉาน ในเปรตวิสัย มีมากกว่า ดังนี้ก็มี เป็นต้น.

ทั้งนี้เป็นเพราะความที่สัตว์เหล่านั้นไม่เห็นอริยสัจทั้งสี่.

ปัญหาที่ไม่ควรถาม

ถ้ามัวรอให้รู้เรื่องที่ไม่จำเป็นเสียก่อน ก็ตายเปล่า ๓๔

-บาลี ม. ม. ๑๗/๑๔๗/๑๕๐.

... มาลุงก์ยบุตร เปรียบเหมือนบุรุษผู้หนึ่ง ถูกยิงด้วยลูกศรที่อาบด้วยยาพิษอย่างแรงกล้า มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิต จัดการเรียกแพทย์ผ่าตัดผู้ชำนาญมารักษา บุรุษผู้ถูกยิงด้วยลูกศรนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า ถ้าเรายังไม่รู้จักตัวบุรุษผู้ยิงเรา ว่าเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ เวสส์ สูทท์ เสียก่อนแล้ว เรายังไม่ต้องการจะถอนลูกศรอยู่เพียงนั้น บุรุษผู้ถูกยิงด้วยลูกศรนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า ถ้าเรายังไม่รู้จักตัวบุรุษผู้ยิงเรา ว่าชื่ออะไร โคตรไหน ... เป็นคนสูง ต่ำ หรือปานกลาง ... เป็นคนผิวดำ ผิวคล้ำ หรือผิวสองสี ... อยู่ในบ้านนิคม หรือนครชื่อโน้น ...ธนูที่ใช้ยิงเรา เป็นชนิดหน้าไม้ หรือเกาทัณฑ์ ... สายธนูที่ใช้ยิงเรา ทำจากปอ ผิวไม้ไผ่ เอ็น ป่าน หรือเยื่อไม้ ... ลูกธนูที่ใช้ยิงเรา ทำด้วยไม้ที่เกิดเอง หรือไม้ปลูก ... หางธนูที่ใช้ยิงเรา เขาเสียบด้วยขนปีกนกแร้ง นกตะกรุม เหยี่ยว นกยูง หรือนกสิถิลหนุ ... เกาทัณฑ์ที่เขาใช้ยิงเรา เขาพันด้วยเอ็นวัว เอ็นควาย เอ็นค่าง หรือเอ็นลิง เสียก่อนแล้ว เรายังไม่ต้องการจะถอนลูกศรอยู่เพียงนั้น

บุรุษผู้ถูกยิงด้วยลูกศรนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า ถ้าเรายังไม่รู้จักลูกธนูที่ใช้ยิงเรา ว่าเป็นลูกศรธรรมดา ลูกศรคม ลูกศรหัวเกาทัณฑ์ ลูกศรหัวโลหะ ลูกศรหัวเขี้ยวสัตว์ หรือลูกศรพิเศษเสียก่อนแล้ว เรายังไม่ต้องการจะถอนลูกศรอยู่เพียงนั้น มาลุงก์ยบุตร เขาไม่อาจรู้ข้อความที่เขาอยากรู้นั้นได้เลย ต้องตายเป็นแท้.

อุปมานี้ฉันใด อุปไมยก็ฉันนั้นเหมือนกัน บุคคลผู้นั้นกล่าวว่า เราจักยังไม่ประพฤติพรหมจรรย์ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า จนกว่าพระองค์จักแก้ปัญหาทิฏฐิ ๑๐ ประการแก่เราเสียก่อน และตถาคตก็ไม่พยากรณ์ปัญหานั้นแก่เขา เขาก็ตายเปล่าโดยแท้ ... .

มาลุงก์ยบุตร ท่านจงรู้ซึ่งสิ่งที่เราไม่พยากรณ์ไว้โดยความเป็นสิ่งที่เราไม่พยากรณ์ รู้ซึ่งสิ่งที่เราพยากรณ์ไว้โดยความเป็นสิ่งที่เราพยากรณ์.

อะไรเล่าที่เราไม่พยากรณ์ คือความเห็น ๑๐ ประการว่า โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สิ้นสุด โลกไม่มีที่สิ้นสุด ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ตถาคตภายหลังจากตายแล้ว ย่อมมีอีก ตถาคตภายหลังจากตายแล้ว ย่อมไม่มีอีก ตถาคตภายหลังจากตายแล้ว

ย่อมมีอีกก็มี ไม่มีอีกก็มี ตถาคตภายหลังจากตายแล้ว ย่อมมีอีกก็หามิได้ ไม่มีอีกก็หามิได้ เป็นสิ่งที่เราไม่พยากรณ์.

มาลุงก์ยบุตร อะไรเล่าที่เราพยากรณ์ คือสัจจะว่า นี้เป็นทุกข์ นี้เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ นี้เป็นความดับไม่เหลือของทุกข์ และนี้เป็นทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือของทุกข์ ดังนี้ นี้เป็นสิ่งที่เราพยากรณ์.

เหตุใดเราจึงพยากรณ์เล่า เพราะสิ่ง ๆ นี้ ย่อมประกอบอยู่ด้วยประโยชน์ เป็นเงื่อนต้นของพรหมจรรย์ เป็นไปพร้อมเพื่อความเบื่อหน่าย ความคลายกำหนัด ความดับ ความสงบระงับ ความรู้ยิ่ง ความรู้พร้อม และนิพพาน.

ตถาคตสอนเรื่องทุกข์ และความดับไม่เหลือของทุกข์ ๓๕

–บาลี มู. ม. ๑๒/๒๗๘/๒๘๖.

ภิกษุทั้งหลาย ทั้งที่เรามีถ้อยคำอย่างนี้ มีการกล่าวอย่างนี้ สมณะและพราหมณ์บางพวก ยังกล่าวตู่เราด้วยคำเท็จเปล่า ๆ อันไม่มีจริง ไม่เป็นจริงว่า พระสมณโคดมเป็นผู้กำจัด ย่อมบัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ ความไม่มีของสัตว์ที่มีอยู่ขึ้นสั่งสอน ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เราจะกล่าวอย่างใด หรือไม่กล่าวอย่างใดก็ตาม สมณะและพราหมณ์บางพวกเหล่านั้น ก็ยังกล่าวตู่เราด้วยคำเท็จเปล่า ๆ อันไม่มีจริง ไม่เป็นจริงว่า พระสมณโคดมเป็นผู้กำจัด ย่อมบัญญัติความขาดสูญ ความพินาศ ความไม่มีของสัตว์ที่มีอยู่ขึ้นสั่งสอน ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ในกาลก่อนก็ตาม ในบัดนี้ก็ตาม เราบัญญัติขึ้นสอนแต่เรื่องของทุกข์ และความดับของทุกข์เท่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ในการกล่าวแต่เรื่องของทุกข์และความดับของทุกข์เช่นนี้ แม้จะมีใครด่าว่า บริภาษ โกรธเคือง เบียดเบียน กระทบกระเทียบ ตถาคตก็ไม่มีความอาฆาต ไม่มีความขุ่นเคือง ไม่มีความไม่ชอบใจเพราะเหตุนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ในเรื่องเดียวกันนั้นเอง แม้จะมีใครมาสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ตถาคตก็ไม่มีความยินดี ไม่มีความโสมนัส หรือเคลิ้มใจไปตาม ภิกษุทั้งหลาย ถ้ามีใครมาสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ตถาคตย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า ก่อนหน้านี้เรามีความรู้สึกตัวทั่วถึงอย่างไร บัดนี้เราก็ต้องทำความรู้สึกตัวทั่วถึงอย่างนั้น ดังนี้.

ปัญหาที่ไม่ควรถาม (นัยที่ ๑) ๓๖

–บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๑๕/๓๑.

ภิกษุทั้งหลาย อาหาร ๔ เหล่านี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงอยู่ของหมู่สัตว์ผู้เกิดมาแล้ว หรือเพื่ออนุเคราะห์หมู่สัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด (จตฺตาโรเม ภิกฺขเว อาหารา ภูตานํ วา สตฺตานํ ฐิติยา สมฺภเวสีนํ วา อนุคฺคหาย) อาหาร ๔ อะไรบ้าง คือ

(๑) กวฬีการาหาร ที่หยาบหรือละเอียด

(๒) ผัสสาหาร

(๓) มโนสัญเจตนาหาร

(๔) วิญญาณาหาร

ภิกษุทั้งหลาย อาหาร ๔ เหล่านี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงอยู่ของหมู่สัตว์ผู้เกิดมาแล้ว หรือเพื่ออนุเคราะห์หมู่สัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด.

ท่านโมลิยผัคคุนะได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ใครหนอย่อมกลืนกินวิญญาณาหาร.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม เราไม่ได้กล่าวว่า ย่อมกลืนกิน ถ้าเรากล่าวว่าย่อมกลืนกิน ก็ควรตั้งปัญหาในข้อนั้นได้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ใครหนอย่อมกลืนกิน แต่เราไม่ได้กล่าวอย่างนั้น ผู้ใดพึงถามเราผู้ไม่ได้กล่าวอย่างนั้นเช่นนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วิญญาณาหารย่อมมีเพื่ออะไรหนอ

อันนี้เป็นปัญหาที่ควรถาม ในปัญหานั้น ควรชี้แจงให้กระจ่างว่า วิญญาณาหารย่อมมี เพื่อความบังเกิดในภพใหม่ต่อไป (ปุนพฺภวาภินิพฺพตฺติ) เมื่อวิญญาณาหารนั้นมีอยู่ สฬายตนะย่อมมี เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ใครหนอย่อมสัมผัส.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม เราไม่ได้กล่าวว่า ย่อมสัมผัส ถ้าเรากล่าวว่าย่อมสัมผัส ก็ควรตั้งปัญหาในข้อนั้นได้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ใครหนอย่อมสัมผัส แต่เราไม่ได้กล่าวอย่างนั้น ผู้ใดพึงถามเราผู้ไม่ได้กล่าวอย่างนั้นเช่นนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะอะไรเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ อันนี้ปัญหาที่ควรถาม ในปัญหานั้น ควรชี้แจงให้กระจ่างว่า เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา (ความรู้สึกต่ออารมณ์).

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ใครหนอย่อมรู้สึกต่ออารมณ์.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม เราไม่ได้กล่าวว่า ย่อมรู้สึกต่ออารมณ์ ถ้าเรากล่าวว่า ย่อมรู้สึกต่ออารมณ์ ก็ควรตั้งปัญหาในข้อนั้นได้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ใครหนอย่อมรู้สึกต่ออารมณ์ แต่เราไม่ได้กล่าวอย่างนั้น ผู้ใดพึงถามเราผู้ไม่ได้กล่าวอย่างนั้นเช่นนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

เพราะอะไรเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา อันนี้เป็นปัญหาที่ควรถาม ในปัญหานั้น ควรชี้แจงให้กระจ่างว่า เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา (ความอยาก).

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ใครหนอย่อมอยาก.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม เราไม่ได้กล่าวว่า ย่อมอยาก ถ้าเรากล่าวว่า ย่อมอยาก ก็ควรตั้งปัญหาในข้อนั้นได้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ใครหนอย่อมอยาก แต่เราไม่ได้กล่าวอย่างนั้น ผู้ใดพึงถามเราผู้ไม่ได้กล่าวอย่างนั้นเช่นนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะอะไรเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา อันนี้เป็นปัญหาที่ควรถาม ในปัญหานั้น ควรชี้แจงให้กระจ่างว่า เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน (ความยึดมั่น).

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ใครหนอย่อมยึดมั่น.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม เราไม่ได้กล่าวว่า ย่อมยึดมั่น ถ้าเรากล่าวว่า ย่อมยึดมั่น ก็ควรตั้งปัญหาในข้อนั้นได้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ใครหนอย่อมยึดมั่น แต่เราไม่ได้กล่าวอย่างนั้น ผู้ใดพึงถามเราผู้ไม่ได้กล่าวอย่างนั้นเช่นนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะอะไรเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน อันนี้เป็นปัญหาที่ควรถาม ในปัญหานั้น ควรชี้แจง

ให้กระจ่างว่า เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะ โทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ผัคคุนะ เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งผัสสายตนะทั้ง ๖ (บ่อเกิดแห่งผัสสะทั้ง ๖) นั้นนั่นเทียว จึงมีความดับแห่งผัสสะ เพราะมีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั่นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะ โทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

(พระสูตรนี้ แสดงให้เห็นว่า แท้จริงแล้ว ไม่มีบุคคลที่กลืนกินวิญญาณาหาร ไม่มีบุคคลที่เป็นเจ้าของอายตนะ ไม่มีบุคคลที่กระทำผัสสะ ไม่มีบุคคลที่เสวยเวทนา ไม่มีบุคคลที่อยากด้วยตัณหา ไม่มีบุคคลที่ยึดมั่นถือมั่น มีแต่ธรรมชาติที่เป็นปฏิจจสมุปปันนธรรมอย่างหนึ่ง ๆ เป็นปัจจัย สืบต่อแก่กันและกันต่อไปเท่านั้น)

ปัญหาที่ไม่ควรถาม (นัยที่ ๒) ๓๗

–บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๗๒/๑๒๘.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะมีอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขารทั้งหลาย เพราะมีสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ เพราะมีวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชรามรณะเป็นอย่างไร และชรามรณะนี้เป็นของใคร.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม ภิกษุ บุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ชรามรณะเป็นอย่างไร และชรามรณะนี้เป็นของใคร ดังนี้ หรือว่าบุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ชรามรณะเป็นอย่างอื่น และชรามรณะนี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้ คำกล่าวของบุคคลทั้งสองนั้น มีอรรถ (เนื้อความ) อย่างเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงพยัญชนะเท่านั้น.

ภิกษุ เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ หรือว่าเมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ ตถาคต ย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือ ตถาคตย่อมแสดงดังนี้ว่า เพราะมีชาติเป็นปัจจัย จึงมีชรามรณะ ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชาติเป็นอย่างไร และชาตินี้เป็นของใคร.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม ภิกษุ บุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ชาติเป็นอย่างไร และชาตินี้เป็นของใคร ดังนี้ หรือว่าบุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ชาติเป็นอย่างอื่น และชาตินี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้ คำกล่าวของบุคคลทั้งสองนั้นมีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงพยัญชนะเท่านั้น.

ภิกษุ เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ หรือว่าเมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ ตถาคตย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือ ตถาคตย่อมแสดงดังนี้ว่า เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภพเป็นอย่างไร และภพนี้ เป็นของใคร.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม ภิกษุ บุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ภพเป็นอย่างไร และภพนี้เป็นของใคร ดังนี้ หรือว่าบุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ภพเป็นอย่างอื่น และภพนี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้ คำกล่าวของบุคคลทั้งสองนั้น มีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงพยัญชนะเท่านั้น.

ภิกษุ เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ หรือว่า เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ ตถาคตย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือ ตถาคตย่อมแสดงดังนี้ว่า เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุปาทานเป็นอย่างไร และอุปาทานนี้เป็นของใคร.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม ภิกษุ บุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า อุปาทานเป็นอย่างไร และอุปาทานนี้เป็นของใคร ดังนี้ หรือว่าบุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า อุปาทานเป็นอย่างอื่น และอุปาทานนี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้ คำกล่าวของบุคคลทั้งสองนั้น มีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงพยัญชนะเท่านั้น.

ภิกษุ เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ หรือว่า เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ ตถาคตย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือ ตถาคตย่อมแสดงดังนี้ว่า เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ตัณหาเป็นอย่างไร และตัณหานี้เป็นของใคร.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม ภิกษุ บุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ตัณหาเป็นอย่างไร และตัณหานี้เป็นของใคร ดังนี้ หรือว่าบุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ตัณหาเป็นอย่างอื่น และตัณหานี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้ คำกล่าวของบุคคลทั้งสองนั้นมีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงพยัญชนะเท่านั้น.

ภิกษุ เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ หรือว่า เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ ตถาคต ย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือตถาคตย่อมแสดงดังนี้ว่า เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เวทนาเป็นอย่างไร และเวทนานี้เป็นของใคร.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม ภิกษุ บุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เวทนาเป็นอย่างไร และเวทนานี้เป็นของใคร ดังนี้ หรือว่าบุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เวทนาเป็นอย่างอื่น และเวทนานี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้ คำกล่าวของบุคคลทั้งสองนั้น มีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงพยัญชนะเท่านั้น.

ภิกษุ เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ หรือว่า เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ ตถาคตย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือ ตถาคตย่อมแสดงดังนี้ว่า เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผัสสะเป็นอย่างไร และผัสสะนี้เป็นของใคร.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม ภิกษุ บุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ผัสสะเป็นอย่างไร และผัสสะนี้เป็นของใคร ดังนี้ หรือว่าบุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ผัสสะเป็นอย่างอื่น และผัสสะนี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้ คำกล่าวของบุคคลทั้งสองนั้น มีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงพยัญชนะเท่านั้น.

ภิกษุ เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ หรือว่าเมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ ตถาคตย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือ ตถาคตย่อมแสดงดังนี้ว่า เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สฬายตนะเป็นอย่างไร และสฬายตนะนี้เป็นของใคร.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม ภิกษุ บุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า สฬายตนะเป็นอย่างไร และสฬายตนะนี้เป็นของใคร ดังนี้ หรือว่าบุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า สฬายตนะเป็นอย่างอื่น และสฬายตนะนี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้ คำกล่าวของบุคคลทั้งสองนั้น มีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงพยัญชนะเท่านั้น.

ภิกษุ เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ หรือว่าเมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ ตถาคต ย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือ ตถาคตย่อมแสดงดังนี้ว่า เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นามรูปเป็นอย่างไร และนามรูปนี้เป็นของใคร.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม ภิกษุ บุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า นามรูปเป็นอย่างไร และนามรูปนี้เป็นของใคร ดังนี้ หรือว่า บุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า นามรูปเป็นอย่างอื่น และนามรูปนี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้ คำกล่าวของบุคคลทั้งสองนั้น มีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงพยัญชนะเท่านั้น.

ภิกษุ เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ หรือว่าเมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ ตถาคตย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือ ตถาคตย่อมแสดงดังนี้ว่า เพราะมีวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วิญญาณเป็นอย่างไร และวิญญาณนี้เป็นของใคร.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม ภิกษุ บุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า วิญญาณเป็นอย่างไร และวิญญาณนี้เป็นของใคร ดังนี้ หรือว่าบุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า วิญญาณเป็นอย่างอื่น และวิญญาณนี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้ คำกล่าว

ของบุคคลทั้งสองนั้น มีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงพยัญชนะเท่านั้น.

ภิกษุ เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ หรือว่าเมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ ตถาคต ย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือ ตถาคตย่อมแสดงดังนี้ว่า เพราะมีสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สังขารทั้งหลายเป็นอย่างไร และสังขารทั้งหลายเหล่านี้เป็นของใคร.

นั่นเป็นปัญหาที่ไม่ควรถาม ภิกษุ บุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า สังขารทั้งหลายเป็นอย่างไร และสังขารทั้งหลายเหล่านี้เป็นของใคร ดังนี้ หรือว่าบุคคลใดจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า สังขารทั้งหลายเป็นอย่างอื่น และสังขารทั้งหลายเหล่านี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้ คำกล่าวของบุคคลทั้งสองนั้นมีอรรถอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่เพียงพยัญชนะเท่านั้น.

ภิกษุ เมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ หรือว่าเมื่อมีทิฏฐิว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้ การอยู่ประพฤติ

พรหมจรรย์ ย่อมไม่มี ภิกษุ ตถาคตย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือ ตถาคตย่อมแสดงดังนี้ว่า เพราะมีอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขารทั้งหลายดังนี้.

ภิกษุ เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งอวิชชานั้นนั่นเอง ทิฏฐิทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ดำเนินไปผิดทาง อันบุคคลเสพผิดแล้ว ดิ้นรนไปผิดแล้วว่า ชรามรณะเป็นอย่างไร และชรามรณะนี้เป็นของใคร ดังนี้ หรือว่า ชรามรณะเป็นอย่างอื่น และชรามรณะนี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้ หรือว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ หรือว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้ ทิฏฐิทั้งหมดนั้น เป็นสิ่งที่บุคคลนั้นละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ถึงซึ่งความไม่มีแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา.

ภิกษุ เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งอวิชชานั้นนั่นเอง ทิฏฐิทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ดำเนินไปผิดทาง อันบุคคลเสพผิดแล้ว ดิ้นรนไปผิดแล้วว่า ชาติเป็นอย่างไร และชาตินี้เป็นของใคร ดังนี้ หรือว่า ชาติเป็นอย่างอื่น และชาตินี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้ หรือว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ หรือว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้

ทิฏฐิทั้งหมดนั้น เป็นสิ่งที่บุคคลนั้นละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ถึงซึ่งความไม่มีแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา.

ภิกษุ เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งอวิชชานั้นนั่นเอง ทิฏฐิทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ดำเนินไปผิดทาง อันบุคคลเสพผิดแล้ว ดิ้นรนไปผิดแล้วว่า ภพเป็นอย่างไร และภพนี้เป็นของใคร ... เป็นสิ่งที่บุคคลนั้นละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ถึงซึ่งความไม่มีแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา.

ภิกษุ เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งอวิชชานั้นนั่นเอง ทิฏฐิทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ดำเนินไปผิดทาง อันบุคคลเสพผิดแล้ว ดิ้นรนไปผิดแล้วว่า อุปาทานเป็นอย่างไร และอุปาทานนี้เป็นของใคร ... เป็นสิ่งที่บุคคลนั้นละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ถึงซึ่งความไม่มีแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา.

ภิกษุ เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งอวิชชานั้นนั่นเอง ทิฏฐิทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ดำเนินไปผิดทาง อันบุคคลเสพผิดแล้ว ดิ้นรนไปผิดแล้วว่า ตัณหา

เป็นอย่างไร และตัณหานี้เป็นของใคร ... เป็นสิ่งที่บุคคลนั้นละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ถึงซึ่งความไม่มีแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา.

ภิกษุ เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งอวิชชานั้นนั่นเอง ทิฏฐิทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ดำเนินไปผิดทาง อันบุคคลเสพผิดแล้ว ดิ้นรนไปผิดแล้วว่า เวทนาเป็นอย่างไร และเวทนานี้เป็นของใคร ... เป็นสิ่งที่บุคคลนั้นละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ถึงซึ่งความไม่มีแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา.

ภิกษุ เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งอวิชชานั้นนั่นเอง ทิฏฐิทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ดำเนินไปผิดทาง อันบุคคลเสพผิดแล้ว ดิ้นรนไปผิดแล้วว่า ผัสสะเป็นอย่างไร และผัสสะนี้เป็นของใคร ... เป็นสิ่งที่บุคคลนั้นละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ถึงซึ่งความไม่มีแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา.

ภิกษุ เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งอวิชชานั้นนั่นเอง ทิฏฐิทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ดำเนินไปผิดทาง อันบุคคลเสพผิดแล้ว ดิ้นรนไปผิดแล้วว่า สฬายตนะเป็นอย่างไร และสฬายตนะนี้เป็นของใคร ... เป็นสิ่งที่บุคคลนั้น

ละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ถึงซึ่งความไม่มีแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา.

ภิกษุ เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งอวิชชานั้นนั่นเอง ทิฏฐิทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ดำเนินไปผิดทาง อันบุคคลเสพผิดแล้ว ดิ้นรนไปผิดแล้วว่า นามรูปเป็นอย่างไร และนามรูปนี้เป็นของใคร ... เป็นสิ่งที่บุคคลนั้นละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ถึงซึ่งความไม่มีแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา.

ภิกษุ เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งอวิชชานั้นนั่นเอง ทิฏฐิทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ดำเนินไปผิดทาง อันบุคคลเสพผิดแล้ว ดิ้นรนไปผิดแล้วว่า วิญญาณเป็นอย่างไร และวิญญาณนี้เป็นของใคร ... เป็นสิ่งที่บุคคลนั้นละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ถึงซึ่งความไม่มีแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา.

ภิกษุ เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งอวิชชานั้นนั่นเอง ทิฏฐิทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ดำเนินไปผิดทาง อันบุคคลเสพผิดแล้ว ดิ้นรนไปผิดแล้วว่า สังขารทั้งหลายเป็นอย่างไร และสังขารทั้งหลายเหล่านี้เป็นของใคร

ดังนี้ หรือว่า สังขารทั้งหลายเป็นอย่างอื่น และสังขารทั้งหลายเหล่านี้เป็นของผู้อื่น ดังนี้ หรือว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น ดังนี้ หรือว่า ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น ดังนี้ ทิฏฐิทั้งหมดนั้นเป็นสิ่งที่บุคคลนั้นละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ถึงซึ่งความไม่มีแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ดังนี้.

พระอรหันต์ไปเกิดหรือไม่ไปเกิด ๓๘

–บาลี ม. ม. ๑๓/๒๔๕/๒๔๘.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุผู้มีจิตพ้นวิเศษแล้ว จะไปเกิดในที่ใด พระเจ้าข้า.

วัจฉะ ที่ใช้คำพูดว่า จะไปเกิด นั้นไม่ควรเลย.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้น จะไม่ไปเกิดหรือ.

วัจฉะ ที่ใช้คำพูดว่า จะไม่ไปเกิด นั้นก็ไม่ควร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้น บางทีเกิด บางทีไม่เกิด กระนั้นหรือ.

วัจฉะ ที่ใช้คำพูดว่า บางทีเกิด บางทีไม่เกิด นั้นก็ไม่ควร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้น ภิกษุผู้มีจิตพ้นวิเศษแล้ว จะว่าไปเกิดก็ไม่ใช่ ไม่ไปเกิดก็ไม่ใช่ กระนั้นหรือ.

วัจฉะ ที่ใช้คำพูดว่า จะไปเกิดก็ไม่ใช่ ไม่ไปเกิดก็ไม่ใช่ แม้ดังนี้ก็ไม่ควร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อที่พระองค์ตรัสตอบนี้ ข้าพเจ้าไม่รู้เรื่องเสียแล้วทำให้ข้าพเจ้าวนเวียนเสียแล้ว แม้ความเลื่อมใสที่ข้าพเจ้ามีแล้ว ต่อพระองค์ในการตรัสไว้ตอนต้น ๆ บัดนี้ก็ได้ลางเลือนไปเสียแล้ว.

วัจฉะ ที่ท่านไม่รู้เรื่องนั้น ก็สมควรแล้ว ที่ท่านเกิดรู้สึกวนเวียนนั้น ก็สมควรแล้ว เพราะธรรมนี้เป็นของลุ่มลึก ยากที่จะเห็น ยากที่จะรู้ตาม ธรรมนี้เป็นของสงบระงับ ประณีต ไม่เป็นวิสัยที่จะหยั่งถึงได้ด้วยการตรึก ธรรมนี้เป็นของละเอียด บัณฑิตจึงจะรู้ได้ ธรรมนี้ ตัวท่านมีความเห็นมาก่อนหน้านี้ เป็นอย่างอื่น มีความพอใจที่จะฟังให้เป็นอย่างอื่น มีความชอบใจจะให้พยากรณ์เป็นอย่างอื่น เคยปฏิบัติทำความเพียรเพื่อได้ผลเป็นอย่างอื่น ท่านเองได้มีครูบาอาจารย์เป็นอย่างอื่น ฉะนั้นท่านจึงรู้ได้ยาก วัจฉะ ถ้าเช่นนั้น เราจักย้อนถามท่านดู ท่านเห็นควรอย่างใด จงกล่าวแก้อย่างนั้น.

วัจฉะ ท่านจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร ถ้าไฟลุกโพลงอยู่ต่อหน้าท่าน ท่านจะพึงรู้ได้หรือไม่ว่า ไฟนี้ลุกโพลง ๆ อยู่ต่อหน้าเรา.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าพึงรู้ได้ พระเจ้าข้า.

วัจฉะ หากมีคนถามท่านว่า ไฟที่ลุกโพลงอยู่ต่อหน้าท่านนี้ มันอาศัยอะไรจึงลุกได้ เมื่อถูกถามอย่างนี้ ท่านจะกล่าวแก้เขาว่าอย่างไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ไฟที่ลุกโพลง ๆ อยู่ต่อหน้านี้ มันอาศัยหญ้าหรือไม้เป็นเชื้อ มันจึงลุกอยู่ได้ พระเจ้าข้า.

วัจฉะ หากไฟนั้นดับไปต่อหน้าท่าน ท่านจะพึงรู้หรือไม่ว่า ไฟได้ดับไปต่อหน้าเรา.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าพึงรู้ได้ พระเจ้าข้า.

วัจฉะ หากมีคนถามท่านว่า ไฟที่ดับไปต่อหน้าท่านนั้น มันไปทางทิศไหนเสีย ทิศตะวันออกหรือตะวันตก ทิศเหนือหรือใต้ เมื่อถูกถามอย่างนี้ ท่านจะกล่าวแก้เขาว่าอย่างไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อนั้นไม่ควรกล่าวอย่างนั้น เพราะไฟนั้นอาศัยเชื้อคือหญ้าหรือไม้จึงลุกขึ้นได้ แต่ถ้าเชื้อนั้นมันสิ้นไปแล้ว ทั้งไม่มีอะไรอื่นเป็นเชื้ออีก ไฟนั้นก็ควรนับว่าไม่มีเชื้อ ดับไปแล้ว.

วัจฉะ ฉันใดก็ฉันนั้น เมื่อไปบัญญัติอะไรขึ้นมาให้เป็นตถาคต โดยถือเอารูปใดขึ้นมา รูปนั้นตถาคตละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ถึงซึ่งความไม่มีแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา.

วัจฉะ ตถาคตอยู่นอกเหนือการนับว่าเป็นรูปเสียแล้วมันเป็นเรื่องลึกซึ้ง ที่ใคร ๆ ไม่พึงประมาณได้ หยั่งถึงได้ยาก เหมือนดั่งห้วงมหาสมุทรฉะนั้น วัจฉะ ข้อนี้จึง

ไม่ควรจะกล่าวว่าเกิด ไม่ควรจะกล่าวว่าไม่เกิด ไม่ควรจะกล่าวว่าบางทีก็เกิด บางทีก็ไม่เกิด และไม่ควรจะกล่าวว่าเกิดก็ไม่ใช่ ไม่เกิดก็ไม่ใช่

วัจฉะ เมื่อไปบัญญัติอะไรขึ้นมาให้เป็นตถาคต โดยถือเอาเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณใดขึ้นมา วิญญาณนั้นตถาคตละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วนแล้ว ถึงซึ่งความไม่มีแล้ว มีอันไม่เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา.

วัจฉะ ตถาคตอยู่นอกเหนือการนับว่าเป็นวิญญาณเสียแล้วมันเป็นเรื่องลึกซึ้ง ที่ใคร ๆ ไม่พึงประมาณได้ หยั่งถึงได้ยาก เหมือนดั่งห้วงมหาสมุทรฉะนั้น วัจฉะ ข้อนี้จึงไม่ควรจะกล่าวว่าเกิด ไม่ควรจะกล่าวว่าไม่เกิด ไม่ควรจะกล่าวว่าบางทีก็เกิด บางทีก็ไม่เกิด และไม่ควรจะกล่าวว่าเกิดก็ไม่ใช่ ไม่เกิดก็ไม่ใช่ ดังนี้แล.

ตถาคตพ้นแล้วจากอุปาทานขันธ์ ๕ | ๓๙

–บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๑๑๒/๒๑๐.

... อนุราธะ เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

อนุราธะ เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

อนุราธะ เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคตหรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม รูปทั้งหมดนั้นเธอพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

อนุราธะ เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ... สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ... สังขารเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ... วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม วิญญาณทั้งหมดนั้น เธอพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

อนุราธะ อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขารทั้งหลาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว

ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

อนุราธะ เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร เธอพิจารณาเห็นรูปว่าเป็นตถาคตหรือ.

ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

อนุราธะ เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร เธอพิจารณาเห็นเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณว่าเป็นตถาคตหรือ.

ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

อนุราธะ เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร เธอพิจารณาเห็นว่า ตถาคตมีในรูปหรือ.

ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

อนุราธะ เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร เธอพิจารณาเห็นว่า ตถาคตมีนอกจากรูปหรือ.

ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

อนุราธะ เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร เธอพิจารณาเห็นว่า ตถาคตมีในเวทนา ... มีนอกจากเวทนา ...

มีในสัญญา ... มีนอกจากสัญญา ... มีในสังขาร ... มีนอกจากสังขาร ... มีในวิญญาณ ... มีนอกจากวิญญาณ หรือ.

ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

อนุราธะ เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร เธอพิจารณาเห็นว่า ตถาคตมีรูป ... มีเวทนา ... มีสัญญา ... มีสังขาร ... มีวิญญาณ หรือ.

ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

อนุราธะ เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร เธอพิจารณาเห็นว่า ตถาคตไม่มีรูป ... ไม่มีเวทนา ... ไม่มีสัญญา ... ไม่มีสังขาร ... ไม่มีวิญญาณ หรือ.

ไม่ใช่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

อนุราธะ โดยที่แท้แล้วเธอจะค้นหาตถาคตในขันธ์ทั้ง ๕ นี้ในปัจจุบันไม่ได้เลย ควรหรือที่เธอจะตอบว่า ผู้มีอายุทั้งหลาย พระตถาคตเป็นอุดมบุรุษ เป็นบรมบุรุษ ทรงบรรลุธรรมที่ควรบรรลุอย่างยอดเยี่ยม เมื่อจะทรงบัญญัติข้อนั้นย่อมทรงบัญญัติเว้นจาก**ฐานะ ๔ ประการ**นี้ คือ.

หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีก (โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณาติ).

หลังจากตายแล้ว ตถาคตไม่เกิดอีก (น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณาติ).

หลังจากตายแล้ว ตถาคตเกิดอีกและไม่เกิดอีก (โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณาติ).

หลังจากตายแล้ว ตถาคตจะว่าเกิดอีกก็มิใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มิใช่ (เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรมฺมรณาติ) หรือ.

ข้อนั้นไม่ควรเลย พระเจ้าข้า.

ดีละ ดีละ อนุราธะ **ทั้งในกาลก่อนและในบัดนี้ เราย่อมบัญญัติทุกข์และความดับทุกข์เท่านั้น.**

ความเกิดขึ้น และความดับแห่งทุกข์ | ๔๐

-บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๑๒๖/๒๕๐.

ภิกษุทั้งหลาย ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่ เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า สัตว์โลกนี้ถึงความลำบากหนอ ย่อมเกิด ย่อมแก่ ย่อมตาย ย่อมจุติ และย่อมอุบัติ ก็เมื่อสัตว์โลกไม่รู้จักอุบายเครื่องออกไปพ้นจากทุกข์คือชราและมรณะแล้ว การออกจากทุกข์คือชราและมรณะนี้ จะปรากฏขึ้นได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอมีอยู่ ชราและมรณะจึงมี เพราะอะไรเป็นปัจจัย จึงมีชราและมรณะ เพราะการทำในใจโดยแยบคายของเรานั้น จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า เมื่อชาตินั่นแหละมีอยู่ ชราและมรณะจึงมี เพราะมีชาติเป็นปัจจัย จึงมีชราและมรณะ.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอมีอยู่ ชาติจึงมี เพราะอะไรเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะการทำในใจโดยแยบคายของเรานั้น จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า เมื่อภพนั่นแหละมีอยู่ ชาติจึงมี เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ.

... เมื่ออุปาทานนั่นแหละมีอยู่ ภพจึงมี เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ.

... เมื่อตัณหานั่นแหละมีอยู่ อุปาทานจึงมี เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน.

... เมื่อเวทนานั่นแหละมีอยู่ ตัณหาจึงมี เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา.

... เมื่อผัสสะนั่นแหละมีอยู่ เวทนาจึงมี เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา.

... เมื่อสฬายตนะนั่นแหละมีอยู่ ผัสสะจึงมี เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ.

... เมื่อนามรูปนั่นแหละมีอยู่ สฬายตนะจึงมี เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอมีอยู่ นามรูปจึงมี เพราะอะไรเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป เพราะการทำในใจโดยแยบคายของเรานั้น จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า **เมื่อวิญญาณนั่นแหละมีอยู่ นามรูปจึงมี เพราะมีวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป.**

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอมีอยู่ วิญญาณจึงมี เพราะอะไรเป็นปัจจัย

จึงมีวิญญาณ เพราะการทำในใจโดยแยบคายของเรานั้น จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า **เมื่อนามรูปนั่นแหละมีอยู่ วิญญาณจึงมี เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ.**

ภิกษุทั้งหลาย ความรู้แจ้งนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า **วิญญาณนี้ ย่อมเวียนกลับมา ไม่ไปพ้นจากนามรูปได้เลย** ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ สัตว์โลกจึงเกิดบ้าง จึงแก่บ้าง จึงตายบ้าง จึงจุติบ้าง จึงอุบัติบ้าง กล่าวคือ **เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ เพราะมีวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป** เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย จักษุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า ความเกิดขึ้นพร้อม (สมุทโย) ความเกิดขึ้นพร้อม (สมุทโย) ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอไม่มีอยู่ ชราและมรณะจึงไม่มี เพราะอะไรดับ ชราและมรณะจึงดับ เพราะการทำในใจโดยแยบคายของเรานั้น จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า เมื่อชาตินั่นแหละไม่มี ชราและมรณะจึงไม่มี เพราะความดับแห่งชาติ จึงมีความดับแห่งชราและมรณะ.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอไม่มีอยู่ ชาติจึงไม่มี เพราะอะไรดับ ชาติจึงดับ เพราะการทำในใจโดยแยบคายของเรานั้น จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า เมื่อภพนั่นแหละไม่มี ชาติจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ.

... เมื่ออุปาทานนั่นแหละไม่มี ภพจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ.

... เมื่อตัณหานั่นแหละไม่มี อุปาทานจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับอุปาทาน.

... เมื่อเวทนานั่นแหละไม่มี ตัณหาจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา.

... เมื่อผัสสะนั่นแหละไม่มี เวทนาจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา.

... เมื่อสฬายตนะนั่นแหละไม่มี ผัสสะจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งสฬายตนะ จึงมีความดับแห่งผัสสะ.

... เมื่อนามรูปนั่นแหละไม่มี สฬายตนะจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งสฬายตนะ.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอไม่มี นามรูปจึงไม่มี เพราะอะไรดับ นามรูปจึงดับ เพราะการทำในใจโดยแยบคายของเรานั้น จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า **เมื่อวิญญาณนั่นแหละไม่มี นามรูปจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งวิญญาณ จึงมีความดับแห่งนามรูป.**

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่ออะไรหนอไม่มี วิญญาณจึงไม่มี เพราะอะไรดับ วิญญาณจึงดับ เพราะการทำในใจโดยแยบคายของเรานั้น จึงได้รู้แจ้งด้วยปัญญาว่า **เมื่อนามรูปนั่นแหละไม่มี วิญญาณจึงไม่มี เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งวิญญาณ.**

ภิกษุทั้งหลาย ความรู้แจ้งนี้ได้เกิดขึ้นแก่เราว่า หนทางเพื่อการตรัสรู้นี้ เราได้บรรลุแล้ว ได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งวิญญาณ เพราะมีความดับแห่งวิญญาณ จึงมีความดับแห่งนามรูป เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งสฬายตนะ

เพราะมีความดับแห่งสฬายตนะ จึงมีความดับแห่งผัสสะ เพราะมีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั่นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย จักษุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่างได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยได้ฟังมาก่อนว่า ความดับ (นิโรธ) ความดับ (นิโรธ) ดังนี้ ... .

อัตถิตาและนัตถิตา ๔๑

–บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๒๐/๔๒.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่กล่าวกันว่า สัมมาทิฏฐิ สัมมาทิฏฐิ ดังนี้ อันว่าสัมมาทิฏฐิ ย่อมมีได้ด้วยเหตุเพียงเท่าไร พระเจ้าข้า.

กัจจานะ **สัตว์โลกนี้ อาศัยแล้วซึ่งส่วนสุดทั้งสองโดยมาก** คือส่วนสุดว่า **อัตถิตา** (ความมี) และส่วนสุดว่า **นัตถิตา** (ความไม่มี).

กัจจานะ ส่วนสุดว่า **นัตถิตา** ย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้เห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตามที่เป็นจริง ซึ่งธรรมคือเหตุให้เกิดขึ้นแห่งโลก.

กัจจานะ ส่วนสุดว่า **อัตถิตา** ย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้เห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตามที่เป็นจริง ซึ่งธรรมคือความดับไม่เหลือแห่งโลก.

กัจจานะ สัตว์โลกนี้โดยมาก ถูกผูกพันแล้วด้วยตัณหา ด้วยอุปาทาน ด้วยทิฏฐิ (อุปายุปาทานาภินิเวสวินิพนฺโธ) แต่อริยสาวกนี้ ไม่เข้าถึง ไม่ถือเอา ไม่ถึงทับ ซึ่งตัณหาและอุปาทาน อันเป็นเครื่องถึงทับแห่งใจ อันเป็นอนุสัยแห่งทิฏฐิว่า อัตตาของเราดังนี้ ย่อมไม่สงสัย ย่อมไม่ลังเลในข้อที่ว่าเมื่อจะเกิด ทุกข์เท่านั้นย่อมเกิดขึ้น เมื่อจะดับ ทุกข์เท่านั้น

ย่อมดับดังนี้ ญาณในข้อนี้ ย่อมมีแก่อริยสาวกนั้น โดยไม่ต้องเชื่อตามผู้อื่น กัจจานะ สัมมาทิฏฐิ ย่อมมีได้ด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล.

กัจจานะ คำกล่าวที่ยืนยันลงไปด้วยทิฏฐิว่า **สิ่งทั้งปวงมีอยู่** (สพฺพมตฺถีติ) ดังนี้ **นี้เป็นส่วนสุดที่หนึ่ง** คำกล่าวที่ยืนยันลงไปด้วยทิฏฐิว่า **สิ่งทั้งปวงไม่มีอยู่** (สพฺพํ นตฺถีติ) ดังนี้ **นี้เป็นส่วนสุดที่สอง.**

กัจจานะ **ตถาคตย่อมแสดงธรรมโดยสายกลางไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น** คือตถาคตย่อมแสดงดังนี้ว่า เพราะมีอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขารทั้งหลาย เพราะมีสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ เพราะมีวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลายจึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งอวิชชานั้นนั่นเทียว จึงมีความดับแห่งสังขาร เพราะมีความดับแห่งสังขาร จึงมีความดับแห่งวิญญาณ เพราะมีความดับแห่งวิญญาณ จึงมีความดับแห่งนามรูป เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งสฬายตนะ เพราะมีความดับแห่งสฬายตนะ จึงมีความดับแห่งผัสสะ เพราะมีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั่นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้แล.

โสดาบัน เป็นผู้หมดความสงสัย ในฐานะ ๖ ประการ และในอริยสัจ ๔ | ๔๒

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๒๔๘/๔๑๗.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออะไรมีอยู่ เพราะเข้าไปยึดถือซึ่งอะไร เพราะปักใจเข้าไปสู่อะไร ทิฏฐิจึงเกิดขึ้นจนถึงกับว่า ลมก็ไม่พัด แม่น้ำก็ไม่ไหล สตรีมีครรภ์ก็ไม่คลอด พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็ไม่ขึ้นไม่ตก แต่ละอย่าง ๆ เป็นของตั้งอยู่อย่างมั่นคงดุจการตั้งอยู่ของเสาระเนียด ดังนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมทั้งหลายของพวกข้าพระองค์มีพระผู้มีพระภาคเป็นมูล มีพระผู้มีพระภาคเป็นผู้นำ มีพระผู้มีพระภาคเป็นที่พึ่ง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เป็นการชอบแล้วหนอ ขอให้อรรถแห่งภาษิตนั้น จงแจ่มแจ้งกะพระผู้มีพระภาคเจ้าเองเถิด ภิกษุทั้งหลายได้ฟังจากพระผู้มีพระภาคแล้วจักทรงจำไว้.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อรูปมีอยู่ เพราะเข้าไปยึดถือซึ่งรูป เพราะปักใจเข้าไปสู่รูป ทิฏฐิจึงเกิดขึ้นอย่างนี้ว่า ลมก็ไม่พัด แม่น้ำก็ไม่ไหล สตรีมีครรภ์ก็ไม่คลอด พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็ไม่ขึ้นไม่ตก แต่ละอย่าง ๆ เป็นของตั้งอยู่อย่างมั่นคง ดุจการตั้งอยู่ของเสาระเนียด.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเวทนามีอยู่ ... เมื่อสัญญามีอยู่ ... เมื่อสังขารทั้งหลายอยู่ ... เมื่อวิญญาณมีอยู่ เพราะเข้าไปยึดถือซึ่งวิญญาณ เพราะปักใจเข้าไปสู่วิญญาณ ทิฏฐิจึงเกิดขึ้นอย่างนี้ว่า ลมก็ไม่พัด แม่น้ำก็ไม่ไหล สตรีมีครรภ์ก็ไม่คลอด พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็ไม่ขึ้นไม่ตก แต่ละอย่าง ๆ เป็นของตั้งอยู่อย่างมั่นคง ดุจการตั้งอยู่ของเสาระเนียด.

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา แต่ถ้าไม่ยึดมั่นถือมั่นซึ่งสิ่งนั้นแล้ว ทิฏฐิอย่างนี้จะเกิดขึ้นได้ไหมว่า ลมก็ไม่พัด แม่น้ำก็ไม่ไหล สตรีมีครรภ์ก็ไม่คลอด พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็ไม่ขึ้นไม่ตก แต่ละอย่าง ๆ เป็นของตั้งอยู่อย่างมั่นคง ดุจการตั้งอยู่ของเสาระเนียด ดังนี้.

ข้อนั้นหาไม่ได้ พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร เวทนา ... สัญญา ... สังขารทั้งหลาย ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา แต่ถ้าไม่ยึดมั่นถือมั่นซึ่งสิ่งนั้นแล้ว ทิฏฐิอย่างนี้จะเกิดขึ้นได้ไหมว่า ลมก็ไม่พัด แม่น้ำก็ไม่ไหล สตรีมีครรภ์ก็ไม่คลอด พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็ไม่ขึ้นไม่ตก แต่ละอย่าง ๆ เป็นของตั้งอยู่อย่างมั่นคง ดุจการตั้งอยู่ของเสาระเนียด ดังนี้.

ข้อนั้นหาไม่ได้ พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย แม้สิ่งใดที่บุคคล ได้เห็นแล้ว ฟังแล้ว รู้สึกแล้ว รู้แจ้งแล้ว บรรลุแล้ว แสวงหาแล้วครุ่นคิดอยู่ด้วยใจแล้ว เหล่านี้เป็นของเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา แต่ถ้าไม่ยึดมั่นถือมั่นซึ่งสิ่งนั้นแล้ว ทิฏฐิอย่างนี้จะเกิดขึ้นได้ไหมว่า ลมก็ไม่พัด แม่น้ำก็ไม่ไหล สตรีมีครรภ์ก็ไม่คลอด พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็ไม่ขึ้นไม่ตก แต่ละอย่าง ๆ เป็นของตั้งอยู่อย่างมั่นคง ดุจการตั้งอยู่ของเสาระเนียด ดังนี้.

ข้อนั้นหาไม่ได้ พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ในกาลใดแล ความสงสัย (กงฺขา) ในฐานะ ๖ ประการเหล่านี้ เป็นสิ่งที่อริยสาวกละขาดแล้ว ในกาลนั้น ก็เป็นอันว่า ความสงสัยแม้ในทุกข์ แม้ในเหตุให้เกิดทุกข์ แม้ในความดับไม่เหลือของทุกข์ แม้ในข้อปฏิบัติให้ถึงซึ่งความดับไม่เหลือของทุกข์ ก็เป็นสิ่งที่อริยสาวกละขาดแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกนี้ เราเรียกว่า เป็น**โสดาบัน** มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยง จะตรัสรู้ได้ในกาลเบื้องหน้า.

สังขตลักษณะ-อสังขตลักษณะ ๔๓

-บาลี ติก. อํ. ๒๐/๑๙๒/๔๘๖.

ภิกษุทั้งหลาย **สังขตลักษณะของสังขตะ ๓ ประการ**เหล่านี้มีอยู่ ๓ ประการอะไรบ้าง คือ

มีความเกิดขึ้นปรากฏ (อุปฺปาโท ปญฺญายติ)

มีความเสื่อมปรากฏ (วโย ปญฺญายติ)

เมื่อตั้งอยู่มีความแปรปรวนปรากฏ (ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ)

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล สังขตลักษณะของสังขตะ ๓ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย **อสังขตลักษณะของอสังขตะ ๓ ประการ**เหล่านี้มีอยู่ ๓ ประการอะไรบ้าง คือ

ไม่ปรากฏความเกิด (น อุปฺปาโท ปญฺญายติ)

ไม่ปรากฏความเสื่อม (น วโย ปญฺญายติ)

เมื่อตั้งอยู่ไม่ปรากฏความแปรปรวน (น ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ)

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล อสังขตลักษณะของอสังขตะ ๓ ประการ.

ธรรมชาติ อันไม่เกิดแล้ว อันปัจจัยปรุงแต่งไม่ได้แล้ว มีอยู่ ๔๔

–บาลี อุ. ขุ. ๒๕/๒๐๗/๑๖๐.

ภิกษุทั้งหลาย **ธรรมชาติอันไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำไม่ได้แล้ว ปรุงแต่งไม่ได้แล้ว มีอยู่** ภิกษุทั้งหลาย ถ้าธรรมชาติอันไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำไม่ได้แล้ว ปรุงแต่งไม่ได้แล้ว จักไม่ได้มีแล้วไซร้ การสลัดออกซึ่งธรรมชาติที่เกิดแล้ว เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำแล้ว ปรุงแต่งแล้ว จะไม่พึงปรากฏในโลกนี้เลย.

ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะธรรมชาติอันไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำไม่ได้แล้ว ปรุงแต่งไม่ได้แล้ว มีอยู่ ดังนั้น **การสลัดออกซึ่งธรรมชาติที่เกิดแล้ว เป็นแล้ว อันปัจจัยกระทำแล้ว ปรุงแต่งแล้วจึงปรากฏ.**

พระสูตรนี้ มีบาลีอย่างนี้

อตฺถิ ภิกฺขเว **อชาตํ อภูตํ อกตํ อสงฺขตํ** โน เจ ตํ ภิกฺขเว อภวิสฺส อชาตํ อภูตํ อกตํ อสงฺขตํ นยิธ ชาตสฺส ภูตสฺส กตสฺส สงฺขตสฺส นิสฺสรณํ ปญฺญาเยถ.

ยสฺมา จ โข ภิกฺขเว อตฺถิ อชาตํ อภูตํ อกตํ อสงฺขตํ ตสฺมา **ชาตสฺส ภูตสฺส กตสฺส สงฺขตสฺส** นิสฺสรณํ ปญฺญายตีติ.

อีกสูตรหนึ่ง -บาลี อิติวุ. ขุ. ๒๕/๒๕๘/๒๒๑. ตรัสช่วงต้นเหมือนกันกับสูตรข้างบนนี้ แต่มีตรัสช่วงท้ายเพิ่มเติม ดังนี้.

ใคร ๆ ไม่ควรเพลิดเพลิน ต่อสิ่งที่เกิดแล้ว เป็นแล้ว เกิดขึ้นพร้อมแล้ว อันปัจจัยกระทำแล้ว ปรุงแต่งแล้ว ไม่ยั่งยืน ปรุงแต่งเพื่อชราและมรณะ เป็นรังแห่งโรค เป็นของผุพัง มีอาหารและตัณหา เป็นแดนเกิด.

การสลัดออกซึ่งธรรมชาตินั้น เป็นบทอันระงับ จะคาดคะเนเอาไม่ได้ เป็นของยั่งยืน ไม่เกิด ไม่เกิดขึ้นพร้อม ไม่มีความโศก ปราศจากธุลี เป็นความดับแห่งสิ่งที่มีความทุกข์ เป็นธรรมดา เป็นความเข้าไปสงบรำงับแห่งสังขาร เป็นสุข.

ทางเพื่อพ้นจาก
ความเป็นสัตว์

ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อละขาดซึ่งภพ | ๔๕

–บาลี อุ. ขุ. ๒๕/๑๒๑/๘๔.

สัตว์โลกนี้ เกิดความเดือดร้อนแล้ว มีผัสสะบังหน้า ย่อมกล่าวซึ่งโรคนั้น โดยความเป็นตัวเป็นตน เขาสำคัญสิ่งใด โดยความเป็นประการใด แต่สิ่งนั้นย่อมเป็นโดยประการอื่น จากที่เขาสำคัญนั้น.

สัตว์โลกติดข้องอยู่ในภพ ถูกภพบังหน้าแล้ว มีภพ โดยความเป็นอย่างอื่น จึงได้เพลิดเพลินยิ่งนักในภพนั้น เขาเพลิดเพลินยิ่งนักในสิ่งใด สิ่งนั้นเป็นภัย เขากลัวต่อสิ่งใด สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์.

พรหมจรรย์นี้ อันบุคคลย่อมประพฤติ ก็เพื่อการละขาดซึ่งภพ.

สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด กล่าวความหลุดพ้นจากภพว่ามีได้เพราะภพ เรากล่าวว่า สมณะหรือพราหมณ์ทั้งปวงนั้น มิใช่ผู้หลุดพ้นจากภพ.

ถึงแม้สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด กล่าวความออกไปได้จากภพ ว่ามีได้เพราะวิภพ เรากล่าวว่า สมณะหรือพราหมณ์ทั้งปวงนั้น ก็ยังสลัดภพออกไปไม่ได้.

ก็ทุกข์นี้มีขึ้น เพราะอาศัยซึ่งอุปธิทั้งปวง เพราะความสิ้นไปแห่งอุปาทานทั้งปวง ความเกิดขึ้นแห่งทุกข์จึงไม่มี.

ท่านจงดูโลกนี้เถิด (จะเห็นว่า) สัตว์ทั้งหลายอันอวิชชาหนาแน่นบังหน้าแล้ว และว่าสัตว์ผู้ยินดีในภพอันเป็นแล้วนั้นย่อมไม่เป็นผู้หลุดพ้นไปจากภพได้.

ก็ภพทั้งหลายเหล่าหนึ่งเหล่าใด อันเป็นไปในที่หรือในเวลาทั้งปวง เพื่อความมีแห่งประโยชน์โดยประการทั้งปวง.

ภพทั้งหลายทั้งหมดนั้น ไม่เที่ยง เป็นทุกข์มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา.

เมื่อบุคคลเห็นอยู่ซึ่งข้อนั้น ด้วยปัญญาอันชอบตามที่เป็นจริงอย่างนี้อยู่ เขาย่อมละภวตัณหาได้ และไม่เพลิดเพลินวิภวตัณหาด้วย.

ความดับเพราะความสำรอกไม่เหลือ เพราะความสิ้นไปแห่งตัณหาโดยประการทั้งปวง นั้นคือนิพพาน.

ภพใหม่ย่อมไม่มีแก่ภิกษุนั้น ผู้ดับเย็นสนิทแล้วเพราะไม่มีความยึดมั่น ภิกษุนั้น เป็นผู้ครอบงำมารได้แล้ว ชนะสงครามแล้ว ก้าวล่วงภพทั้งหลายทั้งปวงได้แล้ว เป็นผู้คงที่ ดังนี้แล.

เหตุปัจจัยเพื่อความเศร้าหมองและความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย ๔๖

-บาลี ขนธ. สํ. ๑๗/๘๕/๑๓๑.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ปูรณกัสสปะ ได้กล่าวอย่างนี้ว่า เหตุไม่มีปัจจัยไม่มี เพื่อความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย จักเศร้าหมองโดยไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย และเหตุไม่มี ปัจจัยไม่มี เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายย่อมบริสุทธิ์ได้ โดยไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย ดังนี้ ในเรื่องนี้ พระผู้มีพระภาคกล่าวอย่างไร.

มหลิ เหตุมี ปัจจัยมี เพื่อความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย (สตฺตานํ สงฺกิเลสาย) สัตว์ทั้งหลาย (สตฺตา) จักเศร้าหมอง เพราะมีเหตุ มีปัจจัย มหลิ และเหตุมี ปัจจัยมี เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย (สตฺตานํ วิสุทฺธิยา) สัตว์ทั้งหลายย่อมบริสุทธิ์ได้ เพราะมีเหตุ มีปัจจัย.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เหตุปัจจัย เพื่อความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลายเป็นอย่างไร และสัตว์ทั้งหลาย จักเศร้าหมอง เพราะมีเหตุมีปัจจัย อย่างไรเล่า.

มหลิ ถ้าหากรูป จักเป็นทุกข์โดยส่วนเดียว อันทุกข์ตามสนอง หยั่งลงสู่ความทุกข์ ไม่หยั่งลงสู่ความสุขเสียเลยไซร้ สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่กำหนัดยินดีในรูป.

มหลิ แต่เพราะเหตุที่รูป ยังนำมาซึ่งความสุข อันสุขตามสนอง หยั่งลงสู่ความสุข ไม่หยั่งลงสู่ความทุกข์ก็มีอยู่

สัตว์ทั้งหลายจึงกำหนัดยินดีในรูป (รูปสฺมึ สารชฺชนฺติ) เพราะความกำหนัดยินดี จึงถูกผูกไว้ (สาราคา สญฺญุชฺชนฺติ) เพราะถูกผูกไว้ จึงเศร้าหมองรอบด้าน (สญฺโญคา สงฺกิลิสฺสนฺติ).

มหลิ ถ้าหากเวทนา ... สัญญา ... สังขารทั้งหลาย ... วิญญาณ จักเป็นทุกข์โดยส่วนเดียว อันทุกข์ตามสนอง หยั่งลงสู่ความทุกข์ ไม่หยั่งลงสู่ความสุขเสียเลยไซร้ สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่กำหนัดยินดีในวิญญาณ.

มหลิ แต่เพราะเหตุที่เวทนา ... สัญญา ... สังขารทั้งหลาย ... วิญญาณ ยังนำมาซึ่งความสุข อันสุขตามสนอง หยั่งลงสู่ความสุข ไม่หยั่งลงสู่ความทุกข์ก็มีอยู่ สัตว์ทั้งหลายจึงกำหนัดยินดีในวิญญาณ เพราะความกำหนัดยินดี จึงถูกผูกไว้ เพราะถูกผูกไว้ จึงเศร้าหมองรอบด้าน.

มหลิ สิ่งเหล่านี้แหละ เป็นเหตุ เป็นปัจจัย เพื่อความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายย่อมเศร้าหมองเพราะมีเหตุ มีปัจจัย โดยอาการอย่างนี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็เหตุปัจจัย เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลายเป็นอย่างไร และสัตว์ทั้งหลายย่อมบริสุทธิ์ได้ เพราะมีเหตุมีปัจจัย อย่างไรเล่า พระเจ้าข้า.

มหลิ ถ้าหากรูป จักเป็นสุขโดยส่วนเดียว อันสุขตามสนอง หยั่งลงสู่ความสุข ไม่หยั่งลงสู่ความทุกข์เสียเลยไซร้ สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่เบื่อหน่ายจากรูป.

มหลิ แต่เพราะเหตุที่รูปเป็นทุกข์ อันทุกข์ตามสนอง หยั่งลงสู่ความทุกข์ ไม่หยั่งลงสู่ความสุขก็มีอยู่ สัตว์ทั้งหลายจึงเบื่อหน่ายจากรูป เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมบริสุทธิ์ได้.

มหลิ ถ้าหากเวทนา ... สัญญา ... สังขารทั้งหลาย ... วิญญาณ จักเป็นสุขโดยส่วนเดียว อันสุขตามสนอง หยั่งลงสู่ความสุข ไม่หยั่งลงสู่ความทุกข์เสียเลยไซร้ สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่เบื่อหน่ายจากวิญญาณ.

มหลิ แต่เพราะเหตุที่เวทนา ... สัญญา ... สังขารทั้งหลาย ... วิญญาณ เป็นทุกข์ อันทุกข์ตามสนอง หยั่งลงสู่ความทุกข์ ไม่หยั่งลงสู่ความสุขก็มีอยู่ สัตว์ทั้งหลายจึงเบื่อหน่ายจากจากเวทนา ... จากสัญญา ... จากสังขารทั้งหลาย ... จากวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมบริสุทธิ์ได้.

มหลิ สิ่งเหล่านี้แหละ เป็นเหตุ เป็นปัจจัย เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายย่อมบริสุทธิ์ได้เพราะมีเหตุ มีปัจจัย โดยอาการอย่างนี้.

ธาตุ ๔ มีอัสสาทะ อาทีนวะ และนิสสรณะ ๔๗

–บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๒๐๕/๔๐๘.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากอัสสาทะ (รสอร่อย) ของปฐวีธาตุจักไม่ได้มีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย (สตฺตา) ก็จะไม่กำหนัดยินดีในปฐวีธาตุ ภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะอัสสาทะ ของปฐวีธาตุมีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย จึงกำหนัดยินดีในปฐวีธาตุ.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากอาทีนวะ (โทษ) ของปฐวีธาตุจักไม่ได้มีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย ก็จะไม่เบื่อหน่ายจากปฐวีธาตุ ภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะอาทีนวะของปฐวีธาตุมีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย จึงเบื่อหน่ายจากปฐวีธาตุ.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากนิสสรณะ (อุบายเครื่องสลัดออก) ของปฐวีธาตุ จักไม่ได้มีอยู่ สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่ออกไปพ้นได้จากปฐวีธาตุ ภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะนิสสรณะของปฐวีธาตุมีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย จึงออกพ้นไปได้จากปฐวีธาตุ.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากอัสสาทะของอาโปธาตุ ... ของเตโชธาตุ ... ของวาโยธาตุ จักไม่ได้มีอยู่ สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่กำหนัดยินดีในอาโปธาตุ ... ในเตโชธาตุ ... ในวาโยธาตุ ภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะอัสสาทะของอาโปธาตุ ... ของ

เตโชธาตุ ... ของวาโยธาตุมีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย จึงกำหนัดยินดีในอาโปธาตุ ... ในเตโชธาตุ ... ในวาโยธาตุ.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากอาทีนวะของอาโปธาตุ ... ของเตโชธาตุ ... ของวาโยธาตุ จักไม่ได้มีอยู่ สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่เบื่อหน่ายจากอาโปธาตุ ... จากเตโชธาตุ ... จากวาโยธาตุ ภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะอาทีนวะของอาโปธาตุ ... ของเตโชธาตุ ... ของวาโยธาตุมีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย จึงเบื่อหน่ายจากอาโปธาตุ ... จากเตโชธาตุ ... จากวาโยธาตุ.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากนิสสรณะของอาโปธาตุ ... ของเตโชธาตุ ... ของวาโยธาตุ จักไม่ได้มีอยู่ สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่ออกไปพ้นได้จากอาโปธาตุ ... จากเตโชธาตุ ... จากวาโยธาตุ ภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะนิสสรณะของอาโปธาตุ ... ของเตโชธาตุ ... ของวาโยธาตุมีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย จึงออกพ้นไปได้จากอาโปธาตุ ... จากเตโชธาตุ ... จากวาโยธาตุ.

ขันธ์ ๕ มีอัสสาทะ อาทีนวะ และนิสสรณะ ๔๘

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๓๗/๖๒.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากอัสสาทะของรูป จักไม่ได้มีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย ก็จะไม่กำหนัดยินดีในรูป ภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะอัสสาทะของรูปมีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย จึงกำหนัดยินดีในรูป.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากอาทีนวะของรูป จักไม่ได้มีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย ก็จะไม่เบื่อหน่ายจากรูป ภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะอาทีนวะของรูปมีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย จึงเบื่อหน่ายจากรูป.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากนิสสรณะของรูปจักไม่ได้มีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย ก็จะไม่ออกไปพ้นได้จากรูป ภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะนิสสรณะของรูปมีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย จึงออกพ้นไปได้จากรูป.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากอัสสาทะของเวทนา ... ของสัญญา ... ของสังขารทั้งหลาย ... ของวิญญาณ จักไม่ได้มีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย ก็จะไม่กำหนัดยินดีในเวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขารทั้งหลาย ... ในวิญญาณ ภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะ

อัสสาทะของเวทนา ... ของสัญญา ... ของสังขารทั้งหลาย ... ของวิญญาณมีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย จึงกำหนัดยินดีในเวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขารทั้งหลาย ... ในวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากอาทีนวะของเวทนา ... ของสัญญา ... ของสังขารทั้งหลาย ... ของวิญญาณ จักไม่ได้มีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย ก็จะไม่เบื่อหน่ายจากเวทนา ... จากสัญญา ... จากสังขารทั้งหลาย ... จากวิญญาณ ภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะอาทีนวะของเวทนา ... ของสัญญา ... ของสังขารทั้งหลาย ... ของวิญญาณมีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย จึงเบื่อหน่ายจากเวทนา ... จากสัญญา ... จากสังขารทั้งหลาย ... จากวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากนิสสรณะของเวทนา ... ของสัญญา ... ของสังขารทั้งหลาย ... ของวิญญาณ จักไม่ได้มีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย ก็จะไม่ออกไปพ้นได้จากเวทนา ... จากสัญญา ... จากสังขารทั้งหลาย ... จากวิญญาณ ภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะนิสสรณะของเวทนา ... ของสัญญา ... ของสังขารทั้งหลาย ... ของวิญญาณมีอยู่ สัตว์ทั้งหลาย จึงออกพ้นไปได้จากเวทนา ... จากสัญญา ... จากสังขารทั้งหลาย ... จากวิญญาณ.

ความพรากจากโยคะ ๔ | ๔๙

–บาลี จตุกฺก. อํ. ๒๑/๑๗/๑๐.

ภิกษุทั้งหลาย ความพรากจากโยคะ ๔ ประการนี้ ๔ ประการอะไรบ้าง คือ

(๑) ความพรากจากกามโยคะ (กามโยควิสํโยโค)[๑]

(๒) ความพรากจากภวโยคะ (ภวโยควิสํโยโค)

(๓) ความพรากจากทิฏฐิโยคะ (ทิฏฺฐิโยควิสํโยโค)

(๔) ความพรากจากอวิชชาโยคะ (อวิชฺชาโยควิสํโยโค)

ภิกษุทั้งหลาย ก็ความพรากจากกามโยคะเป็นอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมรู้ชัดซึ่งความเกิด (สมุทย) ความตั้งอยู่ไม่ได้ (อตฺถงฺคม) คุณ (อสฺสาท) โทษ (อาทีนว) และอุบายเครื่องสลัดออก (นิสฺสรณ) แห่งกามทั้งหลาย ตามความเป็นจริง เมื่อเขารู้ชัดซึ่งความเกิด ความตั้งอยู่ไม่ได้ คุณ โทษ และอุบายเครื่องสลัดออกแห่งกามทั้งหลาย ตามความเป็นจริง ความกำหนัดเพราะกาม ความเพลิดเพลินเพราะกาม ความเยื่อใยเพราะกาม ความหมกมุ่นเพราะกาม ความกระหายเพราะกาม ความเร่าร้อนเพราะกาม ความหยั่งลงในกาม

๑. บุคคลผู้พรากแล้วจากกามโยคะ (กามโยควิสํยุตฺโต) (แต่) ยังประกอบด้วยภวโยคะ เป็นอนาคามี ไม่มาสู่ความเป็นอย่างนี้. บุคคลผู้พรากแล้วจากกามโยคะ พรากแล้วจากภวโยคะ (ภวโยควิสํยุตฺโต) เป็นอรหันต์ สิ้นอาสวะแล้ว. –บาลี อิติวุ. ขุ. ๒๕/๓๐๓/๒๗๖.

ความทะยานอยากเพราะกามในกามทั้งหลาย ย่อมไม่เกิดขึ้น ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ความพรากจากกามโยคะ.

ความพรากจากกามโยคะเป็นดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ความพรากจากภวโยคะเป็นอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมรู้ชัดซึ่งความเกิด ความตั้งอยู่ไม่ได้ คุณ โทษ และอุบายเครื่องสลัดออก แห่งภพทั้งหลายตามความเป็นจริง เมื่อเขารู้ชัดซึ่งความเกิด ความตั้งอยู่ไม่ได้ คุณ โทษ และอุบายเครื่องสลัดออกแห่งภพทั้งหลายตามความเป็นจริง ความกำหนัดเพราะภพ ความเพลิดเพลินเพราะภพ ความเยื่อใยเพราะภพ ความหมกมุ่นเพราะภพ ความกระหายเพราะภพ ความเร่าร้อนเพราะภพ ความหยั่งลงในภพ และความทะยานอยากเพราะภพในภพทั้งหลาย ย่อมไม่เกิดขึ้น ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ความพรากจากภวโยคะ.

ความพรากจากกามโยคะ ความพรากจากภวโยคะเป็นดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ความพรากจากทิฏฐิโยคะเป็นอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมรู้ชัดซึ่งความเกิด ความตั้งอยู่ไม่ได้ คุณ โทษ และอุบายเครื่องสลัดออก แห่งทิฏฐิทั้งหลาย

ตามความเป็นจริง เมื่อเขารู้ชัดซึ่งความเกิด ความตั้งอยู่ไม่ได้ คุณ โทษ และอุบายเครื่องสลัดออกแห่งทิฏฐิทั้งหลาย ตามความเป็นจริง ความกำหนัดเพราะทิฏฐิ ความเพลิดเพลินเพราะทิฏฐิ ความเยื่อใยเพราะทิฏฐิ ความหมกมุ่นเพราะทิฏฐิ ความกระหายเพราะทิฏฐิ ความเร่าร้อนเพราะทิฏฐิ ความหยั่งลงในทิฏฐิ และความทะยานอยากเพราะทิฏฐิในทิฏฐิทั้งหลาย ย่อมไม่เกิดขึ้น ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ความพรากจากทิฏฐิโยคะ.

ความพรากจากกามโยคะ ความพรากจากภวโยคะ ความพรากจากทิฏฐิโยคะเป็นดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ความพรากจากอวิชชาโยคะเป็นอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมรู้ชัดซึ่งความเกิด ความตั้งอยู่ไม่ได้ คุณ โทษ และอุบายเครื่องสลัดออก แห่งผัสสายตนะ ๖ ประการ ตามความเป็นจริง เมื่อเขารู้ชัดซึ่งความเกิด ความตั้งอยู่ไม่ได้ คุณ โทษ และอุบายเครื่องสลัดออกแห่งผัสสายตนะ ๖ ประการ ตามความเป็นจริง ความไม่รู้ ความไม่หยั่งรู้ในผัสสายตนะ ๖ ประการ ย่อมไม่เกิดขึ้น ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ความพรากจากอวิชชาโยคะ.

ความพรากจากกามโยคะ ความพรากจากภวโยคะ ความพรากจากทิฏฐิโยคะ ความพรากจากอวิชชาโยคะเป็นดังนี้.

บุคคลผู้พรากจากอกุศลธรรมอันเป็นบาป อันเป็นเครื่องเศร้าหมอง เป็นเหตุให้มีภพใหม่ มีความกระสับกระส่าย มีผลเป็นทุกข์ มีชาติ ชราและมรณะต่อไป เพราะฉะนั้น เราจึงเรียกว่า ผู้เกษมจากโยคะ (โยคกฺเขมี).

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้คือ ความพรากจากโยคะ ๔ ประการ.

สัตว์ทั้งหลายผู้ประกอบแล้วด้วยกามโยคะ (กามโยเคน สํยุตฺตา) ด้วยภวโยคะ ด้วยทิฏฐิโยคะ และถูกอวิชชากระทำในเบื้องหน้าแล้ว มีปกติไปสู่ชาติและมรณะ ย่อมไปสู่สังสารวัฏ.

ส่วนสัตว์เหล่าใดรอบรู้แล้ว ซึ่งกามทั้งหลายและภวโยคะ โดยประการทั้งปวง ถอนขึ้นได้แล้วซึ่งทิฏฐิโยคะ และพรากออกได้โดยเด็ดขาดซึ่งอวิชชา สัตว์เหล่านั้นแลเป็นผู้พรากจากโยคะทั้งปวง (สพฺพโยควิสํยุตฺตา) เป็นมุนีผู้ล่วงพ้นโยคะเสียได้.

ความดับสนิทไม่เหลือของโลก หาพบในกายนี้ ๕๐

–บาลี จตุกฺก. อํ. ๒๑/๖๗/๔๖.

ภิกษุทั้งหลาย เราได้กล่าวกะโรหิตัสสเทวบุตรนั้นว่า

อาวุโส ที่สุดโลกแห่งใด อันสัตว์ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุบัติ เราไม่กล่าวการรู้ การเห็น การถึงที่สุดโลกนั้น เพราะการไป.

อาวุโส เมื่อยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลกแล้ว เราย่อมไม่กล่าวซึ่งการกระทำที่สุดแห่งทุกข์.

อาวุโส ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้ ที่ยังประกอบด้วยสัญญาและใจนี่เอง เราได้บัญญัติโลก เหตุให้เกิดโลก ความดับสนิทไม่เหลือของโลก และทางดำเนินให้ถึงความดับสนิทไม่เหลือของโลกไว้ ดังนี้.

ยาถ่ายอันเป็นอริยะ ๕๑

-บาลี ทสก. อํ. ๒๔/๒๓๗/๑๐๘.

ภิกษุทั้งหลาย แพทย์ทั้งหลาย ย่อมให้ยาถ่ายเพื่อกำจัดโรค ที่มีน้ำดีเป็นเหตุบ้าง ที่มีเสมหะเป็นเหตุบ้าง ที่มีลมเป็นเหตุบ้าง ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า ยาถ่ายชนิดนั้นมีอยู่ มิใช่ไม่มี แต่ว่ายาถ่ายชนิดนั้น บางทีก็ได้ผล บางทีก็ไม่ได้ผล.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดง ยาถ่ายอันเป็นอริยะ (อริย วิเรจนํ) อันเป็นยาถ่ายที่ได้ผลโดยส่วนเดียว ไม่มีที่จะไม่ได้ผล เป็นยาถ่ายซึ่งอาศัยแล้ว สัตว์ที่มีความเกิดเป็นธรรมดา (ชาติธมฺมา สตฺตา) จะพ้นจากความเกิด สัตว์ที่มีความแก่เป็นธรรมดา (ชราธมฺมา สตฺตา) จะพ้นจากความแก่ สัตว์ที่มีความตายเป็นธรรมดา (มรณธมฺมา สตฺตา) จะพ้นจากความตาย สัตว์ที่มีโสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลายเป็นธรรมดา (โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสธมฺมา สตฺตา) จะพ้นจากโสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย พวกเธอจงฟัง จงทำในใจให้ดี เราจักกล่าว.

ภิกษุทั้งหลาย ยาถ่ายอันเป็นอริยะ ที่ได้ผลโดยส่วนเดียว ไม่มีที่จะไม่ได้ผล เป็นยาถ่ายซึ่งอาศัยแล้ว สัตว์ที่มีความเกิดเป็นธรรมดา จะพ้นจากความเกิด สัตว์ที่มีความแก่

เป็นธรรมดา จะพ้นจากความแก่ สัตว์ที่มีความตายเป็นธรรมดา จะพ้นจากความตาย สัตว์ที่มีโสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลายเป็นธรรมดา จะพ้นจากโสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลายได้นั้นเป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาทิฏฐิ ย่อมระบายมิจฉาทิฏฐิออกได้ กล่าวคือ บาปอกุศลธรรมเป็นอเนกเกิดขึ้นเพราะมิจฉาทิฏฐิเป็นปัจจัยเหล่าใด บาปอกุศลธรรมเหล่านั้นเป็นสิ่งที่เขาระบายออกได้แล้ว และกุศลธรรมเป็นอเนก ที่มีสัมมาทิฏฐิเป็นปัจจัย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาสังกัปปะ ย่อมระบายมิจฉาสังกัปปะออกได้ ...

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาวาจา ย่อมระบายมิจฉาวาจาออกได้ ...

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมากัมมันตะ ย่อมระบายมิจฉากัมมันตะออกได้ ...

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาอาชีวะ ย่อมระบายมิจฉาอาชีวะออกได้ ...

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาวายามะ ย่อมระบายมิจฉาวายามะออกได้ ...

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาสติ ย่อมระบายมิจฉาสติออกได้ ...

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาสมาธิ ย่อมระบายมิจฉาสมาธิออกได้ ...

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาญาณะ ย่อมระบายมิจฉาญาณะออกได้ ...

ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีสัมมาวิมุตติ ย่อมระบายมิจฉา-วิมุตติออกได้ กล่าวคือ บาปอกุศลธรรมเป็นอเนกเกิดขึ้นเพราะมิจฉาวิมุตติเป็นปัจจัยเหล่าใด บาปอกุศลธรรมเหล่านั้น เป็นสิ่งที่เขาระบายออกได้แล้ว และกุศลธรรมเป็นอเนก ที่มีสัมมาวิมุตติเป็นปัจจัย ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล ยาถ่ายอันเป็นอริยะ อันเป็นยาถ่ายที่ได้ผลโดยส่วนเดียว ไม่มีที่จะไม่ได้ผล เป็นยาถ่ายซึ่งอาศัยแล้ว สัตว์ที่มีความเกิดเป็นธรรมดา จะพ้นจากความเกิด สัตว์ที่มีความแก่เป็นธรรมดา จะพ้นจากความแก่ สัตว์ที่มีความตายเป็นธรรมดา จะพ้นจากความตาย สัตว์ที่มีโสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลายเป็นธรรมดา จะพ้นจากโสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย.

สิ่งที่ปุถุชนยึดถือ ๕๒

–บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๑๘๗/๒๕๘.

ภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้ เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีอวิชชาเป็นเครื่องกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ที่สุดเบื้องต้นย่อมไม่ปรากฏ.

ภิกษุทั้งหลาย สุนัขที่เขาผูกไว้ด้วยเชือก ถูกล่ามไว้ที่หลักหรือเสาอันมั่นคง ถ้าแม้มันเดิน มันก็ย่อมเดินใกล้หลักหรือเสานั้นเอง ถ้าแม้มันยืน มันก็ย่อมยืนใกล้หลักหรือเสานั้นเอง ถ้าแม้มันนั่ง มันก็ย่อมนั่งใกล้หลักหรือเสานั้นเอง ถ้าแม้มันนอน มันก็ย่อมนอนใกล้หลักหรือเสานั้นเอง แม้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมตามเห็นรูปว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ย่อมตามเห็นเวทนา ... สัญญา ... สังขารทั้งหลาย ... วิญญาณว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ปุถุชนนั้น ถ้าแม้เดินอยู่ เขาก็ย่อมเดินใกล้อุปาทานขันธ์ ๕ เหล่านี้นั้นเอง ถ้าแม้ยืนอยู่ เขาก็ย่อมยืนใกล้อุปาทานขันธ์ ๕ เหล่านี้นั้นเอง ถ้าแม้นั่งอยู่ เขาก็ย่อมนั่งใกล้

อุปาทานขันธ์ ๕ เหล่านี้นั้นเอง ถ้าแม้นอนอยู่ เขาย่อมนอนใกล้อุปาทานขันธ์ ๕ เหล่านี้นั้นเอง.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล เธอทั้งหลาย พึงพิจารณาจิตของตนเนือง ๆ ว่า จิตนี้เศร้าหมองแล้วด้วยราคะ โทสะ โมหะ สิ้นกาลนาน ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย ย่อมเศร้าหมองเพราะจิตเศร้าหมอง สัตว์ทั้งหลายย่อมบริสุทธิ์เพราะจิตผ่องแผ้ว (จิตฺตโวทานา) ... .

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนช่างย้อม หรือช่างเขียน เมื่อมีน้ำย้อมคือครั่ง ขมิ้น คราม หรือสีแดงอ่อน ก็จะพึงเขียนรูปสตรี หรือรูปบุรุษ ลงที่แผ่นกระดาษ หรือฝาผนัง หรือผืนผ้า ซึ่งเกลี้ยงเกลา ได้ครบทุกส่วน ภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อจะให้เกิด ย่อมทำรูปนั่นแหละให้เกิด เมื่อจะให้เกิด ย่อมทำเวทนานั่นแหละให้เกิด เมื่อจะให้เกิด ย่อมทำสัญญานั่นแหละให้เกิด เมื่อจะให้เกิด ย่อมทำสังขารนั่นแหละให้เกิด เมื่อจะให้เกิด ย่อมทำวิญญาณนั่นแหละให้เกิด.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นว่าอย่างไร ... เวทนา ... สัญญา ... สังขารทั้งหลาย ... วิญญาณ เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขารทั้งหลาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

ขันธ์ ๕ ไม่ใช่ของเรา ๕๓

-บาลี มู. ม. ๑๒/๒๗๙/๒๘๗., -บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๔๒/๗๑.

... ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล ถ้าแม้ว่าชนเหล่าอื่นพึงด่าว่า บริภาษ โกรธเคือง เบียดเบียน กระทบกระเทียบพวกเธอ พวกเธอไม่พึงมีความอาฆาต ไม่พึงมีความขุ่นเคือง ไม่พึงมีความไม่ชอบใจในชนเหล่าอื่นนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล แม้จะมีใครมาสักการะ เคารพ นับถือ บูชาพวกเธอ พวกเธอไม่พึงมีความยินดี ไม่พึงมีความโสมนัส หรือไม่มีความเคลิ้มใจไปตามสิ่งเหล่านั้น ภิกษุทั้งหลาย ถ้ามีใครมาสักการะเคารพ นับถือ บูชาพวกเธอ พวกเธอพึงมีความคิดอย่างนี้ว่า ก่อนหน้านี้เรามีความรู้สึกตัวทั่วถึงอย่างไร บัดนี้เราก็ต้องทำความรู้สึกตัวทั่วถึงอย่างนั้น ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล สิ่งใดไม่ใช่ของเธอ สิ่งนั้นเธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย อะไรเล่า ที่ไม่ใช่ของเธอ.

ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนอะไร ๆ ในเชตวันนี้ ที่เป็นหญ้า เป็นไม้ เป็นกิ่งไม้ เป็นใบไม้ ที่คนเขาขนไปทิ้ง หรือเผาเสีย หรือทำตามสมควรแก่เหตุ พวกเธอรู้สึกอย่างนี้บ้างหรือไม่ว่า คนเขาขนเราไป หรือเผาเรา หรือทำแก่เรา ตามสมควรแก่เหตุ.

ไม่รู้สึกอย่างนั้นเลย พระเจ้าข้า.

ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะเหตุว่า ความรู้สึกว่าตัวตน (อตฺตา) ของตน (อตฺตนิยา) ของข้าพระองค์ไม่มีในสิ่งเหล่านั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันใดก็ฉันนั้น รูปไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ.

อายตนะภายใน ๖ ไม่ใช่ของเรา ๕๔

-บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๖๑/๒๑๙.

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดไม่ใช่ของเธอ สิ่งนั้นเธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย อะไรเล่า ที่ไม่ใช่ของเธอ.

ภิกษุทั้งหลาย จักษุ (ตา) ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย โสตะ (หู) ... ฆานะ (จมูก) ... ชิวหา (ลิ้น) ... กายะ (กาย) ... มโน (ใจ) ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือน อะไร ๆ ในเชตวันนี้ ที่เป็นหญ้า เป็นไม้ เป็นกิ่งไม้ เป็นใบไม้ ที่คนเขาขนไปทิ้ง หรือเผาเสีย หรือทำตามสมควรแก่เหตุ พวกเธอรู้สึกอย่างนี้บ้างหรือไม่ว่า คนเขาขนเราไป หรือเผาเรา หรือทำแก่เราตามสมควรแก่เหตุ.

ไม่รู้สึกอย่างนั้นเลย พระเจ้าข้า.

ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะเหตุว่า ความรู้สึกว่าตัวตน (อตฺตา) ของตน (อตฺตนิยา) ของข้าพระองค์ไม่มีในสิ่งเหล่านั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันใดก็ฉันนั้น จักษุไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้น อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ ... โสตะ ... ฆานะ ... ชิวหา ... กายะ ... มโน ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้น อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

อายตนะภายนอก ๖ ไม่ใช่ของเรา | ๕๕

-บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๖๒/๒๒๐.

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดไม่ใช่ของเธอ สิ่งนั้นเธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย อะไรเล่า ที่ไม่ใช่ของเธอ.

ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย เสียง ... กลิ่น ... รส ... โผฏฐัพพะ ... ธรรมไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนอะไร ๆ ในเชตวันนี้ที่เป็นหญ้า เป็นไม้ เป็นกิ่งไม้ เป็นใบไม้ ที่คนเขาขนไปทิ้งหรือเผาเสีย หรือทำตามสมควรแก่เหตุ พวกเธอรู้สึกอย่างนี้บ้างหรือไม่ว่า คนเขาขนเราไป หรือเผาเรา หรือทำแก่เราตามสมควรแก่เหตุ.

ไม่รู้สึกอย่างนั้นเลย พระเจ้าข้า.

ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะเหตุว่า ความรู้สึกว่าตัวตน (อตฺตา) ของตน (อตฺตนิยา) ของข้าพระองค์ไม่มีในสิ่งเหล่านั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันใดก็ฉันนั้น รูปไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้น อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ เสียง ... กลิ่น ... รส ... โผฏฐัพพะ ... ธรรมไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้น อันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ.

จิต มโน วิญญาณ ไม่ใช่ของเรา

๕๖

-บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๑๑๔/๒๓๐.

... ภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ จะพึงเบื่อหน่ายได้บ้าง คลายกำหนัดได้บ้าง หลุดพ้นได้บ้าง ในร่างกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุว่า ความเจริญก็ดี ความเสื่อมก็ดี การเกิดก็ดี การตายก็ดีของร่างกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ ย่อมปรากฏ เพราะเหตุนั้นปุถุชนผู้ไม่ได้สดับจึงเบื่อหน่ายได้บ้าง คลายกำหนัดได้บ้าง หลุดพ้นได้บ้างในร่างกายนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนสิ่งที่เรียกกันว่า **จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง**[๑] ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ไม่อาจจะเบื่อหน่าย ไม่อาจจะคลายกำหนัด ไม่อาจจะหลุดพ้น จากสิ่งนั้นได้เลย ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะเหตุว่า สิ่งที่เรียกกันว่า จิตเป็นต้นนี้ อันปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ได้รวบรัดถือไว้ด้วยตัณหา ได้ยึดถือด้วยทิฏฐิว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ดังนี้มาตลอดกาลช้านาน เพราะเหตุนั้นปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ

๑. พระไตรปิฎกฉบับหลวง ได้แปลบทนี้ว่า แต่ตถาคตเรียกร่างกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง. -ผู้รวบรวม

จึงไม่อาจจะเบื่อหน่าย ไม่อาจจะคลายกำหนัด ไม่อาจจะหลุดพ้นในสิ่งที่เรียกกันว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้างนั้นได้เลย.

ภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ จะพึงเข้าไปยึดถือเอาร่างกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ โดยความเป็นตัวตนยังดีกว่า แต่จะ**เข้าไปยึดถือเอาจิตโดยความเป็นตัวตนไม่ดีเลย** ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะเหตุว่า ร่างกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ เมื่อดำรงอยู่ ๑ ปีบ้าง ๒ ปีบ้าง ๓ ปีบ้าง ๔ ปีบ้าง ๕ ปีบ้าง ๑๐ ปีบ้าง ๒๐ ปีบ้าง ๓๐ ปีบ้าง ๔๐ ปีบ้าง ๕๐ ปีบ้าง ๑๐๐ ปีบ้าง เกินกว่า ๑๐๐ ปีบ้าง ก็ยังมีปรากฏ ภิกษุทั้งหลาย **ส่วนสิ่งที่เรียกกันว่าจิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้างนั้น ดวงหนึ่งเกิดขึ้น ดวงหนึ่งดับไป ตลอดวันตลอดคืน.**

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนวานร เมื่อเที่ยวไปในป่าใหญ่ ย่อมจับกิ่งไม้ ปล่อยกิ่งนั้น จับกิ่งอื่น ปล่อยกิ่งที่จับเดิม เหนี่ยวกิ่งอื่นอีก เช่นนี้เรื่อย ๆ ไป ภิกษุทั้งหลาย ฉันใดก็ฉันนั้นเหมือนกัน สิ่งที่เรียกกันว่าจิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง ดวงหนึ่งเกิดขึ้น ดวงหนึ่งดับไป ตลอดวันตลอดคืน.

ภิกษุทั้งหลาย **อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว** ย่อมกระทำไว้ในใจโดยแยบคายเป็นอย่างดี ซึ่งปฏิจจสมุปบาทนั่นเทียว ดังนี้ว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ย่อมไม่มี เพราะความดับไปแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงดับไป ได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ เพราะมีอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขารทั้งหลาย เพราะมีสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ เพราะมีวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งอวิชชานั้นนั่นเทียว จึงมีความดับแห่งสังขาร เพราะมีความดับแห่งสังขาร จึงมีความดับแห่งวิญญาณ เพราะมีความดับแห่งวิญญาณ จึงมีความดับแห่งนามรูป เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งสฬายตนะ เพราะมีความดับแห่งสฬายตนะ จึงมีความดับแห่งผัสสะ

เพราะมีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั่นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัส อุปายาสะทั้งหลาย จึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย **อริยสาวกผู้ได้สดับ** เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขารทั้งหลาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

อีกสูตรหนึ่ง –บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๑๑๖/๒๓๕. ได้ตรัสช่วงต้น โดยมีเนื้อความเหมือนกันกับสูตรข้างบนนี้ แต่ต่างกันที่อุปมาช่วงท้าย ผู้สนใจสามารถศึกษาได้จากที่มาของพระสูตร. –ผู้รวบรวม

อะไร ๆ ก็ไม่ใช่ของเรา ๕๗

-บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๐๐/๑๔๙.

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดไม่ใช่ของเธอ สิ่งนั้นเธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ

ภิกษุทั้งหลาย อะไรเล่า ที่ไม่ใช่ของเธอ.

ภิกษุทั้งหลาย จักษุ (ตา) ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย จักษุวิญญาณไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย จักษุสัมผัสไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย โสตะ (หู) ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย เสียงไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย โสตวิญญาณไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย โสตสัมผัสไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย ฆานะ (จมูก) ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย กลิ่นไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย ฆานวิญญาณไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย ฆานสัมผัสไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะฆานสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย ชิวหา (ลิ้น) ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย รสไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย ชิวหาวิญญาณไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย ชิวหาสัมผัสไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขม-สุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะชิวหาสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย กายะ (กาย) ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย โผฏฐัพพะไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย กายวิญญาณไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย กายสัมผัสไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขม-สุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย มโน (ใจ) ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย มโนวิญญาณไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย มโนสัมผัสไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนอะไร ๆ ในเชตวันนี้ที่เป็นหญ้า เป็นไม้ เป็นกิ่งไม้ เป็นใบไม้ ที่คนเขาขนไปทิ้งหรือเผาเสีย หรือทำตามสมควรแก่เหตุ พวกเธอรู้สึกอย่างนี้บ้างหรือไม่ว่า คนเขาขนเราไป หรือเผาเรา หรือทำแก่เราตามสมควรแก่เหตุ.

ไม่รู้สึกอย่างนั้นเลย พระเจ้าข้า.

ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะเหตุว่า ความรู้สึกว่าตัวตน (อตฺตา) ของตน (อตฺตนิยา) ของข้าพระองค์ไม่มีในสิ่งเหล่านั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันใดก็ฉันนั้น จักษุ ... รูป ... จักษุวิญญาณ ... จักษุสัมผัส ... สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไป

เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ ... โสตะ ... เสียง ... โสตวิญญาณ ... โสตสัมผัส ... สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ ... ฆานะ ... กลิ่น ... ฆานวิญญาณ ... ฆานสัมผัส ... สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะฆานสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ ... ชิวหา ... รส ... ชิวหาวิญญาณ ... ชิวหาสัมผัส ... สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะชิวหาสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ ... กายะ ... โผฏฐัพพะ ... กายวิญญาณ ... กายสัมผัส ... สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ ... มโน ... ธรรม ... มโนวิญญาณ ... มโนสัมผัส ... สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย ไม่ใช่ของเธอ เธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เธอ.

ขันธ์ ๕ ไม่ใช่ตัวตนของเรา (นัยที่ ๑) | ๕๘

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๒๙-๓๐,๑๐๑/๔๕-๔๗,๑๕๒.

ภิกษุทั้งหลาย **รูปไม่เที่ยง** แม้เหตุปัจจัยที่ให้รูปเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง รูปที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย **เวทนาไม่เที่ยง** แม้เหตุปัจจัยที่ให้เวทนาเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง เวทนาที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย **สัญญาไม่เที่ยง** แม้เหตุปัจจัยที่ให้สัญญาเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง สัญญาที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย **สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง** แม้เหตุปัจจัยที่ให้สังขารทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย **วิญญาณไม่เที่ยง** แม้เหตุปัจจัยที่ให้วิญญาณเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง วิญญาณที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย **รูปเป็นทุกข์** แม้เหตุปัจจัยที่ให้รูปเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ รูปที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย **เวทนาเป็นทุกข์** แม้เหตุปัจจัยที่ให้เวทนาเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ เวทนาที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย **สัญญาเป็นทุกข์** แม้เหตุปัจจัยที่ให้สัญญาเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ สัญญาที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย **สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์** แม้เหตุปัจจัยที่ให้สังขารทั้งหลายเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ สังขารทั้งหลายที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย **วิญญาณเป็นทุกข์** แม้เหตุปัจจัยที่ให้วิญญาณเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ วิญญาณที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย **รูปเป็นอนัตตา** แม้เหตุปัจจัยที่ให้รูปเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา รูปที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตาได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย **เวทนาเป็นอนัตตา** แม้เหตุปัจจัยที่ให้เวทนาเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา เวทนาที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตาได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย **สัญญาเป็นอนัตตา** แม้เหตุปัจจัยที่ให้สัญญาเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา สัญญาที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตาได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย **สังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา** แม้เหตุปัจจัยที่ให้สังขารทั้งหลายเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา สังขารทั้งหลายที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตาได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย **วิญญาณเป็นอนัตตา** แม้เหตุปัจจัยที่ให้วิญญาณเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา วิญญาณที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตาได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย **รูปไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา** (เนตํ มม) **ไม่ใช่เป็นเรา** (เนโสหมสฺมิ) **ไม่ใช่ตัวตนของเรา** (น เมโส อตฺตา) ข้อนี้อริยสาวกพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย **เวทนาไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา** ข้อนี้อริยสาวกพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย **สัญญาไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา** ข้อนี้อริยสาวกพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย **สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา** ข้อนี้อริยสาวกพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย **วิญญาณไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา** ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ข้อนี้อริยสาวกพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขารทั้งหลาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้น ย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

ขันธ์ ๕ ไม่ใช่ตัวตนของเรา (นัยที่ ๒) | ๕๙

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๘๒/๑๒๗.

ภิกษุทั้งหลาย **รูปเป็นอนัตตา** ก็หากรูปนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซร้ รูปก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในรูปว่า ขอรูปของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะรูปเป็นอนัตตา ดังนั้น รูปจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในรูปว่า ขอรูปของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย **เวทนาเป็นอนัตตา** ก็หากเวทนานี้จักเป็นอัตตาแล้วไซร้ เวทนาก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในเวทนาว่า ขอเวทนาของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเวทนาเป็นอนัตตา ดังนั้น เวทนาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในเวทนาว่า ขอเวทนาของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย **สัญญาเป็นอนัตตา** ก็หากสัญญานี้จักเป็นอัตตาแล้วไซร้ สัญญาก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในสัญญาว่า ขอสัญญาของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะ

เหตุที่สัญญาเป็นอนัตตา ดังนั้น สัญญาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในสัญญาว่า ขอสัญญาของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย **สังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา** ก็หากสังขารทั้งหลายนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซร้ สังขารทั้งหลายก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในสังขารทั้งหลายว่า ขอสังขารทั้งหลายของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่สังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา ดังนั้น สังขารทั้งหลายจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในสังขารทั้งหลายว่า ขอสังขารทั้งหลายของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย **วิญญาณเป็นอนัตตา** ก็หากวิญญาณนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซร้ วิญญาณก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในวิญญาณว่า ขอวิญญาณของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่วิญญาณเป็นอนัตตา ดังนั้น วิญญาณจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในวิญญาณว่า ขอวิญญาณของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร เวทนา ... สัญญา ... สังขารทั้งหลาย ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม รูปทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม เวทนาทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม สัญญาทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม สังขารทั้งหลายทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม วิญญาณทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขารทั้งหลาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้น ย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

ขันธ์ ๕ ไม่ใช่ตัวตนของเรา (นัยที่ ๓) | ๖๐

-บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๒๙๒/๖๑๘.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งเมื่อข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะเป็นผู้หลีกออกผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้วอยู่.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร เวทนา ... สัญญา ... สังขารทั้งหลาย ...วิญญาณ เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขารทั้งหลาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้น ย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

ย่อมทำลาย ย่อมไม่ก่อขึ้น ย่อมละทิ้ง ย่อมไม่ถือเอาซึ่งขันธ์ ๕ ๖๑

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๑๐๕/๑๕๘.

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง เมื่อตามระลึก ย่อมตามระลึกถึงชาติก่อน ได้เป็นอันมาก สมณะหรือพราหมณ์ทั้งหมดนั้น ก็ย่อมตามระลึกถึงอุปาทานขันธ์ ๕ หรือขันธ์ใดขันธ์หนึ่งแห่งอุปาทานขันธ์ ก็อุปาทานขันธ์ ๕ อะไรบ้าง คือ

ภิกษุทั้งหลาย ย่อมตามระลึกถึงรูปดังนี้ว่า ในอดีตกาล เราเป็นผู้มีรูปอย่างนี้ ย่อมตามระลึกถึงเวทนาดังนี้ว่า ในอดีตกาล เราเป็นผู้มีเวทนาอย่างนี้ ย่อมตามระลึกถึงสัญญาดังนี้ว่า ในอดีตกาล เราเป็นผู้มีสัญญาอย่างนี้ ย่อมตามระลึกถึงสังขารดังนี้ว่า ในอดีตกาล เราเป็นผู้มีสังขารอย่างนี้ ย่อมตามระลึกถึงวิญญาณดังนี้ว่า ในอดีตกาล เราเป็นผู้มีวิญญาณอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า รูป **เพราะสิ่งนั้นแตกสลาย ดังนั้นจึงเรียกว่า รูป** แตกสลายไปเพราะอะไร แตกสลายไปเพราะความหนาวบ้าง แตกสลายไปเพราะความร้อนบ้าง แตกสลายไปเพราะความหิวบ้าง แตกสลาย

ไปเพราะกระหายบ้าง แตกสลายไปเพราะสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานบ้าง (ฑํสมกสวาตาตปสิรีสป-สมฺผสฺเสนปิ) บ้าง ภิกษุทั้งหลาย เพราะสิ่งนั้นแตกสลาย ดังนั้นจึงเรียกว่า รูป.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า เวทนา **เพราะสิ่งนั้นรู้สึก ดังนั้นจึงเรียกว่า เวทนา** รู้สึกได้ซึ่งอะไร **รู้สึกได้ซึ่งสุขบ้าง รู้สึกได้ซึ่งทุกข์บ้าง รู้สึกได้ซึ่งอทุกขมสุขบ้าง** ภิกษุทั้งหลาย เพราะสิ่งนั้นรู้สึก ดังนั้นจึงเรียกว่า เวทนา.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า สัญญา **เพราะจำได้หมายรู้ จึงเรียกว่าสัญญา** จำได้หมายรู้อะไร จำได้หมายรู้สีเขียวบ้าง สีเหลืองบ้าง สีแดงบ้าง สีขาวบ้าง ภิกษุทั้งหลาย เพราะจำได้หมายรู้ จึงเรียกว่าสัญญา.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า สังขาร **เพราะปรุงแต่งสังขตธรรม จึงเรียกว่าสังขาร** ปรุงแต่งสังขตธรรมอะไร ปรุงแต่งสังขตธรรมคือรูปโดยความเป็นรูป ปรุงแต่งสังขตธรรมคือเวทนาโดยความเป็นเวทนา ปรุงแต่งสังขตธรรมคือสัญญาโดยความเป็นสัญญา ปรุงแต่งสังขตธรรมคือสังขารโดยความเป็นสังขาร ปรุงแต่งสังขตธรรมคือวิญญาณโดยความเป็นวิญญาณ ภิกษุทั้งหลาย เพราะปรุงแต่งสังขตธรรม จึงเรียกว่าสังขาร.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า วิญญาณ **เพราะรู้แจ้ง จึงเรียกว่า วิญญาณ** รู้แจ้งซึ่งอะไร รู้แจ้งรสเปรี้ยวบ้าง รู้แจ้งรสขมบ้าง รู้แจ้งรสเผ็ดบ้าง รู้แจ้งรสหวานบ้าง รู้แจ้งรสขื่นบ้าง รู้แจ้งรสไม่ขื่นบ้าง รู้แจ้งรสเค็มบ้าง รู้แจ้งรสไม่เค็มบ้าง ภิกษุทั้งหลาย เพราะรู้แจ้ง จึงเรียกว่าวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย ในข้อนั้น อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ในกาลนี้เราถูกรูปเคี้ยวกินอยู่ แม้ในกาลอดีต เราก็ถูกรูปเคี้ยวกินแล้ว เหมือนกับที่ถูกรูปอันเป็นปัจจุบันเคี้ยวกินอยู่ในบัดนี้ ถ้าเรานี้ พึงยินดีรูปในอนาคต แม้ในกาลอนาคต เราก็จะถูกรูปเคี้ยวกิน เหมือนกับที่ถูกรูปอันเป็นปัจจุบันเคี้ยวกินอยู่ในบัดนี้ **เธอพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมไม่มีความอาลัยในรูปอันเป็นอดีต ย่อมไม่ยินดีในรูปอันเป็นอนาคต ย่อมเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือแห่งรูปอันเป็นปัจจุบัน.**

ภิกษุทั้งหลาย ในข้อนั้น อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ในกาลนี้เราถูกเวทนา ... ถูกสัญญา ... ถูกสังขาร ... ถูกวิญญาณเคี้ยวกินอยู่ แม้ในกาลอดีต เราก็ถูกเวทนา ... ถูกสัญญา ... ถูกสังขาร ... ถูกวิญญาณเคี้ยวกินแล้ว เหมือนกับที่ถูกเวทนา ... ถูกสัญญา ... ถูกสังขาร ... ถูกวิญญาณอันเป็นปัจจุบันเคี้ยวกินอยู่ในบัดนี้

ถ้าเรานี้ พึงยินดีเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณอันเป็นอนาคต แม้ในกาลอนาคต เราก็จะถูกเวทนา ... ถูกสัญญา ... ถูกสังขาร ... ถูกวิญญาณเคี้ยวกิน เหมือนกับที่ถูกเวทนา ... ถูกสัญญา ... ถูกสังขาร ... ถูกวิญญาณอันเป็นปัจจุบันเคี้ยวกินอยู่ในบัดนี้ เธอพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมไม่มีความอาลัยในเวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขาร ... ในวิญญาณอันเป็นอดีต ย่อมไม่ชื่นชมเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณอันเป็นอนาคต ย่อมเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือแห่งเวทนา ... แห่งสัญญา ... แห่งสังขาร ... แห่งวิญญาณอันเป็นปัจจุบัน.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม รูปทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา (เนตํ มม) ไม่ใช่เป็นเรา (เนโสหมสฺมิ) ไม่ใช่ตัวตนของเรา (น เมโส อตฺตา).

ภิกษุทั้งหลาย เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือ

ปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกนี้ เราเรียกว่า ย่อมทำลาย ย่อมไม่ก่อขึ้น ย่อมละทิ้ง ย่อมไม่ถือเอา ย่อมเรี่ยราย ย่อมไม่รวบรวมเข้าไว้ ย่อมทำให้มอด ย่อมไม่ทำให้ลุกโพลงขึ้น.

อริยสาวกนั้น ย่อมทำลาย ย่อมไม่ก่อขึ้นซึ่งอะไร เธอย่อมทำลาย ย่อมไม่ก่อขึ้นซึ่งรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ.

อริยสาวกนั้น ย่อมละทิ้ง ย่อมไม่ถือเอาซึ่งอะไร เธอย่อมละทิ้ง ย่อมไม่ถือเอาซึ่งรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ.

อริยสาวกนั้น ย่อมเรี่ยราย ย่อมไม่รวบรวมเข้าไว้ซึ่งอะไร เธอย่อมเรี่ยราย ย่อมไม่รวบรวมเข้าไว้ซึ่งรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ.

อริยสาวกนั้น ย่อมทำให้มอด ย่อมไม่ก่อให้ลุกโพลงขึ้นซึ่งอะไร เธอย่อมทำให้มอด ย่อมไม่ก่อให้ลุกโพลงขึ้นซึ่งรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ... แม้ในเวทนา ... แม้ในสัญญา ... แม้ในสังขาร ... แม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกนี้ เราเรียกว่า ย่อมไม่ก่อขึ้น ย่อมไม่ทำลาย แต่เป็นอันว่าทำลายได้แล้วตั้งอยู่ ย่อมไม่ละทิ้ง ย่อมไม่ถือเอา แต่เป็นอันว่าละทิ้งได้แล้วตั้งอยู่ ย่อมไม่เรี่ยราย ย่อมไม่รวบรวมเข้าไว้ แต่เป็นอันว่าเรี่ยรายได้แล้วตั้งอยู่ ย่อมไม่ทำให้มอด ย่อมไม่ทำให้ลุกโพลงขึ้น แต่เป็นอันว่าทำให้มอดได้แล้วตั้งอยู่.

อริยสาวก ย่อมไม่ก่อขึ้น ย่อมไม่ทำลายซึ่งอะไร แต่เป็นอันว่าทำลายได้แล้วตั้งอยู่ เธอย่อมไม่ก่อขึ้น ย่อมไม่ทำลายซึ่งรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ แต่เป็นอันว่าทำลายได้แล้วตั้งอยู่.

อริยสาวก ย่อมไม่ละทิ้ง ย่อมไม่ถือเอาซึ่งอะไร แต่เป็นอันว่าละทิ้งได้แล้วตั้งอยู่ เธอย่อมไม่ละทิ้ง ย่อมไม่ถือเอาซึ่งรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ แต่เป็นอันว่าละทิ้งได้แล้วตั้งอยู่.

อริยสาวก ย่อมไม่เรี่ยราย ย่อมไม่รวบรวมเข้าไว้ซึ่งอะไร แต่เป็นอันว่าเรี่ยรายได้แล้วตั้งอยู่ เธอย่อมไม่เรี่ยราย ย่อมไม่รวบรวมเข้าไว้ซึ่งรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ แต่เป็นอันว่าเรี่ยรายได้แล้วตั้งอยู่.

อริยสาวก ย่อมไม่ทำให้มอด ย่อมไม่ทำให้ลุกโพลงขึ้นซึ่งอะไร แต่เป็นอันว่าทำให้มอดได้แล้วตั้งอยู่ ย่อมไม่ทำให้มอด ย่อมไม่ทำให้ลุกโพลงขึ้นซึ่งรูป ... เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณ แต่เป็นอันว่าทำให้มอดได้แล้วตั้งอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย เทวดาพร้อมด้วยอินทร์ พรหม และปชาบดีย่อมนมัสการภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วอย่างนี้ มาจากที่ไกลทีเดียวว่า ข้าแต่ท่านบุรุษอาชาไนย ข้าแต่ท่านบุรุษผู้สูงสุด ข้าพเจ้าขอนมัสการท่าน เพราะข้าพเจ้าไม่อาจจะทราบสิ่งซึ่งท่านอาศัยแล้วเพ่งอยู่ ดังนี้.

อายตนะภายใน ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา ๖๒

-บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๒๘๗/๕๙๙.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งเมื่อข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะเป็นผู้หลีกออกผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้วอยู่.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร จักษุ (ตา) เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร โสตะ (หู) ... ฆานะ (จมูก) ... ชิวหา (ลิ้น) ... กายะ (กาย) ... มโน (ใจ) เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักษุ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโสตะ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในฆานะ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในชิวหา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในกายะ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในมโน เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้น ย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

อายตนะภายนอก ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา ๖๓

-บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๒๘๘/๖๐๒.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งเมื่อข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะเป็นผู้หลีกออกผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้วอยู่.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร เสียง ... กลิ่น ... รส ... โผฏฐัพพะ ... ธรรมเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเสียง ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในกลิ่น ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโผฏฐัพพะ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในธรรม เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

วิญญาณ ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา ๖๔

-บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๒๘๙/๖๐๔.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งเมื่อข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะเป็นผู้หลีกออกผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้วอยู่.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร จักขุวิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร โสตวิญญาณ...ฆานวิญญาณ...ชิวหาวิญญาณ...กายวิญญาณ...มโนวิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักขุวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโสตวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในฆานวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในชิวหาวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในกายวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในมโนวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

ผัสสะ ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา ๖๕

-บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๒๘๙/๖๐๖.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งเมื่อข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะเป็นผู้หลีกออกผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้วอยู่.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร จักขุสัมผัสเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร โสตสัมผัส ... ฆานสัมผัส ... ชิวหาสัมผัส ... กายสัมผัส ... มโนสัมผัสเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรตามเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักขุสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโสตสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในฆานสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในชิวหาสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในกายสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในมโนสัมผัส เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

เวทนา ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา ๖๖

-บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๒๘๙/๖๐๘.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งเมื่อข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะเป็นผู้หลีกออกผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้วอยู่.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร เวทนาที่เกิดจากจักขุสัมผัส เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร เวทนาที่เกิดจากโสตสัมผัส ... เวทนาที่เกิดจากฆานสัมผัส ... เวทนาที่เกิดจากชิวหาสัมผัส ... เวทนาที่เกิดจากกายสัมผัส ... เวทนาที่เกิดจากมโนสัมผัส เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนาที่เกิดจากจักขุสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนาที่เกิดจากโสตสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนาที่เกิดจากฆานสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนาที่เกิดจากชิวหาสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนาที่เกิดจากกายสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนาที่เกิดจากมโนสัมผัส เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

(เนื้อหาในบทที่ ๖๑ (อายตนะภายใน ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา) จนถึงบทที่ ๖๕ (เวทนา ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา) รวมทั้งสิ้น ๕ บท ในสูตรอื่น –บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๖๘/๒๓๕. ตรัสว่า เป็นปฏิปทาที่สัปปายะแก่การบรรลุนิพพาน. –ผู้รวบรวม)

สัญญา ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา ๖๗

-บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๒๙๐/๖๑๐.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งเมื่อข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะเป็นผู้หลีกออกผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้วอยู่.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร รูปสัญญา (ความหมายรู้ในรูป) เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร สัททสัญญา (ความหมายรู้ในเสียง) ... คันธสัญญา (ความหมายรู้ในกลิ่น) ... รสสัญญา (ความหมายรู้ในรส) ... โผฏฐัพพสัญญา (ความหมายรู้ในสัมผัสทางกาย) ... ธัมมสัญญา (ความหมายรู้ในธรรม) เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูปสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัททสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในคันธสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรสสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโผฏฐัพพสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในธัมมสัญญา เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

สัญเจตนา ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา ๖๘

-บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๒๙๐/๖๑๒.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งเมื่อข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะเป็นผู้หลีกออกผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้วอยู่.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร รูปสัญเจตนา (เจตนาในรูป) เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร สัทท-สัญเจตนา (เจตนาในเสียง) ... คันธสัญเจตนา (เจตนาในกลิ่น) ... รสสัญเจตนา (เจตนาในรส) ... โผฏฐัพพสัญเจตนา (เจตนาในสัมผัสทางกาย) ... ธัมมสัญเจตนา (เจตนาในธรรม) เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูปสัญเจตนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัททสัญเจตนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในคันธสัญเจตนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรสสัญเจตนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโผฏฐัพพ-สัญเจตนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในธัมมสัญเจตนา เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้น ย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

ตัณหา ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา ๖๙

-บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๒๙๑/๖๑๔.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งเมื่อข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะเป็นผู้หลีกออกผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้วอยู่.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร รูปตัณหา (ความอยากในรูป) เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร สัททตัณหา (ความอยากในเสียง) ... คันธตัณหา (ความอยากในกลิ่น) ... รสตัณหา (ความอยากในรส) ... โผฏฐัพพตัณหา (ความอยากในสัมผัสทางกาย) ... ธัมมตัณหา (ความอยากในธรรม) เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล อริยสาวกผู้ได้สดับ เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูปตัณหา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัททตัณหา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในคันธตัณหา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรสตัณหา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโผฏฐัพพตัณหา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในธัมมตัณหา เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

ธาตุ ๖ ไม่ใช่ตัวตนของเรา ๗๐

-บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๒๗๑/๖๑๖.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งเมื่อข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะเป็นผู้หลีกออกผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้วอยู่.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรตามเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) ... เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) ... วาโยธาตุ (ธาตุลม) ... อากาสธาตุ (ธาตุคืออากาศ) ... วิญญาณธาตุ (ธาตุคือวิญญาณ) เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรตามเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ราหุล อริยสาวกผู้ได้สดับ เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในปฐวีธาตุ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในอาโปธาตุ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเตโชธาตุ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวาโยธาตุ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในอากาสธาตุ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณธาตุ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่ได้มี ดังนี้.

เมื่อละอวิชชาได้ ความเห็นว่า เรามีอยู่ ย่อมไม่มี ๗๑

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๕๗/๙๔.

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง เมื่อสำคัญเห็น ย่อมสำคัญเห็นซึ่งอัตตา (ตน) มีอย่างต่าง ๆ สมณพราหมณ์เหล่านั้นทั้งหมด ย่อมสำคัญเห็นซึ่งอุปาทานขันธ์ทั้ง ๕ อย่างบ้าง หรือว่า ย่อมสำคัญเห็นซึ่งอุปาทานขันธ์ขันธ์ใดขันธ์หนึ่ง ในบรรดาอุปาทานขันธ์ทั้ง ๕ เหล่านั้นบ้าง.

ภิกษุทั้งหลาย อุปาทานขันธ์ทั้ง ๕ อะไรบ้าง ภิกษุทั้งหลาย ในโลกนี้ ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับแล้ว ไม่ได้เห็นพระอริยะทั้งหลาย ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยะ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของพระอริยะ ไม่เห็นสัปบุรุษทั้งหลาย ไม่ฉลาดในธรรมของสัปบุรุษ ไม่ได้รับการแนะนำในธรรมของสัปบุรุษ เขาย่อมสำคัญเห็นซึ่งรูป โดยความเป็นตนบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่งตนว่ามีรูปบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่งรูปในตนบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่งตนในรูปบ้าง เขาย่อมสำคัญเห็นซึ่งเวทนา โดยความเป็นตนบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่งตนว่ามีเวทนาบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่งเวทนาในตนบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่งตนในเวทนาบ้าง เขาย่อมสำคัญเห็นซึ่งสัญญา

โดยความเป็นตนบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่งตนว่ามีสัญญาบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่งสัญญาในตนบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่งตนในสัญญาบ้าง เขาย่อมสำคัญเห็นซึ่งสังขารทั้งหลาย โดยความเป็นตนบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่งตนว่ามีสังขารบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่งสังขารทั้งหลายในตนบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่งตนในสังขารทั้งหลายบ้าง เขาย่อมสำคัญเห็นซึ่งวิญญาณโดยความเป็นตนบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่งตนว่ามีวิญญาณบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่งวิญญาณในตนบ้าง ย่อมสำคัญเห็นซึ่งตนในวิญญาณบ้าง.

การสำคัญเห็นด้วยอาการอย่างนี้ เป็นอันว่าการถือมั่น (อธิคตํ) ของบุคคลนั้นว่า เรามีอยู่ ย่อมมี ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลนั้นถือมั่นว่า เรามีอยู่ (อสฺมีติ) ดังนี้แล้ว ลำดับนั้น การก้าวลงแห่งอินทรีย์ทั้งหลาย ๕ ประการ ย่อมมีขึ้น (ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อวกฺกนฺติ) ได้แก่ อินทรีย์คือตา อินทรีย์คือหู อินทรีย์คือจมูก อินทรีย์คือลิ้น อินทรีย์คือกาย.

ภิกษุทั้งหลาย มโนมีอยู่ ธรรมทั้งหลายมีอยู่ อวิชชาธาตุมีอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อปุถุชนผู้ไม่ได้สดับแล้ว ถูกเวทนาอันเกิดจากอวิชชาสัมผัสถูกต้องแล้ว เขาย่อมมีความถือมั่นว่าเรามีอยู่ (อสฺมีติ) ดังนี้บ้าง ว่านี้เป็นเรา (อยมหมสฺมีติ) ดังนี้บ้าง ว่าเราจักมี (ภวิสฺสํอิติ) ดังนี้บ้าง ว่าเราจักไม่มี (น ภวิสฺสํอิติ) ดังนี้บ้าง ว่าเราจักเป็นสัตว์มีรูป (รูปี ภวิสฺสํอิติ) ดังนี้บ้าง ว่าเราจักเป็นสัตว์ไม่มีรูป (อรูปี ภวิสฺสํอิติ) ดังนี้บ้าง ว่าเราจักเป็นสัตว์มีสัญญา (สญฺญีภวิสฺสํอิติ) ดังนี้บ้าง ว่าเราจักเป็นสัตว์ไม่มีสัญญา (อสญฺญีภวิสฺสํอิติ) ดังนี้บ้าง ว่าเราจักเป็นสัตว์มีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ (เนวสญฺญินาสญฺญี ภวิสฺสํอิติ) ดังนี้บ้าง.

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ทั้งหลาย ๕ ประการ ย่อมตั้งอยู่เพราะการสำคัญเห็นด้วยอาการอย่างนี้ เมื่อเป็นเช่นนี้ **อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว ย่อมละอวิชชาเสียได้** วิชชาย่อมเกิดขึ้น เพราะความจางคลายไปแห่งอวิชชา เพราะความเกิดขึ้นแห่งวิชชา อริย**สาวกนั้น ย่อมไม่มีความถือมั่นว่าเรามีอยู่** ดังนี้บ้าง ว่า**นี้เป็นเรา** ดังนี้บ้าง ว่า**เราจักมี** ดังนี้บ้าง ว่า**เราจักไม่มี** ดังนี้บ้าง ว่า**เราจักเป็นสัตว์มีรูป** ดังนี้บ้าง ว่าเรา**จักเป็นสัตว์ไม่มีรูป** ดังนี้บ้าง ว่า**เราจักเป็นสัตว์มีสัญญา** ดังนี้บ้าง ว่า**เราจักเป็นสัตว์ไม่มีสัญญา** ดังนี้บ้าง ว่า**เราจักเป็นสัตว์มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่** ดังนี้บ้าง.

หมายเหตุ นอกจากพระสูตรที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้แล้ว พระศาสดายังได้ตรัสถึงเรื่องสัตว์และข้อปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นจากความเป็นสัตว์ไว้อีกมาก คณะงานธัมมะฯ ได้รวบรวมมาไว้เพียงบางส่วนเท่านั้น ผู้สนใจสามารถศึกษาเพิ่มเติมได้จาก หนังสือพุทธวจน-หมวดธรรม เล่ม ๑-๑๘ / แอปพลิเคชันตรวจหาและเทียบเคียงพุทธวจนจากพระไตรปิฎก (E-Tipitaka) และจากพระไตรปิฎก.

ขอนอบน้อมแด่

ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ

พระองค์นั้นด้วยเศียรเกล้า

ตถาคตสาวก

(สาวกตถาคต)

คณะงานธัมมะ วัดนาป่าพง

(กลุ่มอาสาสมัครพุทธวจน-หมวดธรรม)

มูลนิธิพุทธโฆษณ์

มูลนิธิแห่งมหาชนชาวพุทธ ผู้ซึ่งชัดเจน และมั่นคงในพุทธวจน

เริ่มจากชาวพุทธกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่ง ได้มีโอกาสมาฟังธรรมบรรยายจากท่านพระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล ที่เน้นการนำพุทธวจน (ธรรมวินัยจากพุทธโอษฐ์ที่พระพุทธองค์ทรงยืนยันว่าทรงตรัสไว้ดีแล้ว บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ทั้งเนื้อ ความและพยัญชนะ) มาใช้ในการถ่ายทอดบอกสอน ซึ่งเป็นรูปแบบการแสดงธรรมที่ตรงตามพุทธบัญญัติตามที่ ทรงรับสั่งแก่พระอรหันต์ ๖๐ รูปแรกที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันในการประกาศพระสัทธรรม และ**เป็นลักษณะเฉพาะที่ภิกษุในครั้งพุทธกาลใช้เป็นมาตรฐานเดียว**

หลักพุทธวจนนี้ ได้เข้ามาตอบคำถาม ต่อความลังเลสงสัย ได้เข้ามาสร้างความชัดเจน ต่อความพร่าเลือนสับสน ในข้อธรรมต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมชาวพุทธ ซึ่งทั้งหมดนี้ เป็นผลจากสาเหตุเดียวคือ การไม่ใช้คำของพระพุทธเจ้าเป็นตัวตั้งต้นในการศึกษาเล่าเรียน

ด้วยศรัทธาอย่างไม่หวั่นไหวต่อองค์สัมมาสัมพุทธะ ในฐานะพระศาสดา ท่านพระอาจารย์คึกฤทธิ์ ได้ประกาศอย่างเป็นทางการว่า “อาตมาไม่มีคำสอนของตัวเอง” และใช้เวลาที่มีอยู่ ไปกับการรับสนองพุทธประสงค์ ด้วยการโฆษณาพุทธวจนเพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม และความประสานเป็นหนึ่งเดียวของชาวพุทธ

เมื่อกลับมาใช้หลักพุทธวจน เหมือนที่เคยเป็นในครั้งพุทธกาล สิ่งที่เกิดขึ้นคือ ความชัดเจนสอดคล้องลงตัว ในความรู้ความเข้าใจ ไม่ว่าในแง่ของหลักธรรมตลอดจนมรรควิธีที่ตรง และสามารถนำไปใช้ปฏิบัติให้เกิดผล รู้เห็นประจักษ์ได้จริงด้วยตนเองทันที ด้วยเหตุนี้ **ชาวพุทธที่เห็นคุณค่าในคำของพระพุทธเจ้าจึงขยายตัวมากขึ้นเรื่อย ๆ เกิดเป็น “กระแสพุทธวจน”** ซึ่งเป็นพลังเงียบที่กำลังจะกลายเป็นคลื่นลูกใหม่ ในการกลับไปใช้ระบบการเรียนรู้พระสัทธรรม เหมือนดังครั้งพุทธกาล

ด้วยการขยายตัวของกระแสพุทธวจนนี้ สื่อธรรมที่เป็นพุทธวจน ไม่ว่าจะเป็นหนังสือ หรือซีดี ซึ่งแจกฟรีแก่ญาติโยมเริ่มมีไม่พอเพียงในการแจก ทั้งนี้เพราะจำนวนของผู้ที่สนใจเห็นความสำคัญของพุทธวจน ได้ขยายตัวมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ประกอบกับว่าท่านพระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล เคร่งครัดในข้อวัตรปฏิบัติที่พระศาสดาบัญญัติไว้ อันเป็นธรรมวินัยที่ออกจากพระโอษฐ์ของตถาคตโดยตรง การเผยแผ่พุทธวจนที่ผ่านมา จึงเป็นไปในลักษณะสันโดษตามมีตามได้ เมื่อมีโยมมาปวารณาเป็นเจ้าภาพในการจัดพิมพ์ ได้มาจำนวนเท่าไหร่ ก็ทยอยแจกไปตามที่มีเท่านั้น เมื่อมีมา ก็แจกไป เมื่อหมด ก็คือหมด

เนื่องจากว่า หน้าที่ในการดำรงพระสัทธรรมให้ตั้งมั่นสืบไป ไม่ได้ผูกจำกัดอยู่แต่เพียงพุทธสาวกในฐานะของสงฆ์เท่านั้น ฆราวาสกลุ่มหนึ่งซึ่งเห็นความสำคัญของพุทธวจน จึงรวมตัวกันเข้ามาช่วยขยายผลในสิ่งที่ท่านพระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโลทำอยู่แล้ว นั่นคือ การนำพุทธวจนมาเผยแพร่โฆษณา โดยพิจารณาตัดสินใจจดทะเบียนจัดตั้งเป็นมูลนิธิอย่างถูกต้องตามกฎหมาย เพื่อให้การดำเนินการต่าง ๆ ทั้งหมดอยู่ในรูปแบบที่โปร่งใส เปิดเผย และเปิดกว้างต่อสาธารณชนชาวพุทธทั่วไป

สำหรับผู้ที่เห็นความสำคัญของพุทธวจน และมีความประสงค์ที่จะดำรงพระสัทธรรมให้ตั้งมั่น ด้วยวิธีของพระพุทธเจ้า สามารถสนับสนุนการดำเนินการตรงนี้ได้ด้วยวิธีง่าย ๆ นั่นคือ **เข้ามาใส่ใจศึกษาพุทธวจน และนำไปใช้ปฏิบัติด้วยตนเอง** เมื่อรู้ประจักษ์ เห็นได้ด้วยตนแล้ว ว่ามรรควิธีที่ได้จากการทำความเข้าใจ โดยใช้คำของพระพุทธเจ้าเป็นตัวตั้งต้นนั้น นำไปสู่ความเห็นที่ถูกต้อง ในหลักธรรมอันสอดคล้องเป็นเหตุเป็นผล และเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียว กระทั่งได้ผลตามจริง ทำให้เกิดมีจิตศรัทธา ในการช่วยเผยแพร่ขยายสื่อพุทธวจน เพียงเท่านี้ คุณก็คือหนึ่งหน่วยในขบวน “พุทธโฆษณ์” แล้ว

นี่คือเจตนารมณ์ของมูลนิธิพุทธโฆษณ์ นั่นคือเป็น**มูลนิธิแห่งมหาชนชาวพุทธ ซึ่งชัดเจน และมั่นคงในพุทธวจน**

ผู้ที่สนใจรับสื่อธรรมที่เป็นพุทธวจน เพื่อไปใช้ศึกษาส่วนตัว
หรือนำไปแจกเป็นธรรมทาน แก่พ่อแม่พี่น้อง ญาติ หรือเพื่อน
สามารถมารับได้ฟรี ที่วัดนาป่าพง
หรือตามที่พระอาจารย์คึกฤทธิ์ได้รับนิมนต์ไปแสดงธรรมนอกสถานที่

สำหรับรายละเอียดกิจธรรมต่าง ๆ ภายใต้เครือข่ายพุทธวจนโดยวัดนาป่าพง ค้นหาข้อมูลได้จาก
www.buddhakos.org หรือ **www.watnapp.com**

หากมีความจำนงที่จะรับไปแจกเป็นธรรมทานในจำนวนหลายสิบชุด
ขอความกรุณาแจ้งความจำนงได้ที่

มูลนิธิพุทธโฆษณ์
ประสานงานและเผยแผ่ : เลขที่ ๒๙/๓ หมู่ที่ ๗
ถนนเลียบคลอง ๑๐ ฝั่งตะวันออก
ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ๑๒๑๕๐
โทรศัพท์ ๐๘ ๒๒๒๒ ๕๗๙๐-๙๔, ๐๘ ๕๐๕๘ ๖๘๘๘, ๐๘ ๑๕๑๓ ๑๖๑๑
โทรสาร ๐ ๒๑๕๙ ๐๕๒๖
เว็บไซต์ : www.buddhakos.org อีเมล์ : buddhakos@hotmail.com

สนับสนุนการเผยแผ่พุทธวจนได้ที่
ชื่อบัญชี "มูลนิธิพุทธโฆษณ์" ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขา คลอง ๑๐ (ธัญบุรี)
ประเภท บัญชีออมทรัพย์ เลขที่บัญชี ๓๑๘-๒-๔๗๔๖๑-๐

วิธีการโอนเงินจากต่างประเทศ
ยื่นแบบฟอร์ม คำขอโอนได้ที่ **ธนาคารไทยพาณิชย์**
Account name: "Buddhakos Foundation"
SWIFT CODE : SICOTHBK
Branch Number : 318
Siam Commercial Bank PCL, Khlong 10(Thanyaburi) Branch,
33/14 Mu 4 Chuchat Road, Bung Sanun Sub District,
Thanyaburi District, Pathum Thani 12110, Thailand
Saving Account Number : 318-2-47461-0

ขอกราบขอบพระคุณแด่

พระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล และคณะสงฆ์วัดนาป่าพง

ที่กรุณาให้คำปรึกษาในการจัดทำหนังสือเล่มนี้

ติดตามการเผยแผ่พระธรรมคำสอนตามหลักพุทธวจน

โดย พระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล ได้ที่

เว็บไซต์

- http://www.watnapp.com : หนังสือ และสื่อธรรมะ บนอินเทอร์เน็ต
- http://media.watnapahpong.org : ศูนย์บริการมัลติมีเดียวัดนาป่าพง
- http://www.buddha-net.com : เครือข่ายพุทธวจน
- http://etipitaka.com : โปรแกรมตรวจหาและเทียบเคียงพุทธวจน
- http://www.watnapahpong.com : เว็บไซต์วัดนาป่าพง
- http://www.buddhakos.org : มูลนิธิพุทธโฆษณ์
- http://www.buddhawajanafund.org : มูลนิธิพุทธวจน
- http://www.ratana5.com : พุทธวจนสมาคม

ดาวน์โหลดโปรแกรมตรวจหาและเทียบเคียงพุทธวจน (E-Tipitaka)

สำหรับคอมพิวเตอร์

- ระบบปฏิบัติการ Windows, Macintosh, Linux
  http://etipitaka.com/download หรือ รับแผ่นโปรแกรมได้ที่วัดนาป่าพง

สำหรับโทรศัพท์เคลื่อนที่และแท็บเล็ต

- ระบบปฏิบัติการ Android
  ดาวน์โหลดได้ที่ Play Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ e-tipitaka
- ระบบปฏิบัติการ iOS (สำหรับ iPad, iPhone, iPod)
  ดาวน์โหลดได้ที่ App Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ e-tipitaka

ดาวน์โหลดโปรแกรมพุทธวจน (Buddhawajana)

เฉพาะสำหรับโทรศัพท์เคลื่อนที่และแท็บเล็ต

- ระบบปฏิบัติการ Android
  ดาวน์โหลดได้ที่ Google Play Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ buddhawajana
- ระบบปฏิบัติการ iOS (สำหรับ iPad, iPhone, iPod)
  ดาวน์โหลดได้ที่ App Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ buddhawajana

วิทยุ

- คลื่น ส.ว.พ. FM ๙๑.๐ MHz ทุกวันพระ เวลา ๑๗.๔๐ น.

บรรณานุกรม

พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง

ร่วมสนับสนุนการจัดทำโดย

คณะงานธัมมะ วัดนาป่าพง (กลุ่มอาสาสมัครพุทธวจน-หมวดธรรม),
คณะศิษย์วัดนาป่าพง, พุทธวจนสมาคม, มูลนิธิพุทธวจน,
พุทธวจนสถาบันภาคกลาง, พุทธวจนสถาบันภาคเหนือ,
พุทธวจนสถาบันภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, พุทธวจนสถาบันภาคตะวันออก,
พุทธวจนสถาบันภาคใต้, พุทธวจนสถาบันภาคตะวันตก,
กลุ่มศิษย์ตถาคต, กลุ่มสมณะศากยะปุตติยะ,
กลุ่มชวนม่วนธรรม, กลุ่มละนันทิ,
กลุ่มพนักงานต้อนรับบนเครื่องบินบริษัทการบินไทย,
กลุ่มมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่,
ชมรมพุทธวจนอุดรธานี,
บจก. สยามคูโบต้า คอร์ปอเรชั่น, บจก. สยามรักษ์,
บจก. เซเว่นสเต็ปส์, บจก. ห้างพระจันทร์โอสถ,
สถานกายภาพบำบัด คิดดีคลินิค,
ร้านต้นมะขามช่างทอง, บ้านเมตตาเรสซิเด้นท์,
บจก. ดีเทลส์ โปรดักส์

แผนที่วัดนาป่าพง

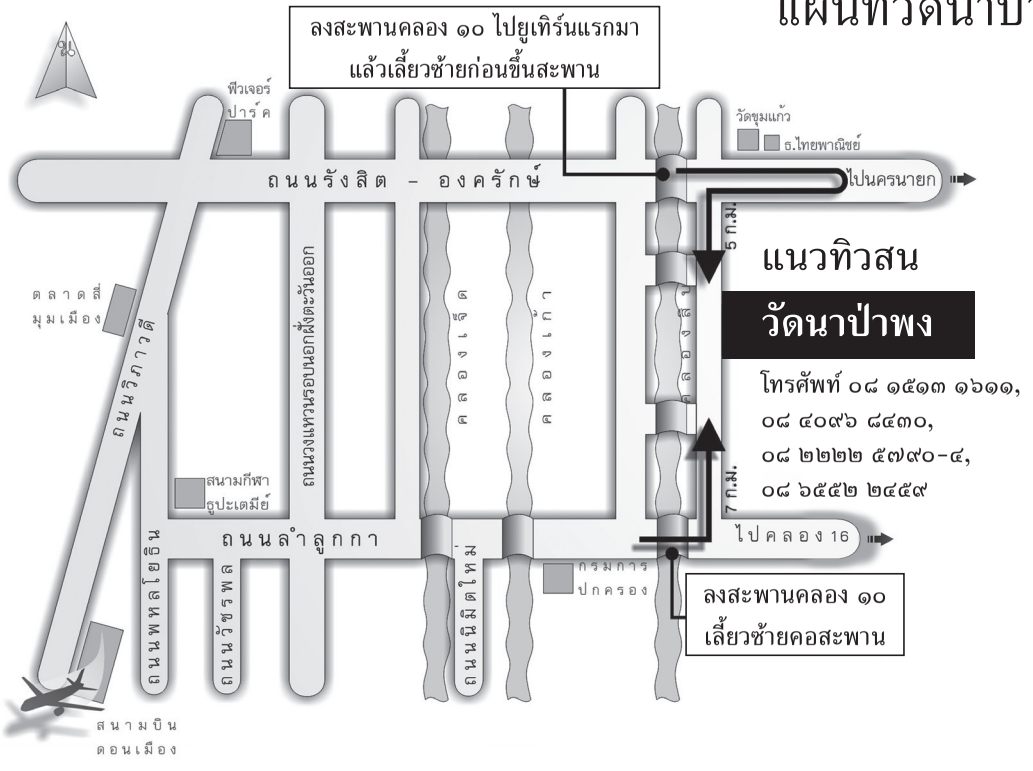

๑๐ พระสูตรของความสำคัญที่ชาวพุทธต้องศึกษา แต่คำสอนจากพระพุทธเจ้าเท่านั้น

ผ่านมา ๒,๕๐๐ กว่าปี
คำสอนทางพระพุทธศาสนาเกิดความหลากหลายมากขึ้น
มีสำนักต่างๆ มากมาย ซึ่งแต่ละหมู่คณะก็มีความเห็นของตน
หามาตรฐานไม่ได้ แม้จะกล่าวในเรื่องเดียวกัน
ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะคำสอนของพระพุทธเจ้าไม่สมบูรณ์
แล้วเราควรเชื่อและปฏิบัติตามใคร?
ลองพิจารณาหาคำตอบง่ายๆ ได้จาก ๑๐ พระสูตร
ซึ่งพระตถาคตทรงเตือนเอาไว้
แล้วตรัสบอกวิธีป้องกันและแก้ไขเหตุเสื่อมแห่งธรรมเหล่านี้.
ขอเชิญมาตอบตัวเองกันเถอะว่า ถึงเวลาแล้วหรือยัง?
ที่พุทธบริษัทจะมีมาตรฐานเพียงหนึ่งเดียว คือ "พุทธวจน" ธรรมวินัย
จากองค์พระสังฆบิดาอันวิญญูชนพึงปฏิบัติและรู้ตามได้เฉพาะตน ดังนี้.

๑.พระองค์ทรงสามารถกำหนดสมาธิ เมื่อจะพูด ทุกถ้อยคำจึงไม่ผิดพลาด

-บาลี มู. ม. ๑๒/๔๕๘/๔๓๐.

อัคคิเวสนะ! เรานั้นหรือ จำเดิมแต่เริ่มแสดง กระทั่งคำสุดท้ายแห่งการกล่าวเรื่องนั้นๆ ย่อม**ตั้งไว้ซึ่งจิตในสมาธินิมิตอันเป็นภายในโดยแท้ ให้จิตดำรงอยู่ ให้จิตตั้งมั่นอยู่ กระทำให้มีจิตเป็นเอก** ดังเช่นที่คนทั้งหลายเคยได้ยินว่าเรากระทำอยู่เป็นประจำ ดังนี้.

๒.แต่ละคำพูดเป็นอกาลิโก คือ ถูกต้องตรงจริงไม่จำกัดกาลเวลา

-บาลี มู. ม. ๑๒/๔๘๕/๔๕๑.

ภิกษุทั้งหลาย! พวกเธอทั้งหลายเป็นผู้ที่เรานำไปแล้วด้วยธรรมนี้ อันเป็น**ธรรมที่บุคคลจะพึงเห็นได้ด้วยตนเอง** (สนฺทิฏฺฐิโก) **เป็นธรรมให้ผลไม่จำกัดกาล** (อกาลิโก) **เป็นธรรมที่ควรเรียกกันมาดู** (เอหิปสฺสิโก) **ควรน้อมเข้ามาใส่ตัว** (โอปนยิโก) **อันวิญญูชนจะพึงรู้ได้เฉพาะตน** (ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ).

๓.คำพูดที่พูดมาทั้งหมดนับแต่วันตรัสรู้นั้น สอดรับไม่ขัดแย้งกัน

-บาลี อิติวุ. ขุ. ๒๕/๓๒๑/๒๙๓.

ภิกษุทั้งหลาย! นับตั้งแต่ราตรี ที่ตถาคตได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ จนกระทั่งถึงราตรีที่ตถาคตปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ตลอดเวลาระหว่างนั้น ตถาคตได้กล่าวสอน พร่ำสอน แสดงออก ซึ่งถ้อยคำใด **ถ้อยคำเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเข้ากันได้โดยประการเดียวทั้งสิ้น** ไม่แย้งกันเป็นประการอื่นเลย.

๔.ทรงบอกเหตุแห่งความอันตรธานของคำสอนเปรียบด้วยกลองศึก

-บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๓๑๑/๖๗๒-๓.

ภิกษุทั้งหลาย! เรื่องนี้เคยมีมาแล้ว กลองศึกของกษัตริย์พวกทสารหะเรียกว่า อานกะ มีอยู่ เมื่อกลองอานกะนี้ มีแผลแตกหรือลิ พวกกษัตริย์ทสารหะได้หาเนื้อไม้อื่นทำเป็นลิ่ม เสริมลงในรอยแตกของกลองนั้น (ทุกคราวไป). ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อเชื่อมปะเข้าหลายครั้งหลายคราวเช่นนั้นนานเข้าก็ถึงสมัยหนึ่ง ซึ่งเนื้อไม้เดิมของตัวกลองหมดสิ้นไป เหลืออยู่แต่เนื้อไม้ที่ทำเสริมเข้าใหม่เท่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย! ฉันใดก็ฉันนั้น ในกาลยืดยาวฝ่ายอนาคต จักมีภิกษุทั้งหลาย สุตตันตะเหล่าใด ที่เป็นคำของตถาคต เป็นข้อความลึก มีความหมายซึ้งเป็นชั้นโลกุตตระ ว่าเฉพาะด้วยเรื่องสุญญตา เมื่อมีผู้นำสุตตันตะเหล่านั้น

มากล่าวอยู่ เธอจักไม่ฟังด้วยดี จักไม่เงี่ยหูฟัง จักไม่ตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และจักไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน ส่วนสุตตันตะเหล่าใดที่นักกวีแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก เมื่อมีผู้นำสุตตันตะที่นักกวีแต่งขึ้นใหม่เหล่านั้นมากล่าวอยู่ เธอจักฟังด้วยดี จักเงี่ยหูฟัง จักตั้งจิต เพื่อจะรู้ทั่วถึง และจักสำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียนไป.

ภิกษุทั้งหลาย! ความอันตรธานของสุตตันตะเหล่านั้น ที่เป็นคำของตถาคต เป็นข้อความลึก มีความหมายซึ้ง เป็นชั้นโลกุตตระ ว่าเฉพาะด้วยเรื่องสุญญตา จักมีได้ด้วยอาการอย่างนี้ แล.

๕.ทรงกำชับให้ศึกษาปฏิบัติเฉพาะจากคำของพระองค์เท่านั้น อย่าฟังคนอื่น

-บาลี ทุก. อํ. ๒๐/๙๑-๙๒/๒๙๒.

ภิกษุทั้งหลาย! พวกภิกษุบริษัทในกรณีนี้ สุตตันตะเหล่าใด ที่กวีแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก เมื่อมีผู้นำสุตตันตะเหล่านั้นมากล่าวอยู่ เธอจักไม่ฟังด้วยดี ไม่เงี่ยหูฟัง ไม่ตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และจักไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน.

ภิกษุทั้งหลาย! ส่วนสุตตันตะเหล่าใด ที่เป็นคำของตถาคต เป็นข้อความลึก มีความหมายซึ้ง เป็นชั้นโลกุตตระ **ว่าเฉพาะด้วยเรื่องสุญญตา** เมื่อมีผู้นำสุตตันตะเหล่านั้นมากล่าวอยู่ เธอย่อมฟังด้วยดี ย่อมเงี่ยหูฟัง ย่อมตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และย่อมสำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน จึงพากันเล่าเรียน ไต่ถาม ทวนถามแก่กันและกันอยู่ว่า “ข้อนี้เป็นอย่างไร มีความหมายกี่นัย” ดังนี้ ด้วยการทำดังนี้ เธอย่อมเปิดธรรมที่ถูกปิดไว้ได้ ธรรมที่ยังไม่ปรากฏ เธอก็ทำให้ปรากฏได้ ความสงสัยในธรรมหลายประการที่น่าสงสัย เธอก็บรรเทาลงได้.

ภิกษุทั้งหลาย! **บริษัทชื่อ อุกกาจิตวินีตา ปริสา โน ปฏิปุจฉาวินีตา** เป็นอย่างไรเล่า?

ภิกษุทั้งหลาย! ในกรณีนี้คือ ภิกษุทั้งหลายในบริษัทใด เมื่อสุตตันตะทั้งหลาย อันเป็นตถาคตภาษิต (ตถาคตภาสิตา) อันลึกซึ้ง (คมฺภีรา) มีอรรถอันลึกซึ้ง (คมฺภีรตฺถา) เป็นโลกุตตระ (โลกุตฺตรา) ประกอบด้วยเรื่องสุญญตา (สุญฺญตปฏิสํยุตฺตา) อันบุคคลนำมากล่าวอยู่ ก็ไม่ฟังด้วยดี ไม่เงี่ยหูฟัง ไม่เข้าไปตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน.

ส่วนสุตตันตะเหล่าใด ที่กวีแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก เมื่อมีผู้นำสุตตันตะเหล่านี้มากล่าวอยู่

พวกเธอย่อมฟังด้วยดี เงี่ยหูฟัง ตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และสำคัญไปว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน พวกเธอเล่าเรียนธรรมอันกวีแต่งใหม่นั้นแล้ว ก็ไม่สอบถามซึ่งกันและกัน ไม่ทำให้เปิดเผยแจ่มแจ้งออกมาว่าข้อนี้พยัญชนะเป็นอย่างไร อรรถเป็นอย่างไร ดังนี้ เธอเหล่านั้น เปิดเผยสิ่งที่ยังไม่เปิดเผยไม่ได้ ไม่หงายของที่คว่ำอยู่ให้หงายขึ้นได้ ไม่บรรเทาความสงสัยในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยมีอย่างต่างๆ ได้. ภิกษุทั้งหลาย! นี้เราเรียกว่า **อุกกาจิตวินีตา ปริสา โน ปฏิปุจฉาวินีตา.**

ภิกษุทั้งหลาย! **บริษัทชื่อ ปฏิปุจฉาวินีตา ปริสา โน อุกกาจิตวินีตา** เป็นอย่างไรเล่า?

ภิกษุทั้งหลาย! ในกรณีนี้คือ ภิกษุทั้งหลายในบริษัทใด เมื่อสุตตันตะทั้งหลาย ที่กวีแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก อันบุคคลนำมากล่าวอยู่ ก็ไม่ฟังด้วยดี ไม่เงี่ยหูฟัง ไม่เข้าไปตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน ส่วน **สุตตันตะเหล่าใด อันเป็นตถาคตภาษิต อันลึกซึ้ง มีอรรถอันลึกซึ้ง เป็นโลกุตตระ ประกอบด้วยเรื่องสุญญตา เมื่อมีผู้นำสุตตันตะเหล่านี้ มากล่าวอยู่ พวก**

เธอย่อมฟังด้วยดี ย่อมเงี่ยหูฟัง ย่อมเข้าไปตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และย่อมสำคัญว่าเป็นสิ่งที่ควรศึกษาเล่าเรียน พวกเธอเล่าเรียนธรรมที่เป็นตถาคตภาษิตนั้นแล้ว ก็สอบถามซึ่งกันและกัน ทำให้เปิดเผยแจ่มแจ้งออกมาว่า ข้อนี้พยัญชนะเป็นอย่างไร อรรถะเป็นอย่างไร ดังนี้ เธอเหล่านั้นเปิดเผยสิ่งที่ยังไม่เปิดเผยได้ หงายของที่คว่ำอยู่ให้หงายขึ้นได้ บรรเทาความสงสัยในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยมีอย่างต่างๆ ได้. ภิกษุทั้งหลาย! นี้เราเรียกว่า **ปฏิปุจฉาวินีตา ปริสา โน อุกกาจิตวินีตา.**

ภิกษุทั้งหลาย! เหล่านี้แลบริษัท ๒ จำพวกนั้น. ภิกษุทั้งหลาย! **บริษัทที่เลิศในบรรดาบริษัททั้งสองพวกนั้น คือ บริษัทปฏิปุจฉาวินีตา ปริสา โน อุกกาจิตวินีตา** (บริษัทที่อาศัยการสอบสวนทบทวนกันเอาเองเป็นเครื่องนำไป ไม่อาศัยความเชื่อจากบุคคลภายนอกเป็นเครื่องนำไป) แล.

๖.ทรงห้ามบัญญัติเพิ่มหรือตัดทอนสิ่งที่บัญญัติไว้

-บาลี มหา. ที. ๑๐/๙๐/๗๐.

ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุทั้งหลาย **จักไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่เคยบัญญัติ จักไม่เพิกถอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว จักสมาทานศึกษาในสิกขาบทที่บัญญัติไว้แล้วอย่างเคร่งครัด** อยู่เพียงใด ความเจริญก็เป็นสิ่งที่ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น.

๗.สำนึกเสมอว่าตนเองเป็นเพียงผู้เดินตามพระองค์เท่านั้น ถึงแม้จะเป็นอรหันต์ผู้เลิศทางปัญญาก็ตาม

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๘๒/๑๒๖.

ภิกษุทั้งหลาย! **ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ ได้ทำมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น** ได้ทำมรรคที่ยังไม่มีใครรู้ให้มีคนรู้ ได้ทำมรรคที่ยังไม่มีใครกล่าวให้เป็นมรรคที่กล่าวกันแล้ว **ตถาคตเป็นผู้รู้มรรค** (มคฺคญฺญู) **เป็นผู้รู้แจ้งมรรค** (มคฺควิทู) **เป็นผู้ฉลาดในมรรค** (มคฺคโกวิโท). ภิกษุทั้งหลาย! **ส่วนสาวกทั้งหลายในกาลนี้ เป็นผู้เดินตามมรรค** (มคฺคานุคา) **เป็นผู้ตามมาในภายหลัง.**

ภิกษุทั้งหลาย! นี้แล เป็นความผิดแผกแตกต่างกัน เป็นความมุ่งหมายที่แตกต่างกัน เป็นเครื่องกระทำให้แตกต่างกัน ระหว่างตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ กับภิกษุผู้ปัญญาวิมุตติ.

๘.ตรัสไว้ว่าให้ทรงจำบทพยัญชนะและคำอธิบายอย่างถูกต้อง พร้อมขยันถ่ายทอดบอกสอนกันต่อไป

-บาลี จตุกฺก. อํ. ๒๑/๑๙๗/๑๖๐.

ภิกษุทั้งหลาย! **พวกภิกษุในธรรมวินัยนี้ เล่าเรียนสูตรอันถือกันมาถูก ด้วยบทพยัญชนะที่ใช้กันถูก ความหมายแห่งบทพยัญชนะที่ใช้กันก็ถูก ย่อมมีนัยอันถูกต้องเช่นนั้น.** ภิกษุทั้งหลาย! นี่เป็นมูลกรณีที่หนึ่ง ซึ่งทำให้พระสัทธรรมตั้งอยู่ได้ไม่เลอะเลือนจนเสื่อมสูญไป...

ภิกษุทั้งหลาย! พวกภิกษุเหล่าใด เป็นพหุสูต คล่องแคล่ว ในหลักพระพุทธวจน ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา (แม่บท) **พวกภิกษุเหล่านั้นเอาใจใส่ บอกสอน เนื้อความแห่งสูตรทั้งหลายแก่คนอื่นๆ** เมื่อท่านเหล่านั้นล่วงลับไป สูตรทั้งหลาย ก็ไม่ขาดผู้เป็นมูลราก (อาจารย์) มีที่อาศัยสืบกันไป. ภิกษุทั้งหลาย! นี่เป็น **มูลกรณีที่สาม** ซึ่งทำให้พระสัทธรรมตั้งอยู่ได้ไม่เลอะเลือนจนเสื่อมสูญไป...

*** ในที่นี้ยกมา ๒ นัย จาก ๔ นัย ของมูลเหตุสี่ประการ ที่ทำให้พระสัทธรรมตั้งอยู่ได้ไม่เลอะเลือนจนเสื่อมสูญไป

๙. ทรงบอกวิธีแก้ไขความผิดเพี้ยนในคำสอน

-บาลี มหา. ที. ๑๐/๑๔๔/๑๑๓-๖.

๑. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ผู้มีอายุ! ข้าพเจ้าได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า “นี้เป็นธรรม นี้เป็นวินัย นี้เป็นคำสอนของพระศาสดา”...

๒. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอาวาสชื่อโน้นมีสงฆ์อยู่พร้อมด้วยพระเถระ พร้อมด้วยปาโมกข์ ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าสงฆ์นั้นว่า “นี้เป็นธรรม นี้เป็นวินัย นี้เป็นคำสอนของพระศาสดา”...

๓. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอาวาสชื่อโน้นมีภิกษุผู้เป็นเถระอยู่จำนวนมาก เป็นพหุสูต เรียนคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าพระเถระเหล่านั้นว่า "นี้เป็นธรรม นี้เป็นวินัย นี้เป็นคำสอนของพระศาสดา"...

๔. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอาวาสชื่อโน้นมีภิกษุผู้เป็นเถระอยู่รูปหนึ่ง เป็นพหุสูต เรียนคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าพระเถระรูปนั้นว่า "นี้เป็นธรรม นี้เป็นวินัย นี้เป็นคำสอนของพระศาสดา"...

เธอทั้งหลายยังไม่พึงชื่นชม ยังไม่พึงคัดค้านคำกล่าวของผู้นั้น พึงเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดี แล้วพึงสอบสวนลงในพระสูตร เทียบเคียงดูในวินัย

ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ไม่ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ไม่ได้ พึงลงสันนิษฐานว่า "นี้มิใช่พระดำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และภิกษุนี้รับมาผิด" **เธอทั้งหลาย พึงทิ้งคำนั้นเสีย**

ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ได้ พึงลงสันนิษฐานว่า "นี้เป็นพระดำรัส ของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และภิกษุนั้นรับมาด้วยดี" เธอทั้งหลาย พึงจำมหาปเทส... นี้ไว้.

๑๐. ทรงตรัสแก่พระอานนท์ ให้ใช้ธรรมวินัยที่ตรัสไว้เป็นศาสดาแทนต่อไป

-บาลี มหา. ที. ๑๐/๑๗๘/๑๔๑.
-บาลี ม. ม. ๑๓/๔๒๗/๔๖๓.
-บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๒๑๗/๗๔๐.

อานนท์! ความคิดอาจมีแก่พวกเธออย่างนี้ว่า 'ธรรมวินัยของพวกเรามีพระศาสดาล่วงลับไปเสียแล้ว พวกเราไม่มีพระศาสดา' ดังนี้. อานนท์! พวกเธออย่าคิดอย่างนั้น. อานนท์! **ธรรมก็ดี วินัยก็ดี ที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่พวกเธอทั้งหลาย ธรรมวินัยนั้น จักเป็นศาสดาของพวกเธอทั้งหลาย โดยกาลล่วงไปแห่งเรา.**

อานนท์! ในกาลบัดนี้ก็ดี ในกาลล่วงไปแห่งเราก็ดี ใครก็ตาม จักต้องมีตนเป็นประทีป มีตนเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ มีธรรมเป็นประทีป มีธรรมเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ เป็นอยู่. **อานนท์! ภิกษุพวกใด เป็นผู้ใคร่ในสิกขา ภิกษุพวกนั้น จักเป็นผู้อยู่ในสถานะอันเลิศที่สุดแล.**

อานนท์! ความขาดสูญแห่งกัลยาณวัตรนี้ มีในยุคแห่งบุรุษใด บุรุษนั้นชื่อว่า เป็นบุรุษคนสุดท้ายแห่งบุรุษทั้งหลาย... เราขอกล่าวย้ำกะเธอว่า... **เธอทั้งหลายอย่าเป็นบุรุษคนสุดท้ายของเราเลย.**

เธอทั้งหลายอย่าเป็น
บุรุษคนสุดท้าย
ของเราเลย

-บาลี ม. ม. ๑๓/๔๒๗/๔๖๓.

พระไตรปิฎก
ฉบับหลวง
ภาษาไทย **80** เล่ม
พ.ศ. **2500**

พระไตรปิฎก
ฉบับมหาเถรสมาคม
ภาษาไทย **45** เล่ม
พ.ศ. **2549**

พระไตรปิฎก
ฉบับมหามกุฏ-
ราชวิทยาลัย **91** เล่ม
พ.ศ. **2525**

พระไตรปิฎก
ฉบับมหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย **45** เล่ม
พ.ศ. **2535**

งานแปล พระไตรปิฎก
ชุดจากพระโอษฐ์ **5** เล่ม
โดยพุทธทาสภิกขุ
พ.ศ. **2521**

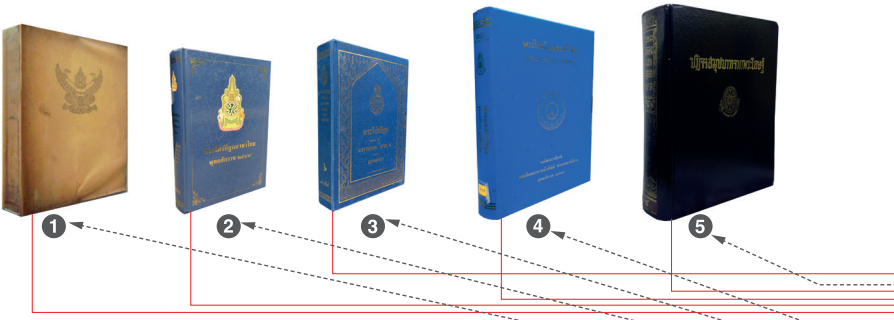

ลำดับการสืบทอดพุทธวจน

เสาหินอโศก
(อินเดีย)
พ.ศ. **234**

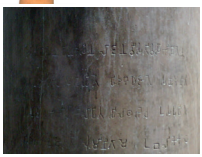

จารึกใบลาน
(อัฟกานิสถาน)
พ.ศ. **1000**

ศิลาจารึก
(ประเทศไทย)
พ.ศ. **1200 - 1400**

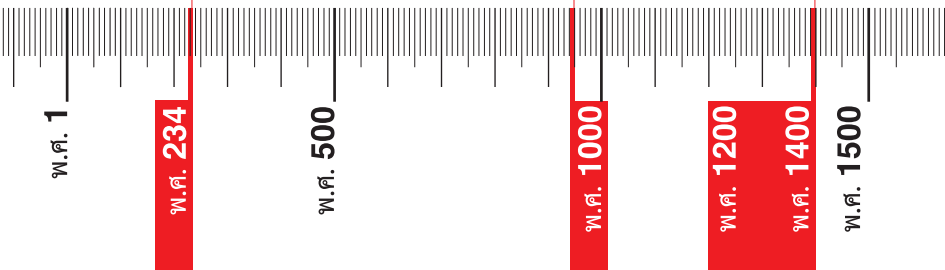

พุทธวจน-หมวดธรรม

พ.ศ. 2553

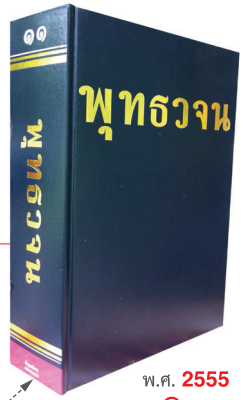

พ.ศ. 2555

พุทธวจน-ปิฎก

33 เล่ม

❹ ❺
❸
❷
❶

พระไตรปิฎก
ฉบับ ร.ศ.๑๑๒
สมัยรัชกาลที่ ๕
พ.ศ. 2436
+
พระไตรปิฎก
ฉบับสยามรัฐ
ภาษาบาลี
อักขระสยาม
พ.ศ. 2468

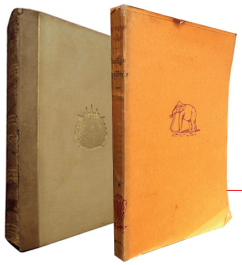

คัมภีร์ใบลาน
อักขระขอม
สมัยรัชกาลที่ ๑
พ.ศ. 2331

พุทธวจน APP

E-TIPITAKA+ APP
E-TIPITAKA APP

วิทยุวัดนาป่าพง APP

พ.ศ. 2000 | พ.ศ. 2331 | พ.ศ. 2436 | พ.ศ. 2500 | พ.ศ. 2555 | พ.ศ. 3000

๑) หลักฐานสมัย **พุทธกาล**

การใช้ **พุทธวจน** ที่มีความหมายถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า มีมาตั้งแต่ใน**สมัยพุทธกาล** ดังปรากฏหลักฐาน**ในพระวินัยปิฎก** ว่า**พระศาสดาให้เรียนพุทธวจน** (ภาพที่ ๑.๑ และภาพที่ ๑.๒)

ภิกฺขู อามนฺเตสิ "น ภิกฺขเว พุทฺธวจนํ ฉนฺทโส อาโรเปตพฺพํ; โย อาโรเปยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส. อนุชานามิ ภิกฺขเว สกาย นิรุตฺติยา พุทฺธวจนํ ปริยาปุณิตุนฺติ.

ภาพที่ ๑.๑

คำอธิบายภาพ: *ข้อความส่วนหนึ่งจากพระไตรปิฎก ฉบับ ร.ศ. ๑๑๒ (จปร.อักษรสยาม) หน้า ๖๔ ซึ่งพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง พ.ศ. ๒๕๒๕ เล่มที่ ๗ พระวินัยปิฎก จุลวรรค ภาค ๒ หน้า ๔๕ ได้แปลเป็นภาษาไทยไว้ดังนี้*

*[๑๘๐] ... ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงยก**พุทธวจนะ**ขึ้นโดยภาษาสันสกฤต รูปใดยกขึ้น ต้องอาบัติทุกกฏ. ดูกรภิกษุทั้งหลาย **เราอนุญาตให้เล่าเรียนพุทธวจนะ**ตามภาษาเดิม.*

ที่มา:
พระไตรปิฎก ฉบับ ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ.๒๔๓๖) พระวินยปิฎก จุลลวัคค เล่ม ๒ หน้า ๖๔

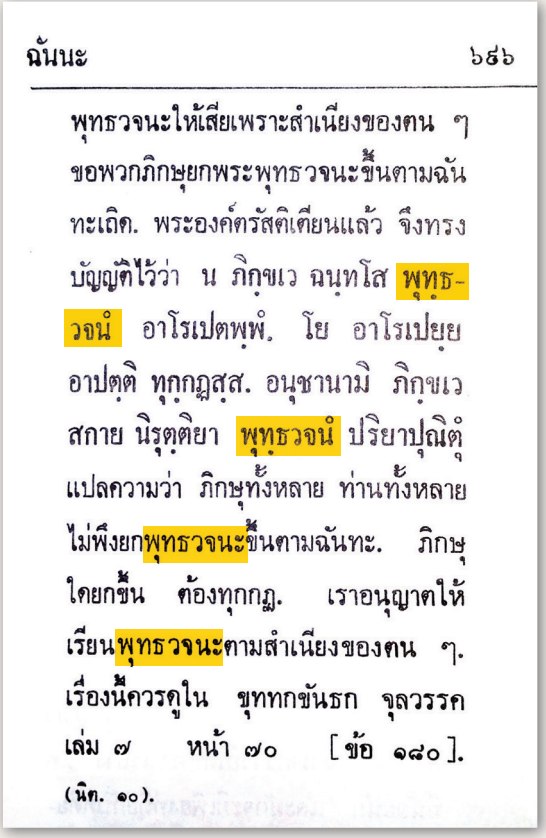

ฉันนะ ๖๙๖

พุทธวจนะให้เสียเพราะสำเนียงของตน ๆ ขอพวกภิกษุยกพระพุทธวจนะขึ้นตามฉันทะเถิด. พระองค์ตรัสติเตียนแล้ว จึงทรงบัญญัติไว้ว่า น ภิกฺขเว ฉนฺทโส พุทฺธวจนํ อาโรเปตพฺพํ. โย อาโรเปยฺย อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส. อนุชานามิ ภิกฺขเว สกาย นิรุตฺติยา พุทฺธวจนํ ปริยาปุณิตุํ แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายไม่พึงยกพุทธวจนะขึ้นตามฉันทะ. ภิกษุใดยกขึ้น ต้องทุกกฏ. เราอนุญาตให้เรียนพุทธวจนะตามสำเนียงของตน ๆ. เรื่องนี้ควรดูใน ขุททกขันธก จุลวรรค เล่ม ๗ หน้า ๗๐ [ข้อ ๑๘๐]. (นิท. ๑๐).

ภาพที่ ๑.๒

คำอธิบายภาพ: *คำแปลเป็นภาษาไทยของภาพที่ ๑.๑ จากหนังสือ สารานุกรมพระพุทธศาสนา ประมวลจากพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส*

ที่มา:
หนังสือ สารานุกรมพระพุทธศาสนา ประมวลจากพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๖๙๖

๒) หลักฐานสมัย รัชกาลที่ ๑

พุทธวจนะ มีปรากฏในหนังสือ**พงษาวดารกรุงศรีอยุธยา ภาษามคธ แล คำแปล** ซึ่งแต่งเป็นภาษามคธเพื่อเฉลิมพระเกียรติเมื่อสังคายนา**ในรัชกาลที่ ๑** เป็นหนังสือ ๗ ผูก ต้นฉบับมีอยู่ในวัดพระแก้ว กรุงพนมเปญ ประเทศกัมพูชา แปลเป็นภาษาไทยโดยพระยาพจนสุนทร คำนำของหนังสือเล่มนี้ เป็นพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ (ภาพที่ ๒.๑ และภาพที่ ๒.๒)

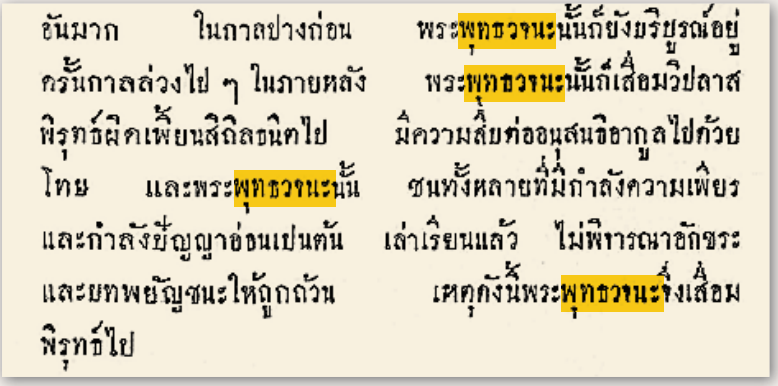
อันมาก ในกาลปางก่อน พระพุทธวจนะนั้นก็ยังบริบูรณ์อยู่
ครั้นกาลล่วงไป ๆ ในภายหลัง พระพุทธวจนะนั้นก็เสื่อมวิปลาส
พิรุทธ์ผิดเพี้ยนสิถิลขนิตไป มีความสิ้นท่ออนุสนธิอากูลไปด้วย
โทษ และพระพุทธวจนะนั้น ชนทั้งหลายที่มีกำลังความเพียร
และกำลังปัญญาอ่อนเปนต้น เล่าเรียนแล้ว ไม่พิจารณาอักขระ
และบทพยัญชนะให้ถูกถ้วน เหตุดังนี้พระพุทธวจนะจึงเสื่อม
พิรุทธ์ไป

ภาพที่ ๒.๑

***คำอธิบายภาพ**: ข้อความส่วนหนึ่งจากหนังสือ พงษาวดารกรุงศรีอยุธยา ภาษามคธ แล คำแปล หน้า ๑*

๓ อนึ่งพระพุทธวจนะนั้น ยังประดิษฐานมั่นคงอยู่ในประเทศทั้ง ๕

๑ ประเทศของพระเจ้าแผ่นดินไทยคือสยาม

๒ มลานประเทศของพระเจ้าแผ่นดินมันทราช

๓ ประเทศเขมราชคือกัมพุช

๔ ประเทศรามัญราชคือหงษาวดี

๕ ประเทศพม่าคืออังวะผุถาม

ในประเทศอื่นนั้นเสื่อมสูญไป บรรดานรชนทั้งหลายเหล่านั้น นรชนที่ไม่รู้คุณในพระพุทธสาสนาก็มีมากขึ้น

ภาพที่ ๒.๒

***คำอธิบายภาพ**: ข้อความส่วนหนึ่งจากหนังสือ พงษาวดารกรุงศรีอยุธยา ภาษามคธ แล คำแปล หน้า ๒*

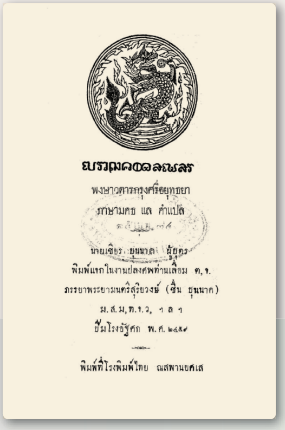
บรมราชอิสสริย
พงษาวดารกรุงศรีอยุธยา
ภาษามคธ แล คำแปล
นายเชียร ยุมนาลา รู้ชุดร
พิมพ์แจกในงานปลงศพท่านเล็ก ต.ว.
มรรยาพระยาเทพวรสุริยวงษ์ (ชื่น อุทุมาก)
ณ ส.ม.พ.ท.ว. ๑ ๑
ปีมโรงรัฐศก พ.ศ. ๒๔๙๗
พิมพ์ที่โรงพิมพ์ไทย ณสพานเดชะ

ที่มา:
หนังสือ พงษาวดารกรุงศรีอยุธยา ภาษามคธ แล คำแปล

๓) หลักฐานสมัย รัชกาลที่ ๔

พุทธวจน มีปรากฏในหนังสือ **พระคาถาสรรเสริญพระธรรมวินัย** พระราชนิพนธ์**ในรัชกาลที่ ๔** (ภาพที่ ๓.๑) และปรากฏในหนังสือ **ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลีในรัชกาลที่ ๔** ภาค ๒ (ภาพที่ ๓.๒ และภาพที่ ๓.๓)

นเมยฺยุํ เต ยทิจฺฉาย
ธมฺมํ พาลา อเปสลา
พุทฺธนามา ปเทเสน
สมฺพุทฺธวจนํ อิติ

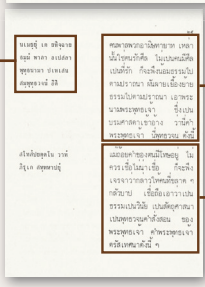

ภาพที่ ๓.๑

คนพาลพวกอามิษทายาท เหล่านั้นใช่คนรักศีล ไม่เปนคนมีศีล เปนที่รัก ก็จะพึงนอมธรรมไปตามปราถนา ผันผายเยื้องยายธรรมไปตามปราถนา เอาพระนามพระพุทธเจ้า ซึ่งเปนบรมศาสดาเข้าอ้าง ว่านี่คำพระพุทธเจ้า นี่พุทธวจน ดังนี้

แม้ถ้อยคำของตนมีโทษอยู่ ไม่ควรเชื่อไม่น่าเชื่อ ก็จะพึงเจรจาว่ากล่าวให้คนที่ขลาด ๆ กลัวบาป เชื่อถือเอาว่าเปนธรรมเปนวินัย เปนสัตถุศาสนา เปนพุทธวจนคำสั่งสอน ของพระพุทธเจ้า คำพระพุทธเจ้าตรัสเทศนาดังนี้ ๆ

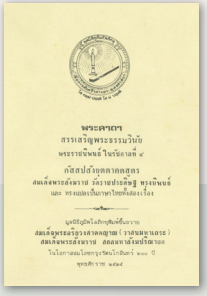

พระคาถา
สรรเสริญพระธรรมวินัย
พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔
กัสสปสังยุตตกาคตสูตร
สมเด็จพระสังฆราช วัดราชประดิษฐ์ ทรงพิมพ์
และ ทรงแปลเป็นภาษาไทยทั้งสองเรื่อง

ที่มา:
หนังสือ พระคาถาสรรเสริญพระธรรมวินัย พระราชนิพนธ์ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงแปลเป็นภาษาไทยโดย สมเด็จพระสังฆราช วัดราชประดิษฐ หน้า ๒๕

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๔

ธุตงฺคานญฺจ เกสญฺจิ วตฺตานํ รกฺขเนนปิ
อินฺทฺริยานํ ทมเนน สญฺญเมน ยถาพลํ
ปญฺญาย ภาวนาโยค– วายามกรเณนปิ
อโถปิ พุทฺธวจน– สทฺธมฺมปริยตฺติยา

อันเป็นพระพุทธวจนะ พร้อมทั้งอรรถกถาฎีกาก็ดี ด้วยท่องจำและสวดพระบาลี และพิจารณาเนื้อความพระบาลีนั้นด้วยก็ดี ด้วยแสดงและบอกธรรมตามสมควร แก่คนอื่น ๆ ผู้ใคร่ประโยชน์ ปรารถนา

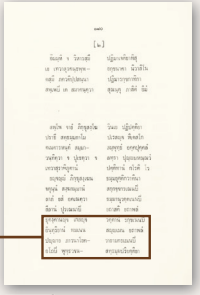

ภาพที่ ๓.๒

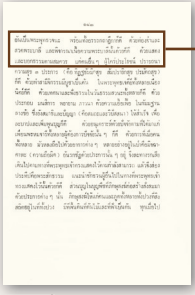

ภาพที่ ๓.๓

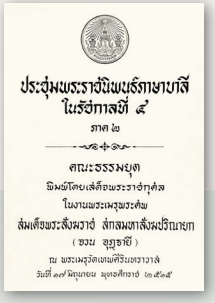

ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลี
ในรัชกาลที่ ๔
ภาค ๒

คณะธรรมยุต
พิมพ์โดยเสด็จพระราชาคุณูปการ
ในงานพระเพลิงพระศพ
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
(ชวน สุฏฺฐาชีว)
ณ พระเมรุวัดเทพศิรินทราวาส
วันที่ ๑๗ มิถุนายน มฤตยศักราช ๒๔๕๙

ที่มา:
หนังสือ ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลี ในรัชกาลที่ ๔ ภาค ๒
หน้า ๑๘๐ และหน้า ๑๘๓

๔) หลักฐานสมัย **รัชกาลที่ ๕**

พุทธวจน มีปรากฏในหนังสือ **พระราชวิจารณ์ เทียบลัทธิพระพุทธศาสนาหินยานกับมหายาน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์** (ภาพที่ ๔.๑) และปรากฏในหนังสือ **พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ทรงมีไปมากับ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ภาพที่ ๔.๒ และภาพที่ ๔.๓)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๕

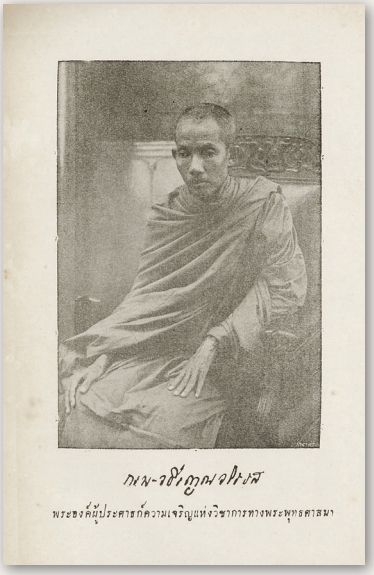

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

จะเป็นก่อนสังคายนาที่ ๓ ฤๅสังคายนาที่ ๓ แล้วจำไม่สนัด พวกมหายานไปพบคัมภีร์พุทธวจน เขียนบรรจุไว้ในถ้ำ ได้ธรรมอันลึกลับซึ่งพระเถรเจ้าแต่ก่อนได้ ฟังจากพระพุทธเจ้าแล้วจารึกไว้เป็นหลักฐาน จึงนำมาสั่งสอน แต่นั้นฝ่ายมหายานก็รุ่งเรืองขึ้น ฝ่ายหินยานซึ่งสั่งสอนกันแต่ด้วยวาจาลวความรู้เสื่อมทรามลงไปทุกที ไม่เหมือนพระเถรเจ้าซึ่งเป็นอรหันต์ ยังคงมีอยู่แต่ก่อนนั้น

ข้อซึ่งต่างกันในระหว่างหินยานและมหายานนั้น เขายอมรับว่าเป็นพุทธวจนด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย แต่แบ่งเป็น ๒ กาล คือตั้งแต่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว ได้สั่งสอนเวไนยสัตว์ โดยพระวินัยและพระสูตรเป็นพื้นจนตกมาถึงเมื่อขึ้นไปโปรดพระพุทธมารดาบนดาวดึงส์แล้ว ได้สั่งสอน

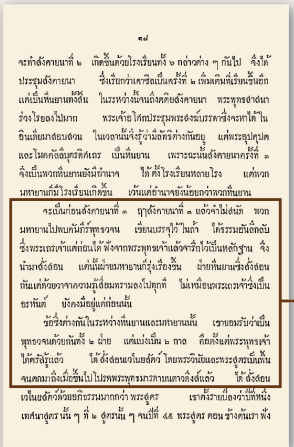

๗

จะทำสังคายนาที่ ๒ เกิดขึ้นด้วยปรงเรียนทั้ง ๒ กล่าวต่าง ๆ กันไป จึงได้ประชุมสังคายนา ซึ่งเรียกว่าเถรซึ่งเป็นครั้ง ๒ เป็นเดิมที่เรียนเรียนอีกแต่เป็นที่นายทั้งสิ้น ในระหว่างนี้จนถึงคติยสังคายนา พระพุทธศาสนาร่วงโรยลงไปมาก พระเจ้าอโศกประชุมพระสงฆ์บรรพชาซึ่งจะกดได้ในอินเดียมาสอบสวน ในเวลานั้นจึงรู้ว่ามีลัทธิต่างกันยิ่ง แต่พระอุปคุปต์และโมคคลีบุตรติสิสเถร เป็นที่นายนาน เพราะฉะนั้นสังคายนาครั้งที่ ๓ จึงเป็นพวกที่นายแต่มีจำนวน ไม่กี่ไม่เรียนหลายโรง แต่พวกมหายานก็ไม่โรงเรียนเกิดขึ้น เว้นแต่อำนาจนั้นน้อยกว่าพวกที่นายาน

จะเป็นก่อนสังคายนาที่ ๓ ฤๅสังคายนาที่ ๓ แล้วจำไม่สนัด พวกมหายานไปพบคัมภีร์พุทธวจน เขียนบรรจุไว้ในถ้ำ ได้ธรรมอันลึกลับซึ่งพระเถรเจ้าแต่ก่อนได้ ฟังจากพระพุทธเจ้าแล้วจารึกไว้เป็นหลักฐาน จึงนำมาสั่งสอน แต่นั้นฝ่ายมหายานก็รุ่งเรืองขึ้น ฝ่ายหินยานซึ่งสั่งสอนกันแต่ด้วยวาจาลวความรู้เสื่อมทรามลงไปทุกที ไม่เหมือนพระเถรเจ้าซึ่งเป็นอรหันต์ ยังคงมีอยู่แต่ก่อนนั้น

ข้อซึ่งต่างกันในระหว่างหินยานและมหายานนั้น เขายอมรับว่าเป็นพุทธวจนด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย แต่แบ่งเป็น ๒ กาล คือตั้งแต่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว ได้สั่งสอนเวไนยสัตว์ โดยพระวินัยและพระสูตรเป็นพื้นจนตกมาถึงเมื่อขึ้นไปโปรดพระพุทธมารดาบนดาวดึงส์แล้ว ได้สั่งสอน

เว้นแต่สัตว์ด้วยยิ่งกว่ามากว่า พระสูตร เราคิ้วยเยี่ยงว่าบัดหนึ่ง เทศนาสูตรนั้น ๆ ที่ ๒ สูตรนั้น ๆ จนปีที่ ๔๕ พระสูตร คอน ข้างต้นมา ฟัง

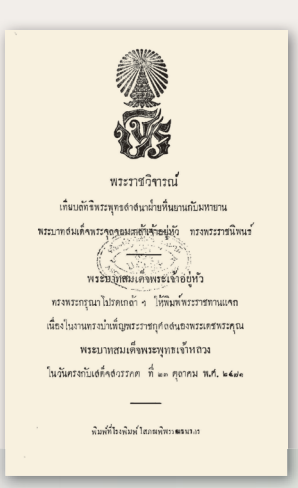

พระราชวิจารณ์

เทียบลัทธิพระพุทธศาสนาหินยานกับมหายาน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พิมพ์พระราชทานแจก

เนื่องในงานทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสนองพระเดชพระคุณ

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง

ในวันครบกำเนิดครั้งสงวรรคต ที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๑

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ไทยเจริญ

ภาพที่ ๔.๑

ที่มา:

หนังสือ พระราชวิจารณ์ เทียบลัทธิพระพุทธศาสนาหินยานกับมหายาน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ หน้า ๑๘

นิกายต่าง ๆ แลคัมภีร์อื่น ซึ่งปรากฏชัดว่าได้เรียบเรียงขึ้นก่อนคัมภีร์ชาดกซึ่งแปลออกพิมพ์ในสมุดนี้ คือชั้นต้นก่อนเวลาตติยสังคายนา มีแต่คาถา ได้แต่งขึ้นในมัชฌิมประเทศ คาถานี้สังเกตได้ว่า ได้นำสืบ ๆ กันมาตามความทรงจำ เพราะแต่ก่อนพระสงฆ์ได้ทรงพระพุทธวจนไว้ด้วยความจำ จึงจำจะต้องร้อยกรองถ้อยคำประจุความให้ย่อสั้นสำหรับที่จะได้จำให้มั่นคง เชื่อได้ว่าคงจะได้สืบมาแต่ชั้นต้นไม่มีข้อที่พลั้งพลาด แต่

แลอรรถกถา ท่านจึงคิดจะรจนาหนังสือชื่อนี้ขึ้นใหม่ ในภาษามคธเลือกอักขรตัวหนึ่ง ๆ ซึ่งมีที่ใช้ในพระพุทธวจนะ เรียบเรียงขึ้นไว้ให้สมแก่พระบาฬี แลจะเรียกชื่อว่าเอกักขรโกสอย่างเดียวกัน ฯ

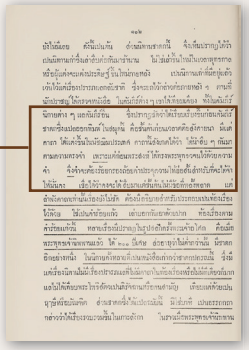

ภาพที่ ๔.๒

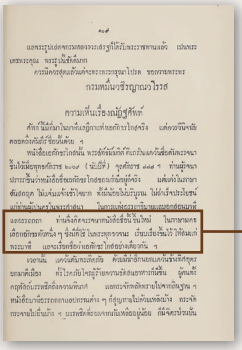

ภาพที่ ๔.๓

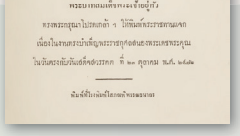

พระราชหัตถเลขา
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงมีไปมากับ
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระกุศลาไปพระเกล้า ฯ ไปพระราชทานเพลิงศพ
เนื่องในงานพระบำเพ็ญพระราชกุศลสนองพระเดชพระคุณ
ในวันพระบัวบันดิตสัตตวรรค ที่ ๑๑ ตุลาคม ร.ศ. ๒๕๓๒

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ไทยพิทยานุกูล

ที่มา:

หนังสือ พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปมากับ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๑๐๒ และ ๑๐๙

๕) หลักฐานสมัย รัชกาลที่ ๗

พุทธวจนะ มีปรากฏในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๔๔ วันที่ ๔ มีนาคม ๒๔๗๐ เรื่อง รายงานการสร้างพระไตรปิฎก โดย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ์ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ (ภาพที่ ๕)

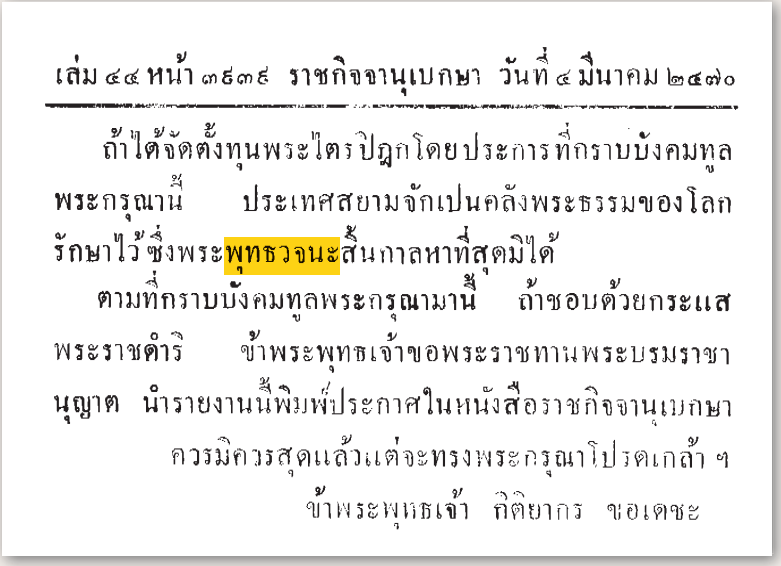

เล่ม ๔๔ หน้า ๓๙๓๙ ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๔ มีนาคม ๒๔๗๐

ถ้าได้จัดตั้งทุนพระไตรปิฎกโดยประการที่กราบบังคมทูลพระกรุณานี้ ประเทศสยามจักเปนคลังพระธรรมของโลกรักษาไว้ซึ่งพระพุทธวจนะสิ้นกาลหาที่สุดมิได้

ตามที่กราบบังคมทูลพระกรุณามานี้ ถ้าชอบด้วยกระแสพระราชดำริ ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต นำรายงานนี้พิมพ์ประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษา

ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า กิติยากร ขอเดชะ

ภาพที่ ๕

ที่มา:

ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๔๔ หน้า ๓๙๓๙ วันที่ ๔ มีนาคม ๒๔๗๐
เรื่อง รายงานการสร้างพระไตรปิฎก

๖) หลักฐานสมัย **รัชกาลที่ ๘**

พุทธวจนะ มีปรากฏในหนังสือ **บาลีไวยากรณ์พิเศษ เล่ม ๓** อาขยาต ของหลวงเทพดรุณานุศิษฏ์ จัดพิมพ์ครั้งแรกสมัย**รัชกาลที่ ๘** เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๖ (ภาพที่ ๖)

จะยังแพร่หลายไม่พอ ครูสทฺทนีติจึงถ่ายธาตุสํสกฤตมาเป็นธาตุบาลีไม่หมด ข้อที่ปรากฏนั้น คือศัพท์บาลีอันเป็นพระพุทธวจนะในพระไตรปิฎกมีอยู่ แต่ธาตุบาลีที่จะให้ทำตัวเป็นรูปศัพท์เช่นนั้นขึ้นไม่มี ครั้นหันไปดูสํสกฤตก็จะได้พบธาตุเช่นนั้น ดังนี้จึงรู้ได้ว่าธาตุบาลีขาดไป แม้ในเล่มนี้ก็มี ที่ผู้แต่งได้นำธาตุมาจากสํสกฤตและทำตัวเป็นรูปบาลีขึ้น ซึ่งได้บอกไว้ชัดเจนในที่นั้นแล้ว.

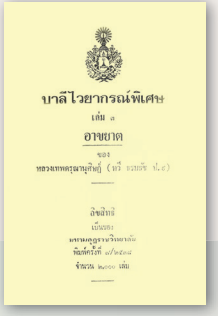

ภาพที่ ๖

***คำอธิบายภาพ**: ข้อความส่วนหนึ่งจากหนังสือ บาลีไวยากรณ์พิเศษ เล่ม ๓ อาขยาต ของหลวงเทพดรุณานุศิษฏ์ คำนำหน้า ๓*

ที่มา:
หนังสือ บาลีไวยากรณ์พิเศษ เล่ม ๓ อาขยาต ของหลวงเทพดรุณานุศิษฏ์

๗) หลักฐานสมัย รัชกาลที่ ๙

พุทธวจน มีปรากฏในราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๘ เรื่อง ประกาศสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก (ภาพที่ ๗)

ฉบับพิเศษ หน้า ๑๖

เล่ม ๑๐๒ ตอนที่ ๑๖๗ ราชกิจจานุเบกษา ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๘

โดยนัยที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ถวายพระพรมาฉะนี้ จึงทรงพระราชดำริว่า พระพุทธวจนอันเรียกว่า พระไตรปิฎกย่อมเป็นหนังสือที่ประมวลพระธรรมวินัยของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งยังบริบูรณ์และตั้งมั่นอยู่ตราบใด ก็ย่อมเป็นหลักของพุทธบริษัทที่จะปฏิบัติให้เป็นสัมมาปฏิบัติ ถึงความ

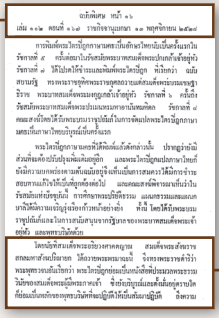

ฉบับพิเศษ หน้า ๑๖

เล่ม ๑๐๒ ตอนที่ ๑๖๗ ราชกิจจานุเบกษา ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๘

การพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาพระเป็นอักษรไทยเนื่องในวันที่ ๕ ครั้งแต่ยกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาวชิราวุธ วันที่ ๑๐ วิถีปฏิบัติให้ราบและพิมพ์พระไตรปิฎก ทั้งเทียบว่า ฉบับสยามรัฐ ทรงพระราชทูลพระราชดูตถวายแต่สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ ทรงมีพระราชดำริว่าพระบรมราชาจักรีวงศ์ในการพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาพระเป็นภาษาไทยอยู่ในที่ทั้งปวงทั้งนี้ ปรามาญชาวยมีส่วนที่จะพึงปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมอยู่ก็ และพระไตรปิฎกปรากฏในที่ยังมีความบกพร่องตามที่เนมิยอยู่ใช้ เท็นเป็นการสมควรได้มีการชำระสอบทานแก้ไขให้เป็นที่ถูกต้องต่อไป และขอตกลงต้องพิจารณาแก้ไขปรับรัชชมัณฑ์ปรัชญาเป็น การพิจารณาพระปริยัติธรรม และนิพรรมและแลเกราวิให้ความจริงรู้ถ่ายถ้วงหน้าอย่างจ ทั้งนี้ โดยได้รับพระบรมราชูปถัมภ์และโดยการเกมิตานุนราชรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และพระราชินีทั้งปวง

โดยนัยที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ถวายพระพรมาฉะนี้ จึงทรงพระราชดำริว่า พระพุทธวจนอันเรียกว่า พระไตรปิฎกย่อมเป็นหนังสือที่ประมวลพระธรรมวินัยของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งยังบริบูรณ์และตั้งมั่นอยู่ตราบใด ก็ย่อมเป็นหลักของพุทธบริษัทที่จะปฏิบัติให้เป็นสัมมาปฏิบัติ ถึงความ

ภาพที่ ๗

ที่มา:

ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ หน้า ๑๖ เล่มที่ ๑๐๒ ตอนที่ ๑๖๗ วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๘ เรื่อง ประกาศสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก

ภิกษุทั้งหลาย เราไม่มองเห็นสังโยชน์อื่น แม้อย่างหนึ่ง
ซึ่งเมื่อสัตว์ทั้งหลาย ถูกสังโยชน์ผูกมัดแล้ว
ย่อมแล่นไป ย่อมท่องเที่ยวไป ตลอดกาลยืดยาวนาน
เหมือนอย่างสังโยชน์ คือ ตัณหานี้เลย.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะว่า**สัตว์ทั้งหลายที่ถูกสังโยชน์** คือ
ตัณหาผูกมัดแล้ว ย่อมแล่นไป ย่อมท่องเที่ยวไป
ตลอดกาลยืดยาวนาน.

–บาลี อิติวุ. ขุ. ๒๕/๒๓๖/๑๙๓.

วัจฉะ **เราย่อมบัญญัติความบังเกิดขึ้น**
สำหรับผู้ที่ยังมีอุปาทานอยู่
ไม่ใช่สำหรับผู้ที่ไม่มีอุปาทาน.

วัจฉะ เปรียบเหมือน **ไฟที่มีเชื้อ ย่อมโพลงขึ้นได้**
ที่ไม่มีเชื้อ ก็โพลงขึ้นไม่ได้ ...

วัจฉะ สมัยใด **เปลวไฟ ถูกลมพัดหลุดปลิวไปไกล**
เราย่อมบัญญัติ**เปลวไฟนั้น**ว่า **มีลมนั่นแหละเป็นเชื้อ** ...

วัจฉะ สมัยใด **สัตว์ ทอดทิ้งกายนี้**
และยังไม่บังเกิดขึ้นด้วยกายอื่น
เรากล่าวสัตว์นี้ว่า มีตัณหานั่นแหละเป็นเชื้อ
เพราะว่า
สมัยนั้น ตัณหาย่อมเป็นเชื้อของสัตว์นั้น.

–บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๔๘๕/๘๐๐.

ราธะ **ฉันทะ ราคะ นันทิ ตัณหา**ใดๆ มีอยู่ในรูป ...
ในเวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขารทั้งหลาย ... ในวิญญาณ
เพราะการติดแล้ว ข้องแล้วในสิ่งนั้น
เพราะฉะนั้น**จึงเรียกว่าสัตว์** ดังนี้.

ราธะ เปรียบเหมือนพวกกุมารน้อยๆ
หรือกุมารีน้อยๆ เล่นเรือนน้อยๆ ที่ทำด้วยดินอยู่
ตราบใดเขายัง**มีราคะ มีฉันทะ มีความรัก**
มีความกระหาย
มีความเร่าร้อน และมีตัณหา
ในเรือนน้อยที่ทำด้วยดินเหล่านั้น ตราบนั้น พวกเด็กน้อยๆ นั้น
ย่อมอาลัยเรือนน้อยที่ทำด้วยดินเหล่านั้น **ย่อมอยากเล่น**
ย่อมอยากมีเรือนน้อยที่ทำด้วยดินเหล่านั้น
ย่อมยึดถือเรือนน้อยที่ทำด้วยดินเหล่านั้น
ว่าเป็นของเรา ดังนี้.

–บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๒๓๒/๓๖๗.

ข้อมูลธรรมะนี้ จัดทำเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาสู่สาธารณชนเป็นธรรมทาน ลิขสิทธิ์ในต้นฉบับนี้ได้รับการสงวนไว้ ในการจะจัดทำหรือเผยแผ่ โปรดใช้ความละเอียดรอบคอบ เพื่อรักษาความถูกต้องของข้อมูล ให้ขออนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรและปรึกษาด้านข้อมูล

ในการจัดทำเพื่อความสะดวกและประหยัด ติดต่อได้ที่

มูลนิธิพุทธโฆษณ์ โทร. ๐๘ ๒๒๒๒ ๕๗๙๐ – ๙๔

คุณศรชา โทร. ๐๘ ๑๕๑๓ ๑๖๑๑ คุณอารีวรรณ โทร. ๐๘ ๕๐๕๘ ๖๘๘๘

ติดตามการเผยแผ่พระธรรมคำสอนตามหลักพุทธวจน โดยพระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล ได้ที่

www.watnapp.com | media.watnapahpong.org | www.buddhakos.org

คลื่น ส.ว.พ. FM 91.0 MHz ทุกวันพระ เวลา 17.40 น.

วัดนาป่าพง

มูลนิธิพุทธโฆษณ์